

DEFENSIBLE SPACE IN AMSTERDAM

Ontwerp- en beheersuggesties
voor vandalismpreventie

Original

Academie van Bouwkunst Amsterdam,
Bureau Criminaliteitspreventie

H.J. Korthals Altes
Met medewerking van:
A.G. van Dijk en M. van Putten

Amsterdam, mei 1987.

foto omslag:
het Zuiderkerkhof in Amsterdam,
bijna een schoolvoorbeeld van
'Defensible Space'.

MET DANK AAN ...

Bij de totstandkoming van dit rapport zijn veel mensen betrokken geweest, die wij hier graag persoonlijk willen bedanken:

- de gemeentelijke Werkgroep Defensible Space, die het onderzoek inhoudelijk en procedureel begeleid heeft, waarvan wij Nico Wijnmaalen met name willen noemen;
- Henk Spreeuwenberg voor de begeleiding vanuit de Academie van Bouwkunst;
- de geïnterviewde medewerkers van gemeentelijke diensten, woningbouwcorporaties, scholen, buurthuizen, etc., alsmede de geïnterviewde bewoners van alle onderzochte woningcomplexen;
- Roel Heerema van het ontwerpburo Sketzzi voor het omslagontwerp en het Escher-schema;
- Sandra Bonting en Sylvia Wijnberg voor de verzorging van het tikwerk;
- en alle anderen die hier niet genoemd zijn.

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
Voorwoord	
Inleiding	1
1 SAMENVATTING LITERATUURSTUDIE	3
1.1.1 Wat is 'Defensible space'?	3
1.1.2 Kanttekening bij de Defensible space theorie	3
1.1.3 De tweede stroming Defensible space onderzoek	4
1.2.1 Presentatie Defensible space strategieën	4
1.2.2 Toelichting op de Defensible space-strategieën	5
1.2.3 Kanttekeningen bij de Defensible space-strategieën	7
1.2.4 Onderlinge relaties Defensible space-strategieën	7
1.2.5 Clustering van de 10 strategieën in 4 hoofdgroepen	9
1.3.1 Precieze definitie van het begrip vandalisme	11
1.3.2 (Stede)bouwkundige randvoorwaarden bij vandalisme	12
1.3.3 Inpassing strategieën in schaalniveaus en disciplines	13
1.3.4 Overige randvoorwaarden bij vandalisme	14
2 ONDERZOEKSOPZET	15
2.1 Definitieve onderzoeksprobleemstelling	15
2.2 Onderzoeksmethode:interviews en observaties	15
2.3.1 Selectie van woningcomplexen	16
2.3.2 Selectie van openbare gebouwen/objecten	17
2.3.3 Representativiteit van de steekproef	17
3 ONDERZOEKSRESULTATEN	18
3.1.1 Vandalisme aan woningcomplexen	18
3.1.2 Vandalisme aan openbare gebouwen/objecten	18
3.1.3 Overige problemen bij woningcomplexen en openbare gebouwen	19
3.2.1 Randvoorwaarden op stedenbouwkundig niveau	20
3.2.2 Randvoorwaarden op hoofdopzet-niveau	20
3.2.3 Randvoorwaarde op detail-niveau	21
3.3.1 Sociaal geografische kenmerken als randvoorwaarde	22
3.3.2 Beheersbaarheid als randvoorwaarde	23
3.4 Toepasbaarheid Defensible space strategieën	25
3.4.1 Toepasbaarheid afweerstrategie	26
3.4.2 Toepasbaarheid respectstrategie	27
3.4.3 Toepasbaarheid begripstrategie	27
3.4.4 Toepasbaarheid toezichtstrategie	28

4	ONTWERP- EN BEHEERSUGGESTIES	29
4.1.1	Ontwerp-suggesties op stedenbouwkundig niveau	29
4.1.2	Ontwerp-suggesties op hoofdopzet-niveau	32
4.1.3	Ontwerp-suggesties op detail-niveau	32
4.2	Gebouw specifieke ontwerpsuggesties	34
4.2.1	Woningcomplexen	34
4.2.2	Scholen	36
4.2.3	Buurthuizen en jongerencentra	36
4.2.4	Speelplaatsen	39
4.2.5	Straatmeubilair	40
4.2.6	Groenvoorzieningen	42
4.3.1	Algemene beheersuggesties	42
4.3.2	Specifieke beheersuggesties voor woningcomplexen	42
4.3.3	Specifieke beheersuggesties voor openbare gebouwen	42
5	BESLUIT	44
5.1	Vergelijking	44
5.1.1	Verschillen woningen/openbare gebouwen	44
5.1.2	Overeenkomsten woningen/openbare gebouwen	45
5.2	Conclusies	46
5.3	Aanbevelingen	48
	Uitvoeringsschema Defensible Spacestrategieën	49
	Toelichting schema	50
	Nawoord	51

VOORWOORD

In dit onderzoek is het antwoord gezocht op de vraag, welke bijdrage architecten/stedebouwers (en andere betrokkenen in het bouwproces) kunnen leveren aan de voorkoming van vandalisme. Uit het onderzoek zijn vier hoofdstrategieën naar voren gekomen die kunnen worden gevolgd in de 'strijd' tegen het vandalisme:

- **vergroting toezichtmogelijkheid** (door overzichtelijker ruimtevorming, betere verlichting etc.);
- **vergroting begrip** (door verduidelijking van de grens openbaar/privé, verduidelijking van de functie van gebieden/gebouwen etc.);
- **vergroting respect** (door verbetering van het aanzien van gebouwen/gebieden, vergroting van het onderhoudsgemak, etc.);
- **versterking afweer** (door toepassing van steviger materialen, afscherming van gebouwen/gebieden door middel van hekken, etc.).

In onderstaand plaatje is de 'strijd' van de architect/stedebouwer tegen vandalisme uitgebeeld als een damspel met vier schijven, die de vier hoofdstrategieën voorstellen. In feite is elke schijf een samenballing van een serie concrete ontwerp-aanbevelingen, die uit het onderzoek naar voren komen. De bovenzijde van de schijf laat daarvan al iets doorschemeren*.

Uit het onderzoek blijkt dat men met één enkele schijf de 'strijd' tegen het vandalisme nooit kan winnen. Daar is een slim spel voor nodig waarbij de schijven in onderlinge samenhang in stelling worden gebracht.

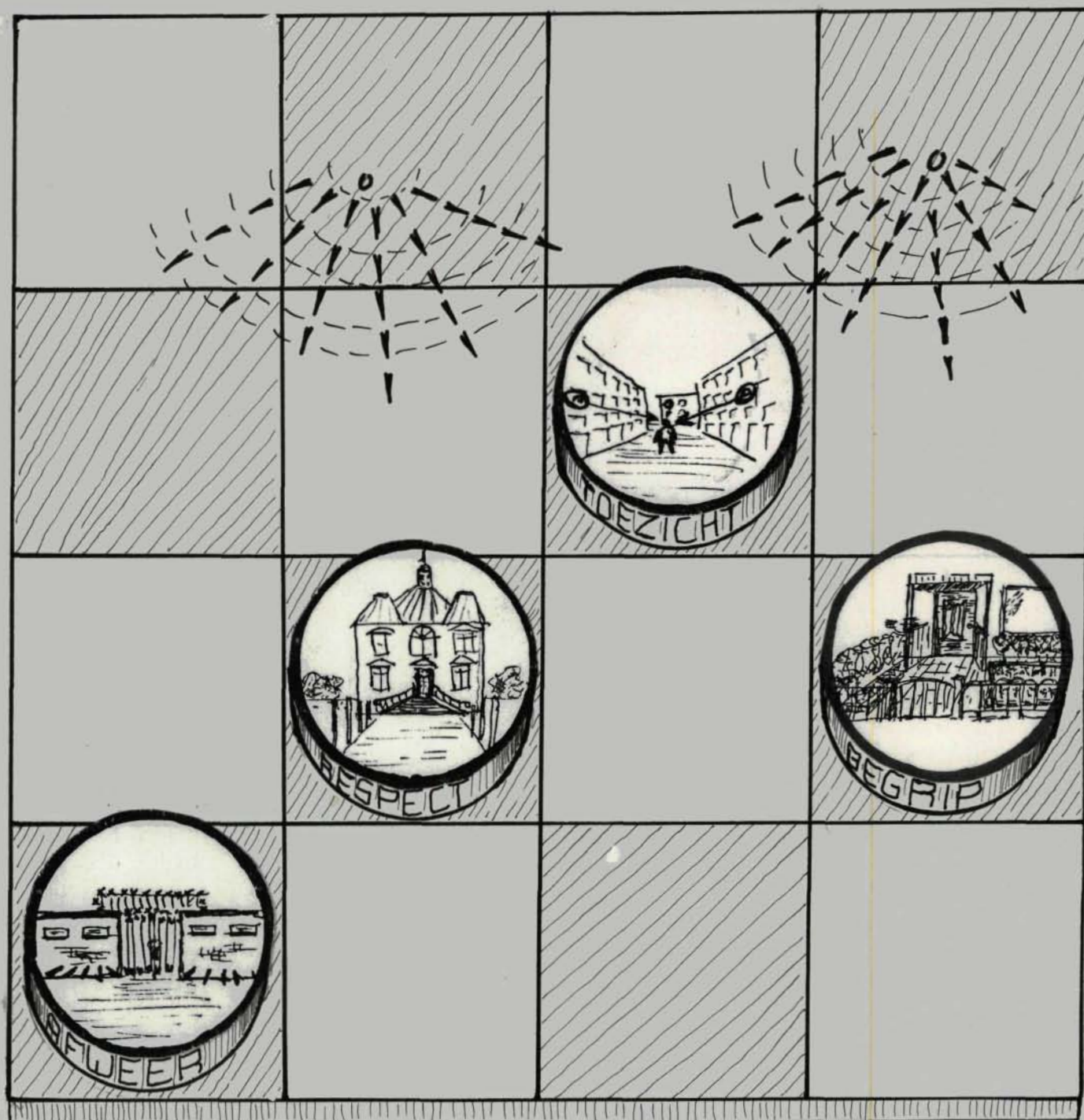
Uit het onderzoek is de hoofdstrategie 'afweer' als één van de sterkste schijven naar voren gekomen. Vanwege het mogelijk negatieve effect van de strategie 'afweer' op de beleving van de gebouwde omgeving, willen wij echter als onderzoekers de afweerstrategie niet in de aanvalslinie zetten, maar de strategieën 'begrip' en 'respect' naar voren schuiven. Afweer zouden we willen achterhouden als sterke reserveschijf in de 'strijd' tegen het vandalisme.

Architecten/stedebouwers zullen alléén zelden in staat zijn een dam te halen, vaak zullen er ook op andere terreinen door medespelers preventieve maatregelen getroffen moeten worden om het vandalisme in te dammen.

De auteurs

*= Die bovenzijde is slechts de deksel. De lezer wordt uitgenodigd om de deksels op te lichten en de schijven leeg te lepelen alsof het een lekkere sorbet was op een terrasje in een warm land. Dat betekent met name het lezen van de hoofdstukken 4 en 5.

Afbeelding: de "strijd" van architecten en stedenbouwers tegen het vandalisme voorgesteld als een damspel.

De architecten en stedenbouwers spelen met witte stenen: zij mogen -in de planfase- de eerste zet doen en kunnen daarmee de vandalen (hier abstract afgebeeld in de aanvalslinie) één stap vóór zijn.

Van links naar rechts staan opgesteld: afweer (een bunkerachtig gebouw), respect (een monumentaal vormgegeven respect-afdwingend gebouw), toezicht (een straat met "ogen"), begrip (een woning met een duidelijk territorium).

Inleiding

Het probleem

Vandalisme aan openbare gebouwen en woningcomplexen is een probleem.

De problematiek komt in de eerste plaats in materiële schade tot uitdrukking: jaarlijks wordt aan openbare gebouwen en woningcomplexen in Amsterdam voor tientallen miljoenen guldens schade aangericht*. Daarnaast is er sprake van schade die moeilijk in geld uit te drukken is: verloederde aanblik van straten en gebouwen, onbruikbaar geworden telefooncellen, lessen en activiteiten die niet door kunnen gaan door vernieling aan scholen of buurthuizen, etc. etc.

De aanpak van het probleem

Op verschillende manieren wordt geprobeerd vandalisme te voorkomen. Simpel gezegd bestaan er voor vandalismpreventie twee aangrijpingspunten: de daders en de vernielde objecten. In deze rapportage staat de aanpak van de vernielde objecten centraal. Dat wil niet zeggen dat de andere weg (aanpak van daders) geheel onbesproken blijft; er is namelijk vaak sprake van onderlinge afhankelijkheid van de aangrijpingspunten.

De opdracht

Deze rapportage is het eindprodukt van fase 2 van het 'Defensible Space'-onderzoeksproject van de gemeente Amsterdam, afdeling Jeugdzaken & Volksontwikkeling.

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering ervan ligt in handen van de Dienst Volkshuisvesting (sociale woningbouw) en de Dienst Openbare Werken (openbare gebouwen).

Fase 1 is een literatuurstudie naar de mogelijkheden om in het ontwerp en het beheer van de gebouwde omgeving vandalisme te voorkomen. Deze studie is uitgevoerd door de Dienst Openbare Werken en in 1985 afgerond.

Fase 2 betreft een onderzoek door middel van interviews naar de mogelijkheden die ontwerpers en beheerders van gebouwen in de Amsterdamse praktijk zien voor vandalisme-preventief ontwerp en beheer.

Het openbare gebouwendeel is in 1986 uitbesteed aan de Academie van Bouwkunst Amsterdam, het woningcomplexendeel aan Bureau Criminaliteitspreventie te Amsterdam. Van het openbare gebouwendeel is door de Academie van Bouwkunst najaar 1986 een tussenverslag gemaakt. De onderzoeksresultaten van beide fasen zijn voorjaar 1987 geïntegreerd tot de voorliggende rapportage.

*- Zie de cijfers in bijlage 1.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 worden theorieën ontvouwd over de mogelijkheden om in het ontwerp van de gebouwde omgeving met vandalismpreventie rekening te houden.

In hoofdstuk 2 wordt de onderzoeksopzet uiteengezet en in hoofdstuk 3 worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd die uitmonden in hoofdstuk 4: suggesties die als handvat of uitdaging kunnen dienen voor planners, architecten en beheerders die bij het ontwerp en het beheer met vandalismpreventie rekening willen houden.

In hoofdstuk 5 worden de onderzoeksresultaten voor de openbare gebouwen vergeleken met die voor woningcomplexen; frappante overeenkomsten en verschillen passeren hier de revue. Dit hoofdstuk bevat tevens het oordeel van de onderzoekers ten aanzien van vandalismpreventie in ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving, alsmede aanbevelingen voor de inbreng van ontwerpsuggesties in het bouwplanproces.

De lezer met een wetenschappelijke betrokkenheid zal het meest van zijn gading vinden in de hoofdstukken 1-3. De meer praktisch gerichte lezer heeft het meest aan de hoofdstukken 4-5, die de concrete ontwerp- en beheersuggesties bevatten.

Paragraaf 4.1 bevat de ontwerpsuggesties die algemeen toepasbaar zijn en dus voor iedereen waarde hebben.

In paragraaf 4.2 zijn de suggesties gesplitst naar het type gebouw.

Paragraaf 4.3 bevat de beheersuggesties.

1 SAMENVATTING LITERATUURSTUDIE

In deze paragraaf wordt de literatuurstudie uit de eerste fase van het defensible space-onderzoek kort samengevat. Daarbij dient aangetekend dat wij op de auteur Oscar Newman dieper ingaan en sterker voortborduren dan op andere auteurs, die in de literatuurstudie behandeld zijn.

1.1.1 Wat is 'Defensible space'?

De term 'defensible space' is in 1972 door Oscar Newman geïntroduceerd met het geruchtmakende boek 'Defensible space: crime prevention through urban design'. Vrij vertaald betekent deze titel 'beheersbare ruimte: criminaliteitspreventie door middel van (stede-)bouwkundig ontwerp'.

Centraal in Newmans theorie staan de begrippen 'zichtbaarheid' en 'territorialiteit': op plekken die slecht zichtbaar zijn vanuit woningen of vanaf de openbare weg en op plekken die niet duidelijk onder het openbare gebied dan wel het territorium van bewoners vallen, is het misdaadrisico het hoogst. Newman toont dit aan met zeer veel cijfermateriaal, verzameld voor een groot aantal wooncomplexen in New York.

Om het misdaadrisico te verkleinen pleit hij er voor om in het ontwerp van woongebouwen de zichtbaarheid en de territorialiteit te optimaliseren; hij geeft hiervan velerlei ontwerpmethoden en -voorbeelden.

1.1.2 Kanttekeningen bij de defensible space-theorie

De theorie, onderzoeksopzet en -resultaten zijn bij Newman dermate gericht op het ontwerp van het gebouw, dat het ontwerp de schuldige lijkt van de criminaliteit. Dit heeft -terecht- veel kritiek losgemaakt bij tegenstanders, die deze benadering in het ergste geval doodverven als 'fysisch-determinisme' (de stellingname dat de gebouwde omgeving bepalend is voor menselijk gedrag)*.

Toch gaan die tegenstanders daarmee voorbij aan de wezenlijke bedoeling en waarde van Newmans theorie, die wijst op het belang van ontwerpkenmerken der gebouwde omgeving als randvoorwaarde bij crimineel gedrag. Het stellen van de vraag: "welke plekken lenen zich het best voor misdaad en hoe kunnen die plekken veranderd worden om misdaad te voorkomen?" is niet af te doen als fysisch-deterministisch. Het is een relevante, legitieme vraag die de daders duidelijk blijft zien als de schuldige van de misdaden. Wél is het zo dat de dader in deze theorie als een constante, ongrijpbare factor wordt gezien, die niet direct wordt aangepakt. Dat zou kunnen worden aangemerkt als een zwakte van de theorie, want de vraag dringt zich op: "zal de misdaad zich niet verplaatsen naar andere plekken, wanneer bepaalde plekken worden beveiligd conform de ideeën van Newman?".

*- In latere publikaties heeft Newman zijn theorie op diverse punten bijgesteld, waardoor de kritiek op de fysisch-deterministische aanpak grotendeels werd weggenomen.

Deze vraag is moeilijk te beantwoorden, omdat bedoelde verplaatsingseffecten in de praktijk bijna niet onderzoekbaar zijn.

In brede kring wordt tegenwoordig aangenomen dat met name gelegenheidscriminaliteit kan worden teruggedrongen door die 'gelegenheid' -waarvan de (stede-)bouwkundige context een belangrijk onderdeel kan vormen- waar mogelijk weg te nemen*. In dit licht gezien is het niet verwonderlijk dat de defensible space-theorie, c.q. de aanpak van het (stede-)bouwkundig ontwerp ten behoeve van vandalismpreventie, de laatste jaren weer in aanzien gestegen is.

1.1.3 De tweede stroming defensible space-onderzoek

In deze 'nieuwe' stroming van defensible space-onderzoeken zit onder andere het opzienbarende boek 'Utopia on trial' van Alice Coleman. Zij onderzocht enkele duizenden (!) wooncomplexen op ontwerpkenmerken en op verloedering: zij toont het verband aan tussen een hoge score op de schaal van nadelige ontwerpkenmerken en een hoge score op de schaal van vervuiling en vandalisme (de verloedering-schaal). De nadelige ontwerpkenmerken zijn in hoofdzaak afgeleid van Newmans defensible space-theorie over zichtbaarheid en territorialiteit. Hoewel het er bij Coleman nog sterker dan bij Newman op lijkt dat de gebouwen de schuld zijn van de criminaliteit en niet de mensen, is het een niet te onderschatten verdienste van Coleman dat zij een methode ontwikkeld heeft om de nadeligheid van het (stede-)bouwkundig ontwerp voor preventie van gelegenheidscriminaliteit te kwantificeren.

Het onderzoek dat wij gehouden hebben bij wooncomplexen en openbare gebouwen kan ook tot de tweede stroming defensible space-onderzoeken gerekend worden.

In ons onderzoek staat de aanpak van de gebouwde omgeving centraal, doch wij trachten -in tegenstelling tot Newman en Coleman- de dadergerichte aanpak, voorzover die verband houdt met de omgevingsgerichte aanpak, niet uit het oog te verliezen.

1.2.1 Presentatie van de defensible space-strategieën

Doorbordurend op de begrippen 'zichtbaarheid' en 'territorialiteit' die bij Newman centraal staan hebben wij tien strategieën voor (stede-)bouwkundige vandalismpreventie ontwikkeld. Deze worden hieronder opgesomd en in de volgende paragraaf toegelicht. Met nadruk moet er op gewezen worden dat de nummering van 1 tot 10 geen rangorde inhoudt en dat bepaalde begrippen elkaar aanzienlijk kunnen overlappen of met elkaar in wisselwerking kunnen staan. Toch hebben wij gemeend er goed aan te doen om de defensible space-theorie in deze mate uiteen te rafelen. Het probleem en de mogelijke aanpak worden daarmee duidelijker gesteld.

*= Zie onder andere de RPD-publikatie 'Maakt de gelegenheid de dader?', 1986.

Tien defensible space strategieën voor vandalismpreventie:

1. vergroting zichtbaarheid
2. vergroting overzichtelijkheid
3. vergroting surveilleerbaarheid door politie en andere bewakingsdiensten.
4. vergroting territorialiteit
5. intensivering voorzieningen en activiteiten
6. verduidelijking functie openbare ruimten
7. aspectverbetering
8. vergroting onderhoudsgemak
9. vermindering toegankelijkheid
10. objectversteving

1.2.2 Toelichting op de tien defensible space strategieën

De tien strategieën worden toegelicht met behulp van de hypothesen waarop zij gestoeld zijn. De juistheid van die hypothesen is in de meeste gevallen niet honderd procent bewezen, maar wordt wel in brede kring aangenomen, zij het soms onder voorbehoud (zie paragraaf 1.2.3).

- ad 1 vergroting zichtbaarheid: hoe beter een plek zichtbaar is vanuit woningen en vanaf de openbare weg, des te kleiner de kans op vandalisme (de daders willen graag ongezien werken);
- ad 2 vergroting overzichtelijkheid: hoe gladder, rechter, eenvoudiger en helderder de vormgeving van openbare ruimten, des te kleiner de kans op vandalisme (de daders willen graag ongezien werken). Hoewel dit begrip voor een groot deel 'zichtbaarheid' overlapt, is het toch niet geheel hetzelfde: 'zichtbaarheid' is gedacht vanuit de dader ("kan iemand mij zien?") terwijl 'overzichtelijkheid' gedacht is vanuit de passant of bewoner, die kan overzien of er vandalisme plaatsvindt. 'Overzichtelijkheid' heeft vooral betrekking op horizontale zichtlijnen terwijl 'zichtbaarheid' ook betrekking heeft op de verticale zichtlijnen vanaf hoger gelegen woningen.
- ad 3 vergroting surveilleerbaarheid openbare ruimten: hoe makkelijker de politie en bewakingsdiensten het gebied rondom het gebouw met de auto kunnen surveilleren, hoe kleiner de kans op vandalisme aan en om het gebouw. Objecten aan een openbaar voetpad waar geen politiewagens kunnen komen, lopen meer kans op vernieling dan objecten die aan een autostraat liggen.

- ad 4 vergroting territorialiteit: in gebieden die afleesbaar onder de verzorging en verantwoordelijkheid van de bewoners of gebruikers staan, zal minder vandalisme plaatsvinden (dader heeft het gevoel dat er op die gebieden extra gelet wordt en dat vernieling daardoor opgemerkt zal worden); onder deze 'territoriale gebieden' worden vooral de ingangspartijen verstaan; door middel van poorten, hekjes, kunstwerken, verzamelaarsobjecten, symbolische figuren, etc., kan het voorgebied van de woning- of gebouwentree symbolisch worden gemarkeerd. De drempelwerking voor potentiële vernielers wordt extra verhoogd bij een intensief onderhoud (dit suggereert een extra sterke betrokkenheid en toezicht vanuit de bewoners/gebruikers).
- ad 5 intensivering voorzieningen en activiteiten: hoe meer voorzieningen er in een gebied zijn en hoe meer activiteiten er georganiseerd worden, des te groter is de levendigheid en het onderlinge sociale contact en des te groter daardoor de sociale controle en des te kleiner de kans op vandalisme (Jacobs, 1961)*.
- ad 6 verduidelijking functie gebouwen en openbare ruimten: hoe onduidelijker de functie van een gebied (bijvoorbeeld braakliggende grond, ongebruikt parkeerterrein, leegstaand gebouw) hoe minder de indruk gewekt wordt dat er op dat gebied gelet wordt en hoe groter de kans op vandalisme; door ongebruikte plekken een herkenbare functie te geven en de overgang tussen verschillende functies (bijvoorbeeld groengebied en parkeerterrein) duidelijk te markeren zien gebieden er meer uit als een territorium dat beheerd wordt en waar op gelet wordt, waardoor de vernielkans vermindert.
- ad 7 aspectverbetering: iets wat een mooi, vriendelijk, vrolijk, strak, monumentaal of indrukwekkend aspect (aanzien) heeft, zal minder snel vernield worden dan iets dat er lelijk, afstotend, kaal, grauw of nietszeggend uitziet, het zal door potentiële vernielers gerespecteerd worden; dit begrip overlapt enigszins met de vergroting van de territorialiteit; het heeft echter betrekking op het gebouw als geheel en niet alleen op de entreepartij. Ook geldt hier dat instandhouding van het goede aspect (aanzien) door middel van intensief onderhoud bijdraagt aan (of zelfs noodzakelijk is voor) de gewenste drempelwerking voor potentiële vernielers.
- ad 8 vergroting onderhoudsgemak: iets wat goed schoongemaakt en onderhouden wordt, loopt minder kans op vernieling dan iets dat aan zijn lot overgelaten wordt en er verloederd uit gaat zien.

*- Deze stelling van Jacobs is door veel onderzoek weerlegd. Mogelijk werkt het wel als strategie, mits aan bepaalde voorwaarden voldaan is: niet op jongeren gericht, intensief beheer.

Om zo'n intensief onderhoud een handje te helpen kunnen materialen worden toegepast die makkelijk te reinigen zijn bij vervuiling of graffiti en onderdelen die makkelijk te verwisselen zijn bij slijtage of vernieling (bijvoorbeeld door met standaardmaten te werken, die vanuit een centrale voorraad snel aangeleverd kunnen worden). Deze strategie ligt in het verlengde van 'territorialiteit' en 'aspectverbetering' (zie ad 3 en 4).

- ad 9 vermindering toegankelijkheid: gebieden die fysiek ontoegankelijk worden gemaakt voor potentiële daders, zullen minder van vandalisme te lijden hebben. Voorbeelden hiervan zijn het afsluitbaar maken van trappehuizen en entreehallen voor niet-bewoners van wooncomplexen, respectievelijk het situeren van een school (inclusief speelplaats) in een gesloten bouwblok, waarvan de toegangspoorten buiten schooltijd op slot gaan.
- ad 10 objectversteving: stevige objecten lopen minder kans om vernield te worden dan kwetsbare objecten.

1.2.3 Kanttekeningen bij de defensible space-strategieën

Aan elke strategie kleven in de praktijk bezwaren en het succes ervan is niet verzekerd.

We moeten derhalve enig voorbehoud maken. Het zou te ver voeren om in deze paragraaf bij elke strategie afzonderlijk kanttekeningen te plaatsen. Daarom volstaan we hier met enige voorbeelden.

De strategie 'vergroting zichtbaarheid' veronderstelt dat bewoners en mensen op straat opletten en ingrijpen bij constatering van vandalisme, hetgeen lang niet altijd het geval zal zijn.

De strategie 'vergroting territorialiteit' veronderstelt dat mensen automatisch de behoefte hebben om een territorium af te bakenen, zoals veel diersoorten instinctief plegen te doen. Bij mensen ligt het territoriaal gedrag ingewikkelder. Soms hebben zij wél behoefte om een territorium af te bakenen, soms juist helemaal niet.

De strategie 'objectversteving' gaat voorbij aan de mogelijkheid dat dit extra uitdagend kan werken: proberen of de verstevigde versie alsnog kapot te krijgen is.

Op deze wijze kunnen we bij elke strategie kanttekeningen plaatsen, maar we laten het voorlopig hierbij. In het hoofdstuk 'onderzoeksresultaten' (paragraaf 3) komen de kanttekeningen vanzelf weer terug.

1.2.4 Onderlinge relaties defensible space-strategieën

Zoals in paragraaf 1.2.1 al werd aangestipt, bestaan er tussen de tien onderscheiden defensible space-strategieën aanzienlijke overlappingsen en staan sommige met elkaar in wisselwerking.

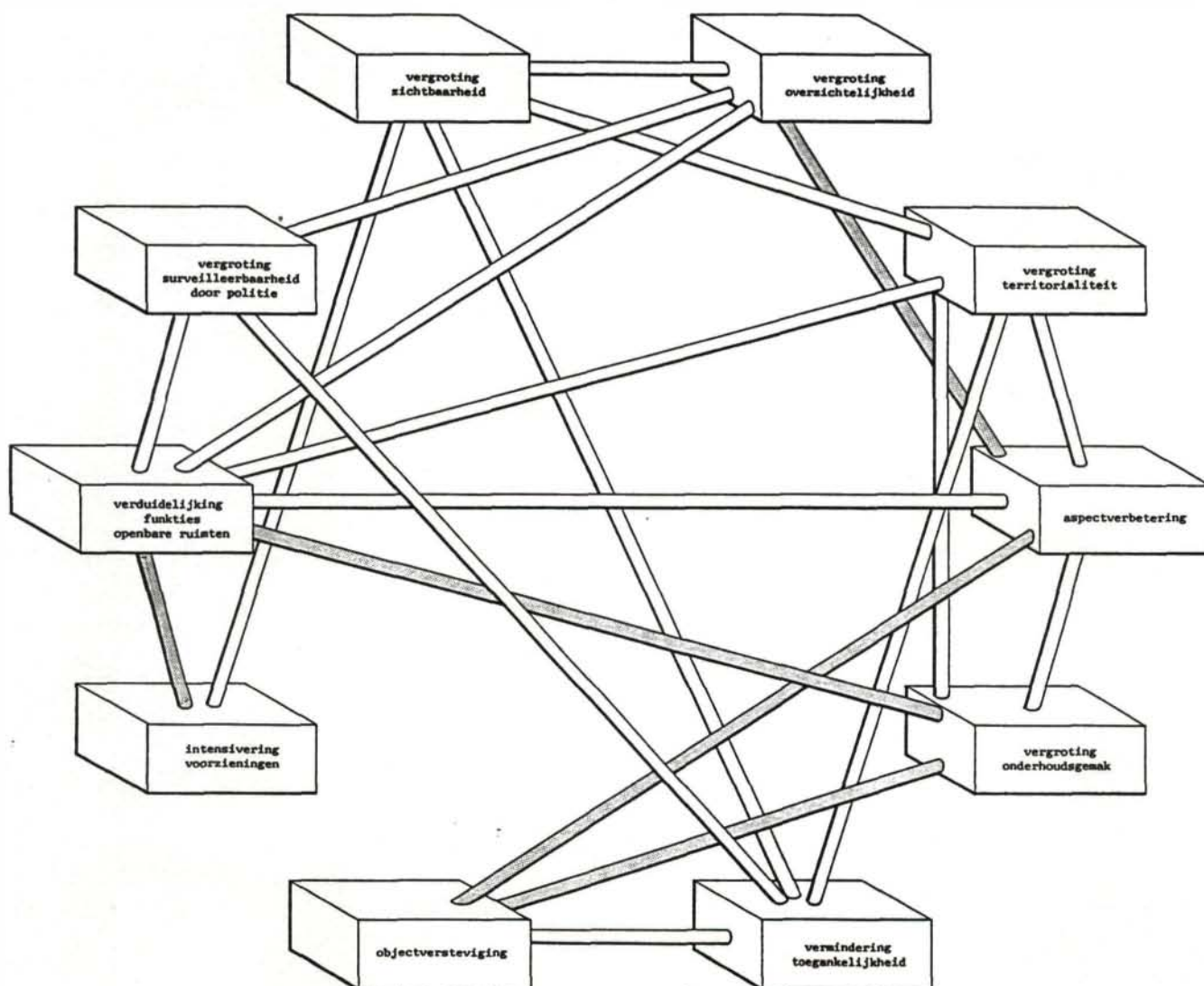
Het is goed om deze onderlinge relaties tussen de defensible space-strategieën in het achterhoofd te houden.

Voor dit doel hebben wij de relaties gevisualiseerd in het onderstaande -Escheriaans aandoende- schema.

Voor een deel zijn de aangegeven relaties al genoemd in de toelichting op de defensible space strategieën voor vandalismepreventie (paragraaf 1.2.2); de overige relaties zullen bij de bespreking van de onderzoeksresultaten komen bovendrijven.

In het schema zijn zowel positieve relaties aangegeven (tussen strategieën die elkaar kunnen versterken) als negatieve relaties (tussen strategieën die elkaar kunnen tegenwerken). De positieve relaties zijn aangegeven met een witte balk, de negatieve relaties met een gerasterde balk.

De meeste relaties zijn positief, een gering aantal is negatief. Een sprekend voorbeeld van een negatieve relatie is die tussen 'objectversteving' en 'aspectverbetering'. Extra verstevigde objecten hebben vaak een gladde, koele en harde uitstraling en daarmee verslechtert het aspect (aanzien).

1.2.5 Clustering van de 10 strategieën in 4 hoofdgroepen

Om het 'Escher-schema' wat overzichtelijker te maken, clusteren we de 10 strategieën in 4 groepjes van bij elkaar horende strategieën*.

GROEP I: 'toezicht'

1. vergroting zichtbaarheid
2. vergroting overzichtelijkheid
3. vergroting surveilleerbaarheid door de politie

GROEP II: 'begrip'

4. vergroting territorialiteit
5. intensivering voorzieningen en activiteiten
6. verduidelijking functie openbare ruimten en gebouwen

GROEP III: 'respect'

7. aspectverbetering
8. vergroting onderhoudsgemak

GROEP IV: 'afweer'

9. vermindering toegankelijkheid
10. objectversteving

De benaming van de hoofdgroepen worden hier kort toegelicht. De term 'toezicht' duidt op de vergroting van de fysieke mogelijkheden om toezicht te houden.

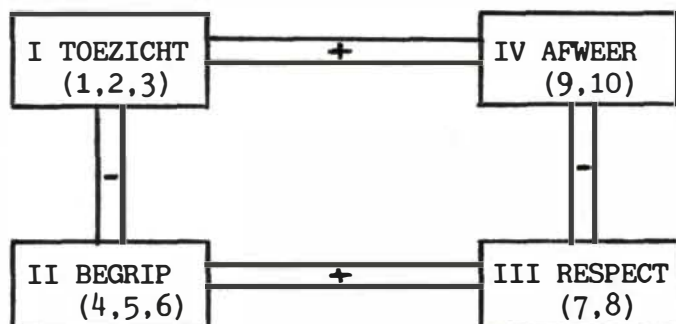
'Begrip' heeft betrekking op vergroting van het begrip voor de functie van ruimten/gebouwen: privé of openbaar? Waarvoor gebruikt?

'Respect' duidt op het afdwingen van respect voor het object waardoor potentiële vernielers tot andere gedachten komen of niet op het idee komen om het te vernielen.

De term 'afweer' tenslotte lijkt geen toelichting nodig te hebben.

*= In het schema op pagina 49 zijn de strategieën volgens deze ordening gekoppeld aan de schaalniveaus c.q. planfase c.q. instellingen die beslissend zijn voor het al dan niet toepassen van elke strategie.

Het schema van relaties tussen (hoofd-) strategieën komt er eenvoudig uit te zien:

De vier overgebleven relaties kunnen hier afzonderlijk besproken worden

- 'toezicht' en 'afweer' kunnen elkaar versterken; een voorbeeld daarvan is het afsluiten van een binnenterrein ('afweer'): daardoor wordt de surveilleerbaarheid voor de politie vergemakkelijkt (omdat het te surveilleren oppervlak verkleind wordt);
- 'afweer' en 'respect' zijn vaak strijdig met elkaar: door het aanbrengen van bijvoorbeeld broekscheurders gaat een gebouw er onvriendelijk uitzien en zal het minder respect afdwingen;
- 'respect' en 'begrip' kunnen elkaar versterken: een duidelijk door middel van muurtjes en beplanting ingedeelde ruimte heeft vaak een strak, helder aanzien;
- 'toezicht' en 'begrip' kunnen elkaar versterken: door het intensiveren en verduidelijken van functies en voorzieningen komen er meer mensen op straat die zich meer bij het straatgebeuren betrokken gaan voelen, wat het toezicht ten goede kan komen.

Bovenstaande indeling concentreert zich op ontwerp-aspecten van de Defensible Space-benadering; beheer-aspecten zouden desgewenst als vijfde hoofdgroep kunnen worden benoemd. In dit licht moet men ook de beheersuggesties uit paragraaf 4.3 zien. In paragraaf 3.4 worden de onderzoeksresultaten ten aanzien van de verschillende defensible space strategieën besproken. Daarbij wordt dezelfde indeling in vier hoofdgroepen aangehouden als in deze paragraaf gedaan is. In hoofdstuk 5 wordt een praktische invulling aan het schema gegeven: Wie moet wat doen? Hoeveel gaat dat kosten/besparen?

1.3.1 Precieze definitie van het begrip vandalisme

Tot dusver is over vandalisme gesproken alsof het eenduidig is wat met dit begrip wordt bedoeld.

Er bestaan echter verschillende vormen van vandalisme naar aard en ernst. De te volgen preventiestrategieën kunnen verschillen naargelang de soort vandalisme die bij een gebouw of gebied optreedt.

In zijn algemeenheid hanteren we de volgende definitie:

*vandalisme = vernieling van objecten zonder dat dit de dader(s) aanwijsbaar materieel gewin oplevert.**

De meeste vernielingen zonder winstoogmerk blijken door jongeren in de leeftijd van 8-20 jaar gepleegd te worden*. Het gaat in dit rapport derhalve om jeugdvandalisme. De jeugd kan verschillende motieven hebben om vernielingen te plegen: spel, prestige, verveling en frustratie; vaak lopen de motieven door elkaar**. Vandalisme uit spel wordt hoofdzakelijk gepleegd door jonge kinderen (8-12 jaar) en kan opgevat worden als het 'verkennen' van de omgeving. De vernielingen zijn in het algemeen niet zo ernstig. Vandalisme uit prestige en verveling wordt hoofdzakelijk gepleegd door jongeren van 12-16 jaar en kan gezien worden als puberteitsverschijnsel: opgroeiende jongens die hun mannelijkheid willen tonen aan vriendjes en vriendinnetjes en die op zoek zijn naar spanning ("je bent jong en je wilt wat") of het zich afzetten tegen de gevestigde orde der volwassenen. De omgeving heeft vaak de jeugd niet voldoende spanning te bieden. Vernieling van objecten in de omgeving kan dit gebrek aan spanning compenseren.

Dit type vandalisme heeft een minder onschuldig of zelfs boosaardig karakter en de schade kan behoorlijk oplopen, vooral wanneer het in groepsverband gebeurt.

Vandalisme uit frustratie, wraak of woede is in het algemeen nog ernstiger: een totaal gebouw kan stukgeslagen of in de as gelegd worden, wanneer het motief voor de vernieling zo diep zit. De daders zitten meestal in de leeftijd van 16-20 jaar. Soms formeren de jongeren zich tot een groep of bende ('gang' in Amerikaanse termen) en worden naast zware vernielingen ook andere delicten zoals inbraken en/of berovingen gepleegd.

Dit laatste type 'zwaar' vandalisme is -gelet op het aantal vernielingen- gering vergeleken met vandalisme uit spel, prestige of spanning, maar het zijn wél de gevallen die de kranten halen en daardoor in de belangstelling staan. Gelet op het aandeel van dit type vandalisme in de totale schade is deze aandacht terecht, omdat de schade per vernieling zeer groot kan zijn (enkele miljoenen guldens)***.

*= Walop M. en andere: Eindrapportage jeugdvandalisme, 1984.

**= Van Dijk en Van Soomeren, Vandalisme, 1982.

***= Zie het overzicht van grote vernielingen aan verenigingsgebouwen in bijlage 2.

In deze rapportage valt de aandacht echter hoofdzakelijk op vandalisme uit spel, prestige en sensatie. Het vermoeden bestaat namelijk dat dit type vandalisme gedeeltelijk voorkomen kan worden door middel van defensibele space-strategieën, terwijl voor het 'zware' vandalisme defensibele space weinig uithaalt en een meer dadergerichte aanpak noodzakelijk is. De 'lichtere' typen vandalisme kan men zien als gelegenheidscriminaliteit, waarvan al eerder is opgemerkt dat deze middels ruimtelijk maatregelen gedeeltelijk voorkomen kan worden (zie paragraaf 1.1.2).

In deze rapportage ligt de nadruk op het gewone straatvandalisme; aan speciale vormen zoals voetbalvandalisme en vernielingen bij kronings- en krakersrellen wordt geen aandacht besteed.

1.3.2 (Stede-) bouwkundige randvoorwaarden bij vandalisme

Bij het vandalisme zoals beschreven in de vorige paragrafen spelen bouwkundige randvoorwaarden op verschillende schaalniveau's een rol.

We geven hiervan voorbeelden:

- Objecten in een overzichtelijke, vanuit woningen zichtbare ruimte lopen minder kans op vernieling dan objecten in een onoverzichtelijke, uit het zicht van woningen gelegen ruimte; dit voorbeeld heeft hoofdzakelijk betrekking op het stedebouwkundige schaalniveau: de vormgeving van openbare ruimten;
- Het dak van een laag gebouw loopt meer kans op vernieling dan van een hoog gebouw; schaalniveau: hoofdopzet gebouw;
- Extra verstevigde objecten lopen minder kans op vernieling dan kwetsbare objecten (in standaard uitvoering). Dit voorbeeld heeft betrekking op het schaalniveau van de detaillering.

Het onderscheiden van deze schaalniveau's is belangrijk omdat de beslissingen hierover in de praktijk op verschillende plaatsen, verschillende momenten en door verschillende personen worden genomen.

Naast het onderscheid in schaalniveau's is er onderscheid te maken naar discipline: vormgeving enerzijds en functioneel-technische invulling anderzijds. Op het stedebouwkundige schaalniveau is bijvoorbeeld het bepalen van de rooilijnen en bouwhoogten te zien als vormgeving en het bepalen van de functie van de bebouwing als functionele invulling. Ook dit onderscheid is in de praktijk van belang: de vormgeving wordt vaak door stedebouwkundigen, de functionele invulling door planologen of geografen bepaald. Op de lagere schaalniveau's komt de beslissing over vormgevings- respectievelijk technische aspecten steeds meer in één hand te liggen (namelijk van de architect) en raken de disciplines meer met elkaar verweven.

1.3.3 Inpassing strategieën in schaalniveau's en disciplines

De tien vandalismpreventie-strategieën (paragraaf 1.2.1) zijn onder te brengen in het matrix-vormige schema van schaalniveau's en disciplines. Sommige strategieën vallen duidelijk in een bepaalde cel, andere zijn in meerdere cellen onder te brengen.

Het nut van het onderscheid is tweeledig: begripsmatige verduidelijking enerzijds (wetenschappelijk nut) en ruggesteun voor de praktijk anderzijds (praktisch nut: "wie is verantwoordelijk voor welke strategie?").

De nummers tussen haakjes corresponderen met die op pagina 9.

Schema: Inpassing strategieën in schaalniveau/disciplinematrix

SCHAALNIVEAU:	DISCIPLINE:	
	Vormgeving	Functioneel-technische invulling
1. Stedebouwkundig	- vergroting zichtbaarheid (1) - verduidelijking indeling en functie openbare ruimten (6)	- intensivering voorzieningen (5) - vermindering toegankelijkheid gebied rond gebouw (9) - vergroting surveilleerbaarheid door politie (3)
2. Hoofdpzet gebouw	- aspectverbetering (7) - vergroting overzichtelijkheid (2)	- vergroting territorialiteit (4) - vermindering toegankelijkheid gebouw (9)
3. Detaillering, kleur- en materiaalgebruik	- aspectverbetering (7)	- vergroting onderhoudsgemak (8) - objectversteving (10)

In dit schema komen de strategieën 'aspectverbetering' en 'vermindering toegankelijkheid' twee keer voor. Dit is geen indicatie voor hun belangrijkheid, maar vormt een aanwijzing dat toepassing ervan op twee momenten in de bouwplanfase mogelijk is. De strategieën 'overzichtelijkheid' en 'zichtbaarheid' zijn in de matrix elk bij een ander schaalniveau ondergebracht; in werkelijkheid lopen zij echter door elkaar heen en spelen zij op beide schaalniveau's.

1.3.4 Overige randvoorwaarden bij vandalisme

Twee randvoorwaarden die buiten het bereik van de defensible space-strategieën vallen moeten hier vanwege hun verwachte effect op vandalisme voor het voetlicht worden gebracht:

- sociaal geografische kenmerken van bewoners/gebruikers en van de buurt rond het gebouw;
- beheersbaarheid van het beheer c.q. beheersbaarheid in de gebruiksfase door middel van controle (zowel formele, semi-formele als informele controle) en schade herstel/onderhoud.

Met de sociaal geografische kenmerken worden onder andere bedoeld het aantal jongeren in de buurt en in het gebouw, het aanbod van voorzieningen voor jongeren in de buurt en de mate waarin jongerenroutes langs of door het gebouw lopen. Hoe groter het aantal jongeren in en om het gebouw, des te groter de kans op vernieling.

Met de beheersbaarheid door middel van controle wordt bedoeld de mate waarin het gebouw bewoond en gebruikt wordt en de mate waarin het onder controle staat van huismeesters, portiers, bewakingsdiensten en politie.

Hoe meer het gebouw of object in gebruik is respectievelijk hoe meer het onder (formeel) toezicht staat, des te kleiner de kans op vernieling. De architect van bijvoorbeeld paleis Soestdijk kan het gebouw net zo kwetsbaar en onoverzichtelijker maken als hij wil, want het wordt continue door de Marechaussee bewaakt. Dit zijn echter uitzonderingen; de meeste gebouwen en objecten moeten het zonder bewaking stellen. Toch kan de beheersbaarheid aanzienlijk verschillen: gebouwen die weinig gebruikt worden en de rest van de tijd leegstaan lopen meer kans op vernieling dan gebouwen waarin permanent mensen aanwezig zijn.

Het 'meenemen' van de bovenstaande twee randvoorwaarden in het onderzoek is belangrijk omdat zij implicaties kunnen hebben voor de toe te passen defensible space-strategieën, zoals in het vervolg nog zal blijken.

2 DE ONDERZOEKSOPZET

2.1 Definitieve onderzoeksprobleemstelling

Uit de inleiding van deze rapportage is de algemene probleemstelling af te leiden: "hoe kan er met (stede-)bouwkundige middelen iets aan vandalismpreventie worden gedaan?"

In hoofdstuk 1 zijn vervolgens een tiental strategieën voor vandalismpreventie beschreven op grond van de defensible space-theorie.

De toegespitste onderzoeksprobleemstelling kan derhalve luiden:

"Wat kunnen de tien onderscheiden defensible space-strategieën betekenen voor vandalismpreventie bij woningcomplexen en openbare gebouwen?"

Voorts is in hoofdstuk 1 ingegaan op de aard van het verschijnsel vandalisme alsmede op de randvoorwaarden die hierbij een rol spelen. Deze randvoorwaarden zijn gesplitst in ruimtelijke en niet-ruimtelijke randvoorwaarden.

De ruimtelijke randvoorwaarden hangen samen met de defensible space-strategieën en staan daarom in deze rapportage meer in het zonnetje dan de niet-ruimtelijke. Dit komt tot uitdrukking in de secundaire probleemstellingen, die hieronder in volgorde van belangrijkheid zijn neergezet:

- *"Wat is de aard en omvang van het vandalisme bij openbare gebouwen en wooncomplexen? In hoeverre zijn ruimtelijke c.q. (stede-)bouwkundige randvoorwaarden op het vandalisme van invloed? Is te verwachten dat hieraan middels defensible space-strategieën iets kan worden gedaan?"*
- *"Zijn de niet-ruimtelijke randvoorwaarden c.q. de sociaal geografische kenmerken en de beheersbaarheid van invloed op de aard en omvang van het vandalisme? Heeft dit consequenties voor de toe te passen defensible space-strategieën?"*

De aanpak die is gevolgd om deze probleemstellingen te onderzoeken, wordt in de volgende paragrafen uiteengezet.

2.2 De onderzoeksmethode: interviews en observaties

Voor het verzamelen van de benodigde informatie is gekozen voor gestructureerde mondelinge interviews met ontwerpers, beheerders en gebruikers van openbare gebouwen en woningcomplexen.

Het werken met gestructureerde interviews heeft het voordeel dat de informatiestroom van de kant van de geïnterviewde de vrije loop gelaten wordt, terwijl door het aanhouden van de vragenlijst toch verzekerd kan worden dat alle onderwerpen de revue passeren.

De vragenlijst is opgesteld in overleg tussen de diensten Openbare Werken en Volkshuisvesting (de twee opdrachtgevers) enerzijds en de Academie van Bouwkunst respectievelijk het Bureau Criminaliteitspreventie (de twee opdrachtnemers) anderzijds.

De volgende onderwerpen worden in de vragenlijst aan de orde gesteld:

- de aard en omvang van het vandalisme en eventuele andere (sociale) problemen bij de gebouwen/objecten waarbij de geïnterviewde betrokken is;
- de mate waarin ruimtelijke randvoorwaarden op de verschillende schaalniveau's van invloed zijn op het vandalisme (stedebouwkundige ligging, hoofdopzet gebouw, detaillering);
- de mate waarin niet-ruimtelijke randvoorwaarden van invloed zijn op het vandalisme (sociaal-geografische kenmerken en beheersbaarheid c.q. mate van controle);
- de succeskans van de verschillende defensibele space-strategieën en concrete ontwerpaanbevelingen van de kant van de geïnterviewde voor opneming in het programma van eisen ten behoeve van vandalismpreventie.

Ter ondersteuning en controle van de interviewgegevens zijn observaties verricht om de aard en omvang van het vandalisme bij het betreffende gebouw te peilen. Ook zijn er foto's gemaakt van graffiti en vernielingen.

2.3 Selectie van onderzoekspersonen en -gebouwen

Om verschillende redenen is voor de woningcomplexen een andere selectieprocedure gevolgd dan voor de openbare gebouwen. Daarom wordt de selectieprocedure voor beide onderzoeksdelen in afzonderlijke subparagrafen behandeld.

2.3.1 Selectie van de woningcomplexen

Het onderzoek richt zich op woningcomplexen in het bezit van woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven in Amsterdam, tesamen ruim 100.000 woningen.

Om deze grote groep enigszins af te bakenen werd ervoor gekozen om alleen meergezinswoningen tot de liftgrens (4 à 5 lagen) in het onderzoek te betrekken.

Alle woningcorporaties (18) en woningbedrijven (4) zijn aangeschreven met het verzoek opgave te doen van de aard en omvang van het vandalisme zoals dat voorkomt bij woningcomplexen in hun bezit, die vallen binnen de onderzoekscategorie. Deze vraag bleek voor de meeste corporaties niet eenvoudig te beantwoorden. Na enige maanden was een lijst met ongeveer 75 complexen binnen. Uit deze 75 complexen werden drie koppels van 2 complexen geselecteerd:

- galerijflats uit de zestiger jaren;
- renovatiecomplexen uit de negentiende eeuwse gordel;
- tachtiger jaren nieuwbouw in stadsuitbreidingsgebieden.

Binnen elk koppel had één complex relatief veel en het andere relatief weinig vandalismproblemen. De beschrijving van de zes geselecteerde complexen is te vinden in bijlage 3.

Bij elk woningcomplex is getracht om zowel beheerders als bewoners te interviewen, omdat de ideeën over de omvang en aanpak van het vandalisme tussen deze twee belangengroepen mogelijk uiteen lopen. De resultaten van de interviews worden besproken in hoofdstuk 3.

2.3.2 Selectie van openbare gebouwen en objecten

Openbare gebouwen en objecten zijn er in alle soorten en maten; te noemen vallen scholen, buurthuizen, jongerencentra, speelplaatsen, parken, plantsoenen en straatmeubilair. Als je het systematisch nagaat blijkt er gigantisch veel te vallen onder gemeentelijk beheer en bezit, zowel in aantal als in soorten gebouwen/objecten.

In eerste instantie zijn er negen interviews gehouden met gemeente-ambtenaren die in algemene zin bij het ontwerp of beheer van een bepaald type openbare gebouwen of objecten betrokken zijn, te weten buurthuizen en jongerencentra, scholen, speelplaatsen, groenvoorzieningen en straatmeubilair. In tweede instantie zijn er vijftien gebouw-specifieke interviews gehouden met ontwerpers en beheerders van buurthuizen, jongerencentra, scholen en speelplaatsen. Dit is gedaan om de algemene interviews te kunnen ondersteunen met concrete gebouwen/objecten als voorbeeld.

Een complete lijst van geïnterviewde personen en onderzochte gebouwen is te vinden in bijlage 4.

De resultaten van de interviews worden besproken in hoofdstuk 3.

2.3.3 Representativiteit van de steekproef

Het onderzoek heeft een duidelijk verkennend karakter, hetgeen ook blijkt uit de wijze waarop de selecties van woningbouwcomplexen en openbare gebouwen/objecten tot stand zijn gekomen.

Het zijn selecties waarbij gestreefd is naar 'representanten' van verschillende typen complexen en gebouwen. Daarmee is het mogelijk om een algemeen inzicht in de vandalismedeproblematiek in woningcomplexen en openbare gebouwen te verwerven.

Er is echter geen sprake van steekproeven die in statistisch opzicht representatief genoemd mogen worden. Gelet op het verkennend karakter van het onderzoek is hier ook niet naar gestreefd.

3 ONDERZOEKSRESULTATEN

3.1 Aard en omvang vandalisme en overige problemen

3.1.1 Vandalisme aan woningcomplexen

In de onderzochte woningcomplexen zien de geïnterviewden vandalisme als een behoorlijk probleem, met name de graffity. Alle zes de woningcomplexen hebben last van bekladding. Zwaardere vormen van vandalisme komen incidenteel voor: vernieling aan postkastjes, deuren, ruiten, liften en verlichting. Het betreft vrijwel steeds objecten die zich bevinden in de openbare ruimte of in semi-openbare ruimten zoals entree-hallen, trappenhuisen en galerijen. Uit het onderzoek zijn ook andere problemen naar voren gekomen die met vandalisme verweven kunnen zijn (zie paragraaf 3.1.3.).

3.1.2 Vandalisme aan openbare gebouwen en objecten

Uit het onderzoek is gebleken dat het vandalisme aan openbare gebouwen onrustbarende vormen aan kan nemen, tot totale verwoesting van het gebouw toe. Er zijn echter ook gebouwen/objecten die nauwelijks last hebben van vandalisme, dat wil zeggen waar hoogstens graffity voorkomt. Bij nadere analyse blijkt het verschil in vandalisme vooral te maken te hebben met de mate waarin het gebouw specifiek op jongeren gericht is c.q. door jongeren gebruikt wordt. Scholen, buurthuizen en jongerencentra zijn specifiek op jongeren gericht en kunnen zwaar te lijden hebben van vandalisme. Het gaat hierbij veelal om vandalisme uit frustratie of wraak. Gebouwen en objecten die een naar leeftijd meer gemengd gebruik kennen (stations,abri's, straatmeubilair, groenvoorzieningen) hebben in het algemeen veel minder last van vandalisme. Daarbij gaat het meestal om vandalisme uit spel, spanning of prestige. Voor ontwerpers en beheerders betekent dit, dat vandalismpreventie extra aandacht nodig heeft bij het ontwerp van gebouwen en objecten die specifiek gericht zijn op jongeren of die op plekken liggen waar zich veel jongeren ophouden. Ook kan dit van invloed zijn op de succeskans van de verschillende defensibele space-strategieën (zie paragraaf 3.4). Openbare gebouwen en objecten hebben behalve met vandalisme ook met andere (sociale) problemen te kampen. Deze komen in grote lijnen overeen met die in woningcomplexen, zodat ze in de volgende paragraaf integraal behandeld kunnen worden.

3.1.3 Overige problemen bij woningcomplexen en openbare gebouwen

Verontrustende problemen zijn inbraak in auto's , bergingen, woningen en gebouwen alsmede intimidatie van bewoners door de jeugd. Inbraak in auto's en woningen hebben in de meeste gevallen de buit als hoofddoel en vallen daarmee buiten het onderzoek. Bij inbraak in openbare gebouwen is soms echter de spanning of het afreageren van frustratie belangrijker dan de buit. Deze vorm van inbraak valt derhalve binnen het onderzoek. Bij inbraak in bergingen vormt soms de buit het hoofddoel, in andere gevallen worden juist bij voorkeur lege bergingen gekraakt en in gebruik genomen voor bepaalde activiteiten: jeugd-ontmoetingsruimte, druggebruik en -handel, prostitutie, heling etc. Kortom activiteiten die in het verlengde liggen van vervuiling en verwaarlozing, die bij enkele onderzochte woningcomplexen problematische vormen aanneemt.

Vervuiling, vandalisme en misbruik van ruimten werken te samen verloederend in de hand. Deze drie verschijnselen liggen vrij dicht bij elkaar. Mogelijk werken vandalismpreventie-strategieën ook voor preventie van andere verloederings-verschijnselen zoals vervuiling en misbruik van bergingen. Deze vallen derhalve binnen het onderzoek. In paragraaf 3.4 worden zij bij de succeskans van preventie-strategieën 'meegenomen'. Een ander sociaal probleem dat hier en daar opduikt is intimidatie van bewoners door de jeugd. Met name ouderen zijn hier het slachtoffer van. Het komt voor bij speelplaatsen of andere openbare ruimten, waar jongeren zich verzamelen en ophouden.

Omwonenden worden met represailles bedreigd wanneer zij iets durven zeggen van overlast of vernieling, of dit aan de politie melden. Het gevolg is dat bewoners steeds banger worden (vooral ouderen) en de jongeren steeds brutaler, omdat zij weten dat niemand zal ingrijpen wanneer zij bijvoorbeeld iets vernielen. 'Vergroting zichtbaarheid' helpt in dat geval niet als defensibele space-strategie. Hierop komen we later nog terug.

3.2 (Stede-)bouwkundige randvoorwaarden bij vandalisme

In paragraaf 1.3.2 zijn de ruimtelijke randvoorwaarden bij vandalisme gerangschikt naar schaalniveau: stedenbouwkundig, hoofdopzet gebouw en detaillering. Deze worden hierna in drie afzonderlijke paragrafen behandeld. Binnen elke paragraaf wordt tevens onderscheid gemaakt naar discipline: vormgevend of functioneel-technisch.

3.2.1 Randvoorwaarden op stedenbouwkundig niveau

De ligging van gebouwen en objecten ten opzichte van jongerenvoorzieningen (school, jongerencentrum, snackbar, uitgangsgebied, winkelcentrum) blijkt een belangrijke functionele stedenbouwkundige randvoorwaarde bij vandalisme te zijn. De kans op vandalisme neemt toe naarmate de volgende randvoorwaarden van toepassing zijn:

- er ligt een jongerenvoorziening in de naaste omgeving van het gebouw*;
- er loopt een route tussen twee jongerenvoorzieningen langs of door het gebouw;
- het gebouw ligt op een centrale plek in de wijk, waar jongeren zich verzamelen;
- het gebied rond het gebouw is openbaar c.q. vrij toegankelijk.

Naast deze functioneel-stedenbouwkundige randvoorwaarden speelt de stedenbouwkundige vormgeving een rol.

De kans op vandalisme neemt toe naarmate de volgende randvoorwaarden van toepassing zijn:

- het gebouw ligt op een te grote afstand, en daardoor buiten het zicht van woningen en de openbare weg;
- het zicht op het gebouw vanuit woningen en vanaf de openbare weg wordt afgeschermd door groen of andere obstakels;
- het gebied rond het gebouw is beschermd en besloten, waardoor het een voor de jeugd aantrekkelijk verblijfskarakter heeft;
- het gebouw ligt midden in de openbare ruimte, dat wil zeggen is van alle kanten benaderbaar;
- het gebouw c.q. object ligt midden in de looplijn van de voetgangersstroom en vormt daardoor een obstakel;
- het gebied rond het gebouw is 's avonds slecht verlicht, c.q. er ontstaan donkere plekken.

Een deel van de beschreven randvoorwaarden kan bij het stedenbouwkundig ontwerp vermeden worden, waarmee de kans op vandalisme zal afnemen. Deze ontwerp-aanbevelingen komen aan de orde in hoofdstuk 4.

3.2.2 Randvoorwaarden op hoofdopzet niveau

Op het schaalniveau van de hoofdopzet van het gebouw gaat het om architectonische ontwerpkeuzen die gemaakt worden in de schetsontwerp- en voorlopig ontwerpfase: grootte, hoofdvorm, interne organisatie, etc.

De kans op vandalisme blijkt toe te nemen naarmate de volgende functionele randvoorwaarden van toepassing zijn:

- het gebouw kent een grootschalige opzet, die de anonimiteit van vernielers in de hand werkt;
- het gebouw kent een semi-permanente opzet, die een gevoel van tijdelijkheid, goedkoopheid en betekenisloosheid geeft;
- de entrees, trappenhuizen, liften, galerijen zijn vrij toegankelijk c.q. niet afsluitbaar voor vandalen van buiten het complex;

*= Overal waar staat 'gebouw' dient hiervoor gelezen te worden: gebouw of object.

- het gebouw heeft een collectieve parkeergarage en/of fietsenstalling;
- de bergingen zijn niet in of naast de woning, maar in grote eenheden geconcentreerd op de begane grond;
- het binnengebied heeft een onduidelijke functie.

Daarnaast blijken de volgende vormgevings randvoorwaarden de kans op vandalisme te verhogen, indien zij van toepassing zijn:

- het gebouw heeft een gelede hoofdvorm met dode hoeken, nissen, uitstulpingen, inhammen en onderdoorgangen;
- het gebouw heeft een kleine, slecht zichtbare entree;
- het gebouw heeft blinde ondergevels en/of kopgevels, die zich lenen voor bekladding en voetballen;
- het gebouw heeft een onoverzichtelijk binnen-, achter- of voorgebied door groen of andere obstakels.

De beschreven randvoorwaarden kunnen voor het grootste deel in de voorlopig ontwerpfase door architect en opdrachtgever omzeild worden; ontwerp-suggesties hiervoor zijn opgenomen in hoofdstuk 4.

3.2.3 Randvoorwaarden op detail niveau

Op het schaalniveau van detaillering, materiaal- en kleurgebruik gaat het om ontwerpkeuzen die gemaakt worden in de fase van het definitief ontwerp en het bestek.

De kans op vandalisme blijkt toe te nemen naarmate de volgende functionele randvoorwaarden van toepassing zijn:

- de toegepaste materialen zijn kwetsbaar voor vernieling of brandstichting (glas, hout, plastic);
- de mechanische onderdelen (hang- en sluitwerk, rolluiken) zijn te zwak geconstrueerd;
- constructies zijn geschroefd in plaats van gelast en bieden gelegenheid tot demonteren.

Daarnaast blijkt de kans op vandalisme toe te nemen naarmate de volgende vormgevingsrandvoorwaarden van toepassing zijn:

- het gebouw is beklimbaar via regenpijp, kozijnen, telefoonkastjes of andere 'opstapjes';
- onderdelen steken uit, zijn hoekig of bieden op andere wijze 'houvast' aan vandalen;
- ruiten lopen tot de vloer toe door, dat wil zeggen zitten op 'schophoogte';
- kwetsbare onderdelen bevinden zich op lichaamshoogte, dat wil zeggen zijn makkelijk bereikbaar;
- er zijn onrustige en uitdagende kleuren gebruikt;
- er zijn vale en grauwe kleuren gebruikt*;
- ruiten op lichaamshoogte hebben een optimale maat om leuk te zijn voor vernieling (ca. 1m²) dat wil zeggen groot genoeg om de moeite waard gevonden te worden maar te klein om voor vernieling terug te doen schrikken.

*= De vraag dringt zich op, welke kleuren dan wél goed zijn; zie hiervoor pagina 33.

3.3 Niet-(stede-)bouwkundige randvoorwaarden bij vandalisme

In paragraaf 1.3.4 zijn twee typen randvoorwaarden behandeld die niet-ruimtelijk zijn en daardoor buiten de defensibele space-strategieën vallen, maar die vanwege hun belang toch in het onderzoek zijn meegenomen. De onderzoeksresultaten ten aanzien van deze twee randvoorwaarden worden in de volgende twee paragrafen besproken.

3.3.1 Sociaal geografische kenmerken als randvoorwaarden

Uit het onderzoek blijkt de leeftijdsopbouw van de buurt een belangrijke randvoorwaarde te zijn, met name het aantal jongeren. Hoe meer jongeren, des te groter de kans op vandalisme. Ook het aantal ouderen blijkt echter van belang. In buurten met relatief veel ouderen, is de kans op vandalisme groter doordat ouderen minder durven op te treden tegen vandalisme dan de leeftijdsgroep 30/40 jarigen (zie ook de volgende paragraaf).

Een ander variabele waarvan wij vermoeden dat deze als randvoorwaarde bij vandalisme werkt is het aantal jongerenvoorzieningen in de buurt. Hoe meer er te doen is, hoe minder verveling en des te minder vandalisme, is een veel gevolgde redenering.

Uit het onderzoek blijkt echter dat de aanwezigheid van jongerenvoorzieningen zowel positief als negatief kan werken. Sommige geïnterviewden zeggen dat bovenstaande redenering klopt met hun praktijkervaring, anderen zeggen dat jongerenvoorzieningen juist criminaliteit (en daarmee vandalisme) aantrekken of zelfs opwekken. Onze observaties ondersteunden deze laatste mening wat graffiti en kleine vernielingen betreft: buurthuizen, scholen en jongerencentra zelf vormen vaak eilandjes van bekladding en kleine vernielingen, bekeken vanuit de 'schone' omringende buurt. Bekijkt men het in omgekeerde richting, dat wil zeggen vanaf de jeugdvoorziening naar de omliggende buurt, dan lijkt het er vaak op dat de jeugdvoorziening een 'uitstralingseffect' heeft op de omliggende buurt c.q. de nabijgelegen woningcomplexen: de complexen vlak naast de jeugdvoorziening vertonen sporen van vernieling, die afnemen naarmate men verder van de voorziening vandaan gaat.

Naast de betrekkelijk neutrale variabelen als 'leeftijdsopbouw' en 'aantal jongerenvoorzieningen' is er nog een wat meer geladen variabele uit het onderzoek naar voren gekomen die door de meeste geïnterviewden wordt omschreven als 'mentaliteit'. De mentaliteit verschilt naar hun zeggen van buurt tot buurt. In buurten waar de bevolking een relatief laag inkomens- en opleidingsniveau heeft is de kans op vandalisme groter dan bij een relatief hoog inkomens- en opleidingsniveau. Daar woont een 'beter publiek', zo drukken enkele geïnterviewden het uit.

Uit ander onderzoek is gebleken dat de relatie tussen vandalisme en inkomen /opleiding niet zo direct is*. Relevantier is de vraag: 'houden ouders toezicht op hun kinderen en worden zij gericht beziggehouden in plaats van zonder toezicht en gerichte bezigheid rond te hangen op straat'? Toezicht blijkt een belangrijke randvoorwaarde te zijn, waarop in de volgende paragraaf dieper wordt ingegaan**.

3.3.2 Beheersbaarheid als randvoorwaarde

Uit het onderzoek blijkt dat de beheersbaarheid van een gebouw afhangt van de mate waarin verschillende vormen van controle in onderling samenspel aanwezig zijn:

- informeel (automatisch) toezicht door de aanwezigheid van bewoners en/of bezoekers
- effectieve controle door bewoners en/of bezoekers c.q. in actie komen bij het constateren van vernielgedrag
- semi-formeel toezicht door de aanwezigheid van beherend personeel (conciërge, portier, huismeester)
- formeel toezicht door surveillerende politie en door bewakingsdienst, die in actie komt zodra het 'stil alarm' afgaat, waarmee het gebouw aangesloten is op de centrale van de bewakingsdienst.

Deze vier vormen van controle komen in heel verschillende mate voor per gebouw of objecttype. Informeel toezicht puur door de aanwezigheid van mensen is het sterkst aanwezig in woningcomplexen. In blokken met meerdere woningen is altijd wel iemand thuis, waardoor potentiële vandalen zich in het gezichtsveld van de woningen vaak te veel gezien voelen om te gaan vernielen. Dit geldt vooral voor gelegenheidsvernielers. Gaat het echter om buurtjeugd die regelmatig op bepaalde plekken in de buurt rondhangt, voetbalt, luidruchtig is en af en toe wat vernielt, dan is de mate van effectieve controle c.q. daadwerkelijk in actie komen bij overlast en vernieling bepalend voor de beheersbaarheid. Wanneer niemand in actie komt, kan de jeugd rustig zijn gang gaan (tenzij er zwaardere vormen van controle ten tonele verschijnen, zoals politie of bewakingsdiensten). Uit het onderzoek in woningcomplexen blijkt het aan die effectiviteit van controle vaak te ontbreken. Bij oudere bewoners komt dit meestal voort uit angst voor gewelddadige reactie, intimidatie of represailles. Die angst blijkt in veel gevallen niet onterecht; de jeugd blijkt op sommige plaatsen zeer brutaal en bedreigend, ook omdat jongeren vaak in groepsverband optreden, of zich zelfs tot een jeugdbende formeren. Bij jongere bewoners komt de geringe effectiviteit van controle meestal voort uit onverschilligheid en geringe betrokkenheid bij de woonomgeving. Deze hangt samen met bijvoorbeeld korte woonduur, uithuizig leefpatroon en verhuisplannen.

*= zie onder anderen Van Dijk, Van Soomeren en Walop, "Amsterdammertjes vernielen?!", 1984.

**= We verwijzen ook graag naar werk van Waller (1986) waarin hij uitgebreid in gaat op de factor toezicht en de mogelijkheden van de overheid om dit te stimuleren.

Juist de leeftijdsgroep 30/40 jarigen, die zowel minder angst hebben als méér betrokken zijn bij hun woonomgeving en een effectieve vorm van controle zou kunnen uitoefenen, ontbreekt in de meeste onderzochte woningcomplexen*.

Naast deze sombere geluiden over de effectiviteit van het informele toezicht zijn er ook positieve signalen opgevangen. Een voorbeeld daarvan vormt het gebouw van een kaartclub op het binnenterrein van een woningcomplex. Doordat het 's avonds veel gebruikt wordt en direct uitkijkt op het binnenterrein (directer dan de woningen) heeft het een sterke toezichtfunctie. Door het gebouw door middel van een terras meer met het binnenterrein te verweven, hoopt men die toezichtfunctie in de nabije toekomst nog te versterken. Die verweving brengt ons op het volgende punt: de verwevenheid van de woningcomplexen en de woonomgeving, waarin de openbare gebouwen en objecten staan. Speelplaatsen bijvoorbeeld liggen vaak direct in en om woningcomplexen. In deze interviews over speelplaatsen komen dezelfde problemen naar voren als hierboven beschreven, voor wat betreft de speelplaatsen zonder toezicht in de nabijheid van woningen (de kleinere speelplaatsen): een slechte beheersbaarheid. Dit is met name een probleem bij speelplaatsen die in de avonduren in bezit genomen worden door oudere jeugd.

De grotere speelplaatsen waar op gezette tijden semi-formeel toezicht wordt gehouden zijn beter beheersbaar. Echte speeltuinen, waar overdag semi-formeel toezicht is en die buiten die uren afgesloten worden, zijn meestal goed beheersbaar. Indien er woningen rondom zo'n 'bewaakte' speelplaats liggen, lijkt de goede beheersbaarheid tot deze woningen te kunnen strekken (dus verder dan de omheining van de speelplaats).

Een analoog verhaal geldt voor buurthuizen en scholen: tijdens de gebruiks-uren is er een hoge mate van informeel automatisch toezicht door de aanwezigheid van gebruikers (leerlingen, buurtbewoners) en is er bovendien meestal semi-formeel toezicht door leraren, concierge, etc.

De beheersbaarheid is tijdens de gebruiksuren meestal goed te noemen; vandalisme aan scholen en buurthuizen blijkt zelden tijdens gebruiksuren gepleegd te worden. Zodra echter de gebruikers en beheerders hun hielen hebben gelicht slaat de goede beheersbaarheid meestal om in een slechte beheersbaarheid. Zelfs in onderling samenspel blijken informeel toezicht door omwonenden en formeel toezicht door politie en bewakingsdiensten geen voldoende beheersbaarheid te kunnen garanderen; wanneer één of meer van deze vormen van controle ontbreekt is de beheersbaarheid meestal zwaar onvoldoende, met als 'resultaat' een hoog niveau van vandalisme. Een uitzondering geldt voor scholen en buurthuizen die op het binnenterrein van een gesloten bouwblok liggen, waarvan de poorten buiten gebruiksuren op slot gaan. Hier is het lage vandalismineniveau echter niet te danken aan een hoge mate van controle, maar aan de beperkte toegankelijkheid (zie ook paragraaf 3.4).

*= De woningcomplexen vormen in Amsterdam geen uitzondering wat dit betreft, want de ondervertegenwoordiging van de leeftijdsgroep 30/40 jarigen geldt, als gevolg van de suburbanisatie, voor vrijwel geheel Amsterdam.

Een andere uitzondering geldt voor scholen en buurthuizen waarin de conciërge permanent woont. Hier is het lage vandalismineniveau te danken aan het feit, dat de semi-formele controle ook buiten gebruiksuren aanwezig blijft.

Tot slot een opmerking over de beheersbaarheid van straatmeubilair. Deze blijkt moeilijker naarmate de plek waar het object staat een openbaarder of anoniemer karakter heeft: omwonenden en passanten voelen zich er dan minder bij betrokken, waardoor het informele toezicht weinig effectief is. Ook de politie heeft meestal weinig oog voor vernieling aan straatmeubilair, omdat de kans om daders te betrappen gering is, en vernieling van straatmeubilair zelden gemeld wordt. Er zijn echter voorbeelden van het tegendeel. Het gaat hierbij om objecten, die op plekken liggen met een minder openbaar, 'territoriaal' karakter, bijvoorbeeld zitbanken nabij een complex bejaardenwoningen. Op deze zitbanken (die vaak een essentieel rustpunt vormen in de wandelroute van bejaarden) wordt door omwonenden toezicht gehouden; vernielingen worden aan politie en onderhoudsdienst gemeld.

Tillen we dit resultaat naar een meer algemeen niveau, dan geldt de vuistregel: hoe 'territorialer' de plek waar het object staat, hoe meer (effectieve) controle door omwonenden, des te beter de beheersbaarheid en hoe meer de nadruk kan worden gelegd op aspectverbetering als preventiestrategie. Naast de mate van controle wordt de beheersbaarheid ook bepaald door de onderhouds-activiteit. Wordt regelmatig schoongemaakt en gerepareerd, dan vermindert dit volgens bijna alle geïnterviewden de kans op vandalisme. Een goed onderhoud is daarom hoogstwaarschijnlijk een belangrijke randvoorwaarde bij vandalisme. Om dit onderhoud beheersbaarder te maken kan men als ontwerper de beheerder een handje helpen door toepassing van onderhoudsvrije materialen.

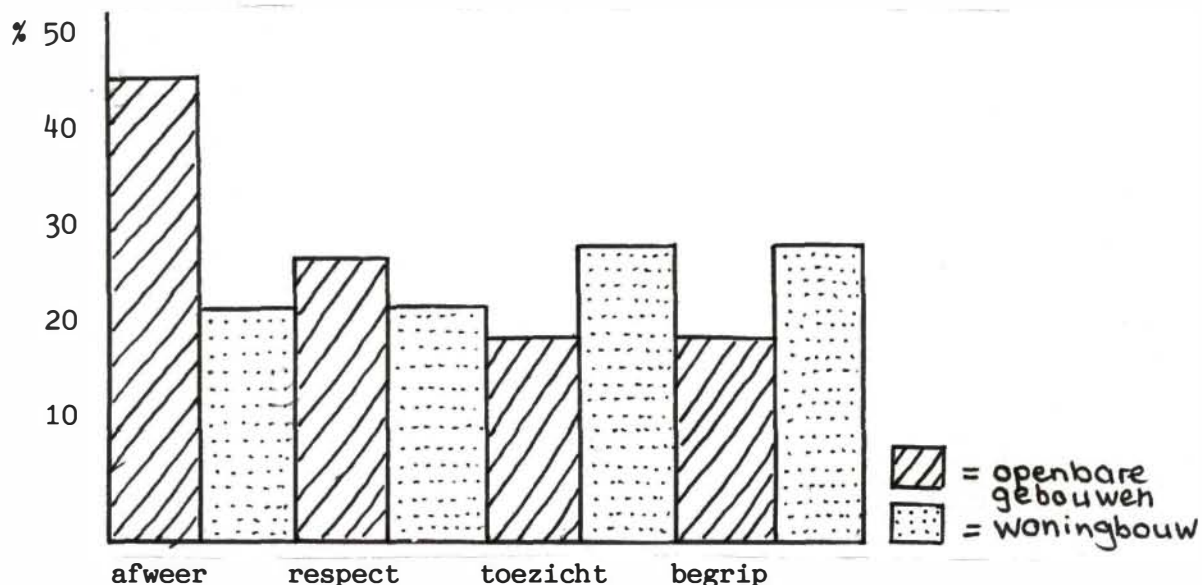
Daarmee zijn we aangekomen bij de volgende paragraaf, waarin de toepasbaarheid van defensibele space-strategieën aan de orde is.

3.4 Toepasbaarheid van defensibele space strategieën

Alle ontwerp-aanbevelingen die door de geïnterviewden gedaan zijn, hebben wij ingedeeld naar de hoofd-strategie waarop zij betrekking hebben. Wanneer we gaan tellen hoeveel aanbevelingen we van elke hoofd-strategie hebben, ontstaat het volgende beeld:

	Openbare gebouwen		Woning-complexen	
	abs.	%	abs.	%
I toezicht	41	17	21	28
II begrip	38	16	21	28
III respect	55	23	19	25
IV afweer	102	43	14	19
TOTAAL	236	100%	75	100%

Om ons de verhoudingen beter voor te kunnen stellen gieten we de tabel in de vorm van een staafdiagram:

De frequentie van de strategieën geeft de gemiddelde mening van de geïnterviewden weer en zou een aanwijzing kunnen zijn voor de toepasbaarheid ervan.

We gaan in afzonderlijke paragrafen dieper op die toepasbaarheid in.

3.4.1 Toepasbaarheid afweerstrategie

De 'afweerstrategie' wordt door de geïnterviewden in het totaal het meest frequent genoemd, met name 'objectverstevinging'*. Zeer frappant is hier het verschil tussen openbare gebouwen en woningcomplexen. Bij openbare gebouwen komt objectverstevinging op de eerste plaats, bij woningcomplex op de laatste plaats! Naar alle waarschijnlijkheid heeft dit verschil te maken met de omvang van het vandalisme: woningcomplexen staan in het algemeen onder een minder zware druk dan openbare gebouwen (zie paragraaf 3.1). Vooral bij jongerencentra en buurthuizen gaan de ontwerp-aanbevelingen sterk in de richting van 'objectverstevinging'.

Ontwerpers en beheerders vertonen hier vaak een soort verslagenheid, in de trant van 'geen kruid tegen gewassen'. Alleen 'verbunkering' lijkt het dan gebouw nog te kunnen redden. Bij woningcomplexen vertonen de ontwerp-aanbevelingen een tegengestelde tendens. Op bijna idealistische wijze neigen de geïnterviewden naar 'aspectverbetering', om door een goed aanzien bij potentiële daders het motief om het object te vernielen weg te nemen. Voor openbare gebouwen en objecten die minder vaak doelwit van vernieling zijn, zoals straatmeubilair en stations geldt dit evenzo.

*- Die hoge frequentie van de afweerstrategie kan mede verklaard worden doordat bijna alle geïnterviewden met de bestaande situatie te maken hebben en dus ook veelal oplossingen noemen die in bestaande situaties mogelijk zijn.

Concluderend kunnen we stellen dat volgens de respondenten de 'afweerstrategie' toepasbaar is bij gebouwen en objecten die onder zware druk van vernielers staan; dit zijn met name de openbare gebouwen die specifiek op jongeren gericht zijn, zoals jongerencentra, scholen en buurthuizen.

Uitdrukkelijk zij opgemerkt, dat men met de toepassing van de afweerstrategie meegaat in de verslagenheid van de geïnterviewden. Men laat impliciet aan de potentiële daders merken dat men geen vertrouwen in ze heeft. Het lijkt op wat er in voetbalstadions gebeurt: jongeren worden behandeld als vee, dat zich gewillig in ijzeren hokken laat kooien, waarin ze geen geweld kunnen uiten. Men houdt er rekening mee dat zo'n behandeling mogelijk de agressie versterkt in plaats van sust. Toepassing van de 'afweerstrategie' is pas te overwegen, als de andere drie niet lijken te helpen.

3.4.2 Toepasbaarheid respectstrategie

De 'respectstrategie' wordt door de geïnterviewden in het totaal na de afweerstrategie het meest frequent genoemd. Zoals in de vorige paragraaf werd aangestipt, zijn deze beide strategieën principieel strijdig met elkaar. De afweerstrategie vormt een teken van wantrouwen en onbegrip ten aanzien van de dader, terwijl de 'respectstrategie' het vertrouwen schenkt aan jongeren, dat zij het object uit respect niet zullen vernielen. Dit is een nogal idealistische visie, omdat ook mooi uitziende objecten soms vernield blijken te worden.

Toepassing van de respectstrategie lijkt succesvol wanneer de druk van vernielzuchtige jongeren niet al te groot is. Dit blijkt het meest te gelden voor gebouwen en objecten die een naar leeftijd gemengd gebruik kennen; in paragraaf 3.1 zijn ze al genoemd: woningcomplexen, straatmeubilair, stations en groenvoorzieningen.

Opgemerkt zij dat de respectstrategie behalve vandalismpreventie ook de meer algemene omgevings-beleving van alle leeftijden ten goede komt. 'Aspectverbetering' en 'goed onderhoud' zal de beleving verhogen, 'objectversteving' en 'toegankelijkheidsvermindering' zal de beleving meestal verlagen: rolluiken, tralies, hekken en broekscheurders hebben vaak een onvriendelijke, kille uitstraling.

3.4.3 Toepasbaarheid begripstrategie

De aanbevelingen van geïnterviewden die neerkomen op het versterken en verduidelijken van functies in de gebouwde omgeving maken circa 20% van het totaal uit.

In feite ligt deze begripstrategie in het verlengde van de respectstrategie: wanneer een gebouw door zijn (verduidelijkte) functie het begrip opwekt bij potentiële daders, aan wie schade toegebracht wordt bij vernieling, kan men dit vergelijken met het afdwingen van respect. Het respect zit meer in de vormgeving, het begrip meer in de functie van de gebouwde omgeving (zie strategieën-matrix in paragraaf 1.3.3).

Deze relatie impliceert dat ook de 'begripstrategie' slechts toepasbaar is voor gebouwen en objecten die niet onder zware druk van vernielers staan (zie vorige paragraaf).

3.4.4 Toepasbaarheid toezichtstrategie

Ook de aanbevelingen van geïnterviewden die neerkomen op het verbeteren van de fysieke mogelijkheden voor toezicht maken circa 20% van het totaal uit. Het vergroten van de zichtbaarheid en de overzichtelijkheid is uit te leggen als een poging om de drempel voor vernielgedrag te verhogen.

In vele gevallen blijkt informeel toezicht door bijvoorbeeld omwonenden vernielers niet van hun daden te weerhouden (zie paragraaf 3.1.3). In die gevallen lijkt toepassing van de toezichtstrategie zelfs averechts te kunnen werken: de toeziende bewoners worden geïntimideerd of worden het slachtoffer van represailles, terwijl het vernielgedrag alleen maar erger wordt.

In zijn algemeenheid, dat wil zeggen los van dit soort buurtproblematiek, lijkt de toezichtstrategie wel toepasbaar. Overzichtelijkheid en goede verlichting is 'nooit weg', ook om de oriëntatie-mogelijkheid te verbeteren. Men mag er echter geen preventie-wonderen van verwachten. Combinatie met één of meer van de andere drie strategieën zal in de meeste gevallen geboden zijn.

4 ONTWERP- EN BEHEERSUGGESTIES

In paragraaf 4.1 worden de ontwerpsuggesties behandeld die algemeen toepasbaar zijn en die dus voor elke ontwerper waarde hebben. In paragraaf 4.2 zijn de ontwerpsuggesties uitgesplitst naar het type gebouw. In paragraaf 4.3 passeren de beheersuggesties de revue, zowel de algemene als de gebouwspecifieke beheersuggesties.

4.1 Algemene ontwerp-suggesties

In deze paragraaf worden de ontwerpsuggesties van de geïnterviewden behandeld in volgorde van het hoge naar het lage schaalniveau*.

4.1.1 Suggesties op stedenbouwkundig niveau

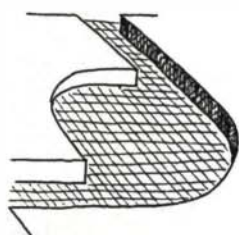
De meeste ontwerp-aanbevelingen die de geïnterviewden op het stedenbouwkundige schaalniveau naar voren brengen, hebben betrekking op vier aspecten:

- zichtbaarheid en overzichtelijkheid van (semi-)openbare ruimten
- aaneengeslotenheid van de bebouwing
- het afstemmen van de aangeboden (jongeren-)voorzieningen op de bestaande behoefte
- het afschermen van semi-openbare gebieden in en om gebouwen.

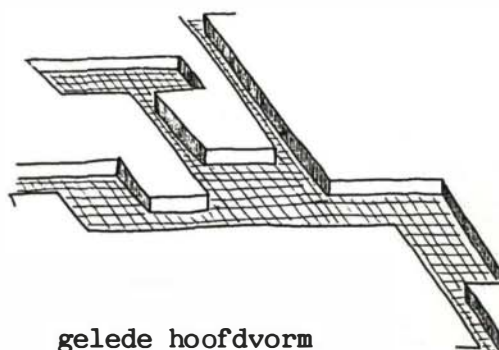
De eerste twee aspecten zijn meer vormgevend, de laatste twee meer functioneel-technisch van aard.

Overzichtelijkheid en zichtbaarheid

- situeer gebouwen binnen zichtafstand van elkaar, d.w.z. niet afgelegen t.o.v. de overige bebouwing;
- geef de openbare ruimte tussen gebouwen een eenvoudige hoofdvorm (bijvoorbeeld rechthoekig, vierkant op rond) en geen sterk gelede vorm.

Eenvoudige hoofdvorm
openbare ruimte

gelede hoofdvorm
openbare ruimte

*= Het gaat om de mening van de geïnterviewden. De suggesties zijn niet op hun waarde beoordeeld door de onderzoekers. Dit oordeel wordt in hoofdstuk 5 gegeven.

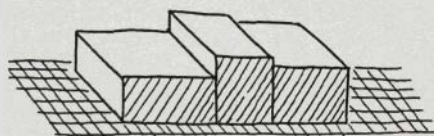
- gebruik voor de beplanting bomen en lage, niet snelgroeiende struiken; snelgroeiende struiken die tot boven ooghoogte doorschieten belemmeren het zicht en zijn niet aan te bevelen op plekken waar overzichtelijkheid belangrijk is;
- zorg dat gebouwen rondom verlicht zijn, c.q. er 's avonds geen donkere plekken in de openbare ruimte ontstaan; stem het verlichtingsplan en het beplantingsplan op elkaar af, zodat het licht niet weggevangen wordt door bomen of struiken;
- vermijdt indien mogelijk doorgangen onder gebouwen.

De overzichtelijkheid van een ruimte kan men controleren door in die ruimte een aantal verspreide punten te 'prikken' en te onderzoeken in hoeverre vanuit die punten de gehele ruimte te overzien is. Wanneer vanuit alle punten de gehele ruimte te overzien is, kan men spreken van een optimaal overzichtelijke ruimte.

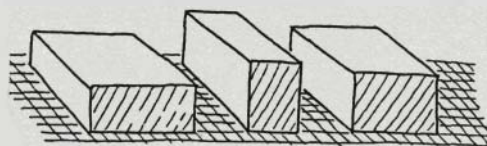
De uitdaging voor stedenbouwkundigen is, om een goede overzichtelijkheid niet ten koste te laten gaan van spanning, verrassing en afwisseling.

Aaneensluitende bebouwing

- beperk het geveloppervlak aan de openbare ruimte door het gebouw op te nemen in de gevelwand, c.q. zet het niet los in de openbare ruimte;*

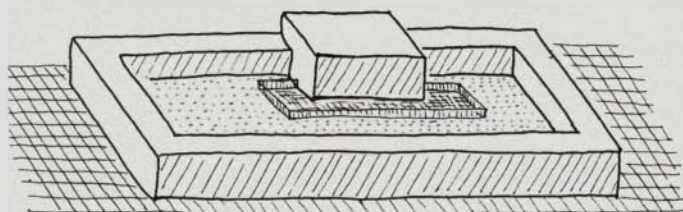

aaneengesloten

losstaand

- beperk het geveloppervlak aan de openbare ruimte alsmede de toegankelijkheid door het gebouw in de gevel van een gesloten bouwblok op te nemen;*

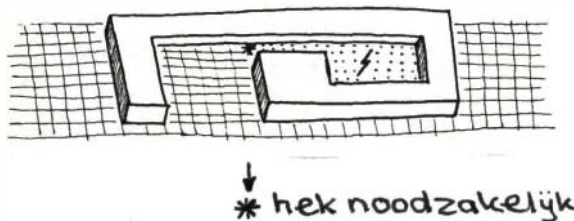
*= Het aspect aaneensluitende bebouwing komt in belangrijke mate uit het openbare gebouwen-onderzoek naar voren en nauwelijks uit het woning-onderzoek. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat openbare gebouwen en objecten relatief vaker los staan c.q. midden in de openbare ruimte liggen dan

Jongerenvoorzieningen

- stem het aanbod van jongerenvoorzieningen af op de behoefte c.q. maak een hanghoek, voetbalhoek en eventueel jeugdhonk op een plaats waar de kans op overlast gering is, bijvoorbeeld aan de rand van een wijk langs een drukke weg;
- situeer jongerenvoorzieningen zodanig dat de routes tussen de voorzieningen niet langs kwetsbare plekken of gebouwen lopen;*
- let er bij de vormgeving van een jongerenplek op dat het 'territorium' van de plek duidelijk is aangegeven door middel van muurtjes, beplanting of lage hekken.

Afscherming

- vermijdt dat er openbaar toegankelijke gebieden ontstaan die uit het zicht van de openbare weg liggen door aaneengesloten te bouwen of door plaatsing van een effectief hek**;

- geef het 'territorium' van geheel vrijstaande gebouwen en objecten niet aan met hoge hekken, maar hoogstens symbolisch bijvoorbeeld met lage hekjes, muurtjes, beplanting of niveauverschil in de bestrating.

"The council were worried it might get vandalised"

Uit: Sykes, J., Designing against vandalism.

*= Dit kan men controleren door de geplande jongerenvoorzieningen (school, buurthuis, snackbar, winkels, discotheek) in te kleuren op de kortste routes ertussen aan te geven. Loopt er een route langs bijvoorbeeld een woongebouw met openbare entreehal, dan kan men daar vandalisme verwachten.

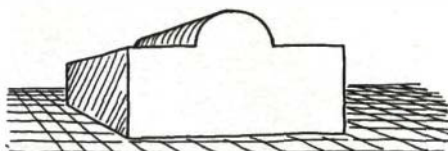
**= Bij openbare gebouwen met een gering toezicht geldt deze aanbeveling sterker dan bij woningcomplexen. Mogelijk is om redenen van rust en privacy een afgeschermd achterzijde ook bij woningen te prefereren.

4.1.2 Ontwerp suggesties op hoofdopzet-niveau

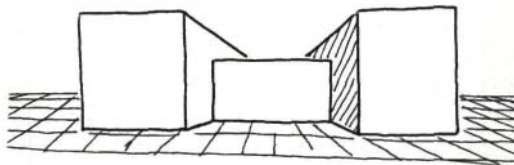
Bij de analyse van de aanbevelingen die geïnterviewden doen op hoofdopzetniveau valt het op dat veel aanbevelingen nogal specifiek zijn voor een bepaald type gebouw; deze worden in paragraaf 3.6 behandeld.

De algemene aanbevelingen volgen hieronder:

- maak een strakke, overzichtelijke hoofdvorm, dat wil zeggen vermijdt een sterk gelede vorm met onoverzichtelijke nissen, dode hoeken en uitstulpingen;
- maak onderdoorgangen, indien deze niet te vermijden zijn, zo breed en licht mogelijk;
- situeer de gebouw-entree aan de openbare weg, dat wil zeggen niet aan een afgelegen voetpad;
- geef het gebouw aanzien door een degelijke, herkenbare en wellicht enigszins monumentale hoofdvorm;

herkenbare
hoofdvorm

enigszins monumentale
hoofdvorm

- vermijdt de plaatsing van semi-permanente gebouwen met onaanzienlijk, tijdelijk karakter waarmee men zich niet kan identificeren;
- vermijdt blinde gevelvlakken aan de straatkant;
- maak strakke, overzichtelijke en ruime entreegebieden en trappenhuizen.

4.1.3 Ontwerpsuggesties op detail-niveau

In de aanbevelingen die geïnterviewden doen op detailniveau valt veel overeenkomst te ontdekken tussen de verschillende gebouwtypen. Deze aanbevelingen worden hieronder genoemd.*

*= Een aantal aanbevelingen zijn zeer belangrijk, maar specifiek voor bepaalde gebouwen; de lezer zij hiervoor naar paragraaf 4.2 verwezen.

- gebruik zwaardere materialen en constructies dan de standaarduitvoering op plaatsen waar het vandalisme-risico verhoogd is (dit geldt in het algemeen voor ruiten, gevelplaten, kozijnen, draaiende delen, hang- en sluitwerk, brievenbussen, verlichting, enzovoort);
- gebruik onderdelen in standaardmaten, die men gemakkelijk op voorraad kan houden en die daardoor snel verwisselbaar zijn;
- gebruik bij voorkeur geen geschroefde, maar gelaste of anderszins vaste constructies;
- pas materialen toe die gemakkelijk te reinigen zijn na bekladding of andere vervuiling, bijvoorbeeld geglazuurde baksteen, kunststofpanelen, roestvrijstaal, hardglas;
- op plaatsen waar graffiti en voetbal te verwachten zijn geen stucwerk op de buitengevel toepassen (het brokkelt af en is vaak niet met anti-graffiti-coating te behandelen);
- voer het gebouw uit in heldere, maar niet té opvallende kleuren: de voorkeur heeft een heldere grijs-tint voor de grotere vlakken gecombineerd met primaire, helder kleuren voor de kleinere vlakken en de onderdelen (bijvoorbeeld rood, lichtblauw, lichtgroen of geel);
- geef het gebouw een goed aanzien en een eigen identiteit door versiering, bijzonder detail of dergelijke;
- stoffeer de strook direct rond het gebouw hier en daar met laag groen en gebruik hogere prikstruiken tegen blinde gevelvlakken;
- gebruik helder, sterk glas en laat ruiten niet tot de vloer toe doorlopen (liefst een borstwering tot circa 1m);
- gebruik voldoende sterke verlichting (lees-sterkte) die bovendien de omgeving zijn natuurlijke kleuren doet behouden.

Ter afsluiting van deze opsomming zij opgemerkt, dat over een aantal aanbevelingen de geïnterviewden niet eenstemmig zijn. Dit geldt met name voor de plaatsing van hekwerken, het aanbod en de situering van jongerenvoorzieningen, de te gebruiken glassoorten en de toe te passen kleuren.

Enkele voorbeelden:

- sommigen willen het gebouw stevig omheinen, anderen zeggen dat dit geen zin heeft of ongewenst is;
- sommigen vinden dat de komst van jeugdvoorzieningen het vandalisme doet dalen; anderen zeggen dat het juist vandalisme aantrekt;
- sommigen vinden dat lichte heldere kleuren vandalisme tegenhouden, anderen bevelen juist donkere, valse kleuren aan.

4.2 Gebouw specifieke ontwerpsuggesties

In deze paragraaf worden per gebouwtype de specifieke ontwerpsuggesties besproken, die naast de algemene suggesties in de vorige paragraaf van belang zijn.

4.2.1 Woningcomplexen

Op stedenbouwkundig niveau betreffen de specifieke aanbevelingen van de geïnterviewden voornamelijk de inrichting van de strook direct grenzend aan het woongebouw tot speel- of groengebied:

- maak voldoende speelgelegenheid voor zowel jongere als oudere kinderen, offer er desnoods parkeerplaatsen aan op;
- situeer de speelgelegenheid zodanig dat het toezicht vanuit de woning goed is;
- deel het gebied duidelijk en overzichtelijk in;
- zorg door middel van beplanting of ruimtelijke objecten dat voetballen niet plaats vindt waar het overlast kan veroorzaken, bijvoorbeeld tegen kopgevels en nabij vensters.

Bij openbare binnenterreinen lijkt een duidelijke en overzichtelijke indeling meer aandacht nodig te hebben dan de strook aan de straatkant*.

Op het niveau van de hoofdopzet van het woongebouw springen de aanbevelingen die geïnterviewden doen voor de indeling van de begane grond het meest in het oog:

- maak waar mogelijk woningen op de begane grond, liever dan bergingen;
- maak geen aaneengesloten wand met bergingen op de begane grond, maar wissel bergingen af met woningen;
- ontsluit de bergingen niet met een gemeenschappelijke gang, maar compartimenteer de bergingen in eenheden van bijvoorbeeld 8 stuks;
- situeer de berging bij de woning zelf in plaats van in geconcentreerde eenheden op de begane grond;
- maak eventuele gemeenschappelijke fietsenstallingen in kleine eenheden, dat wil zeggen voor maximaal 8 woningen;
- situeer bergingstoegangen niet in carports, parkeergarages of andere donkere plekken;
- leg de toegangsdeur van een bergingsruimte in het zicht van de woningen.

De overige specifieke aanbevelingen betreffen in hoofdzaak de toegankelijkheid en de schaal (grootte) van het gebouw:

- bouw niet hoger dan de liftgrens, in verband met de kwetsbaarheid van liften voor vandalisme;
- maak geen grote, massale woongebouwen vanwege de geringe sociale controle bij dergelijke anonieme woongebouwen;
- maak bij voorkeur de ontsluiting via portieken en niet via galerijen of maak korte galerijen, die bewoners als hun territorium kunnen beschouwen;

*= Waarschijnlijk komt dit doordat de factor 'zichtbaarheid' aan de achterzijde minder sterk werkt dan aan de voorzijde: de achterzijde ligt buiten het zicht van de straat en er kijken meestal weinig woonkamers op uit.

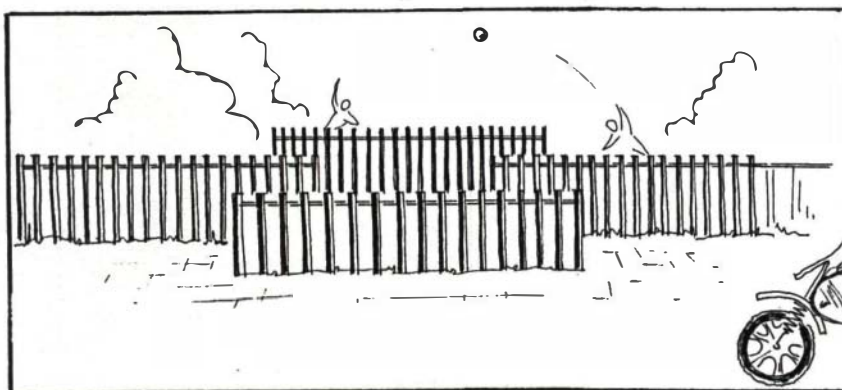
- maak geen parkeergarages, maar parkeerplaatsen in de openlucht;
- maak een ruime, overzichtelijke en afsluitbare entreehal met doorzichtig glas (maar van een stevig soort en niet op schophoogte);
- plaats de eventuele noodtrap niet los aan het gebouw, maar integreer hem ermee en voorzie hem op de begane grond met een alleen van binnenuit te openen deur.

Het valt op dat sommige ontwerp aanbevelingen strijdig met elkaar zijn; dit komt omdat zij afkomstig zijn van verschillende geïnterviewden, die de aanbevelingen steeds op hun 'eigen' wooncomplex baseren; de tegenstrijdigheden zitten vooral in de aanbevelingen met betrekking tot de bergingen en de ontsluitingswijze. Overigens zijn vele suggesties recent geëffectueerd in het standaard programma van eisen van de dienst volkshuisvesting.

Op het schaalniveau van de detaillering, kleur- en materiaalkeuze vallen voor woningcomplexen weinig specifieke ontwerp aanbevelingen te noteren. In grote lijnen blijken de aanbevelingen die geïnterviewden doen overeen te komen met de algemene aanbevelingen uit paragraaf 3.5.3.: zorg voor een goed aanzien door het gebruik van heldere baksteen en verfsoorten voor kozijnen en panelen, respectievelijk door het opsieren van blinde gevels en onderdoorgangen. B2 blokken (betonsteen) zijn af te raden doordat zij het gebouw een somber en goedkoop aanzien geven.

Enkele specifieke aanbevelingen betreffen de inrichting van het binnenterrein, indien dit openbaar is:

- scherm de inrit naar het binnenterrein af met een brommersluis, zodat er geen geluidsoverlast van brommers op het binnenterrein kan optreden;
- sier het binnenterrein op met beplanting of kleurige (kunst-) objecten.

Een anti-brommersluis* voorkomt dat jongeren met hun brommers een speelplaats oprijden en daardoor de activiteiten op de speelplaats belemmeren of voor geluidsoverlast aan omwonenden zorgen.

*- de geschetste uitvoering houdt brommers onvoldoende tegen; zie voor een effectievere oplossing de plattegrond in bijlage 5 .

Tegenstrijdigheden zijn te ontdekken in de aanbevelingen met betrekking tot kleurgebruik: sommigen bevelen lichte kleuren aan of wel omdat 'maagdelijk' witte vlakken drempelverhogend zouden werken voor graffiti, of wel omdat (bij houten onderdelen) lichte kleuren minder last hebben van warmte opname en afbladderen. Anderen bevelen juist donkere kleuren aan, omdat die minder aantrekkelijk zijn als ondergrond voor graffiti.

4.2.2 Scholen

De specifieke ontwerp aanbevelingen voor scholen hebben in hoofdzaak te maken met de toegankelijkheid van gevels, dak en eventuele binnenplaats:

- situeer het schoolgebouw in een gesloten bouwblok, en maak het uitsluitend bereikbaar via enkele goed afsluitbare stalen poorten in het bouwblok*;
- kies een zodanige gevelhoogte, dat deze niet uitnodigt tot beklimming (2 of meer lagen);
- maak op lage gebouwen waar gevaar voor beklimming bestaat bij voorkeur geen platte daken;
- maak de dakbedekking van eventuele platte daken van zwaar bitumenweefsel met polystireen, geen glasvlies en geen ballastdek van grind, indien het gevaar bestaat dat men hiermee ruiten gaat ingooien;
- maak een kast (van hout of staal) om de regenpijpen of verwerk de regenpijpen in de gevel, zodat ze minder kwetsbaar zijn en niet kunnen dienen als opstapje om op het dak te komen;
- zorg dat kozijnen, electrakastjes en andere geveldetails niet als opstapje kunnen dienen om op het dak te komen.

Samenvattend geldt de aanbeveling: let er in alle ontwerpstadia op dat het gebouw niet beklimbaar is.

4.2.3 Buurthuizen en jongerencentra

De volgende specifieke aanbevelingen gelden zowel voor jongerencentra, buurthuizen als voor gecombineerde gebouwen:

- breng jongerencentra onder in buurthuizen, om ze minder kwetsbaar te maken**;
- let er in alle ontwerpstadia op dat het gebouw niet beklimbaar is (zie de bovenstaande aanbevelingen bij scholen);
- gebruik voor de dakbedekking geen lood (dit wordt vaak gestolen) maar loderiet of kunststofstroken;
- gebruik voor de gevels donkere, gladde/geglazuurde baksteen, of zeer sterke gevelplaten, bijvoorbeeld vollkern;

*= Uit het onderzoek blijken ook de nadelen van deze situering: geluidsoverlast, ballen in de tuin, geringe uitbreidingsmogelijkheid en slechte herkenbaarheid vanaf de straat.

**= Geïnterviewde maakt het voorbehoud, dat er geen geluidsoverlast van disco en brommers aan omwonenden mag ontstaan.

- gebruik geen betonsteen of andere kaal uitziende materialen voor binnenwanden;
- maak jongerenruimten (ondergebracht in buurthuizen) niet te donker, en gebruik geen 'agressieve' kleurcombinaties zoals rood/zwart maar rustgevende kleuren, bijvoorbeeld licht grijs/zacht blauw;
- zorg voor een gesloten loopcircuit in het gebouw, dat wil zeggen vermijdt doorlopende en weinig gebruikte gangen; teneinde sociaal contact en onderling toezicht te versterken;
- situeer w.c.'s in het zicht van de bar;
- maak de entree en trappenhuizen overzienbaar, dat wil zeggen rechte trappen en gangen met transparante wanden, deuren en balustraden;
- maak een beheerdersloge bij de entree, vanwaaruit entree, gang en trap overzien kan worden*;
- metsel de losse onderdelen in een w.c. ruimte in de muur (dat wil zeggen geen geschroefde bevestigingen) en hang de stortbak hoog op en breng er eventueel een tussenplafond onder aan.

Tot zover de ontwerp aanbevelingen die algemeen toepasbaar zijn op buurthuizen/jongeren centra. Hieronder volgen aanbevelingen voor vrijstaande jongeren centra.

In paragraaf 3.1. en 3.4. werd al aangestipt, dat de ontwerp aanbevelingen die geïnterviewden doen voor vandalismepreventie meer in de richting van objectversteving gaan naarmate het gebouw/object specifiek op jongeren gericht is. Een jongeren centrum zal daardoor in principe meer verstevigd moeten worden dan een buurthuis. Afhankelijk van de mate waarin het benodigde toezicht aanwezig is zullen verzwarende, extra verzwarende of super verzwarende maatregelen nodig zijn. Men kan dan, in navolging van de NEN normen voor hang- en sluitwerk, een éénsterrenpakket, tweesterrenpakket en driesterrenpakket onderscheiden. Hoe meer sterren, des te zwaarder**.

Eénsterrenpakket: verzwaring

- gebruik lexaan of draadglas in plaats van gewoon glas voor ruiten op gevoelige plaatsen (begane grondgevel, entree, gangen);
- verklein het totale glasoppervlak;
- verklein het glasoppervlak per ruit;
- voorzie de ramen van houten voorzetluiken;
- gebruik stevige verlichtingsarmaturen met name voor buitenverlichting;
- pas NEN -éénsterren-hang- en sluitwerk toe;
- gebruik stevige deurplaten en kozijnen.

*= Dit geldt ook wanneer er geen professionele beheerder is: de loge geeft de gebruikers de mogelijkheid, toezicht door vrijwillig(st)ers in te stellen op momenten dat dit nodig geacht wordt.

**= En meestal ook: des te duurder en lelijker; het gaat er dus uitdrukkelijk niet om, zo veel mogelijk sterren te bereiken! Men moet gegeven de situatie bepalen wat de gewenste mate van versteviging is.

Tweesterrenpakket: extra verzwaring

- gebruik hardglas of staalglas;
- breng ramen aan op moeilijk bereikbare hoogte, dat wil zeggen hoger dan 2 meter boven vloer/maaiveld;
- voorzie de ramen van tralies, rolluiken of stalen voorzetluiken en let erop dat de bediening van rolluiken verborgen is of goed op slot;
- pas NEN tweesterren -hang en sluitwerk toe;
- gebruik ingebouwde, vandaalbestendige verlichtingselementen met name voor buitenverlichting.

Driesterrenpakket: super verzwaring

- maak geen ramen in het gebouw;
- maak gevel en dak van onverwoestbaar materiaal, bijvoorbeeld vollkernplaten met aan de binnenzijde een 10 centimeter dikke brandwerende en schok-absorberende laag;
- maak de deur(en) van staal;
- pas NEN 3 sterren hang- en sluitwerk toe;
- zet het gebouw eventueel onder een schijnwerper om het vanaf de weg goed zichtbaar te maken.

Het is bij deze zware pakketten duidelijk, dat de aanpak eenzijdig gericht is op wat men kan noemen 'verbunkering'. Om deze eenzijdigheid wat te verzachten besluiten we hier met enkele suggesties van geïnterviewden om het toezicht te versterken en daarmee mogelijk de toepassing van een minder zwaar maatregelenpakket mogelijk maken:

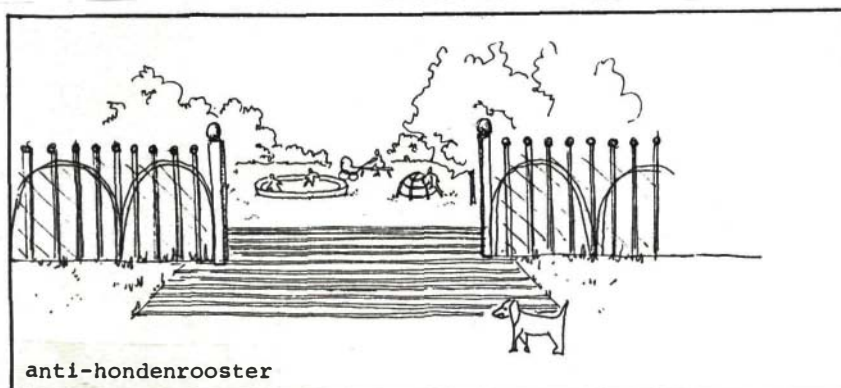
- zet het jongerencentrum naast een politiebureau, brandweerkazerne, nachtbusgarage of ander dag-en-nacht bewaakt gebouw, dat een sterke suggestie van effectief toezicht op het jongerencentrum kan uitstralen;
- zet het jongerencentrum met de achterzijde aan breed water of andere onneembare barrière, zodat het alleen via de voorzijde benaderbaar is;
- zet het jongerencentrum dicht aan een drukke weg, die de suggestie van toezicht geeft, het disco- en brommerlawaaï doet oplossen in het verkeerslawaaï en een onaantrekkelijk verblijfskarakter geeft aan de omgeving van het gebouw, zodat men er niet blijft 'rondhangen' en vernielingen gaat plegen.

Deze laatste ontwerp-aanbeveling is mogelijk strijdig met de aanbeveling van een andere geïnterviewde, om het jongerencentrum centraal in de buurt te leggen op een veilig en makkelijk met alle vervoermiddelen te bereiken plaats, zodat het goed bereikbaar is voor meisjes*.

*- "Als er ongeveer evenveel jongens als meisjes zijn, heb je vaak minder problemen", aldus deze geïnterviewde.

4.2.4 Speelplaatsen

- Maak ruimten waar de oudere jeugd kan voetballen zonder overlast aan omwonenden en andere gebruikers van de speelplaats te berokkenen, bijvoorbeeld door middel van een voetbalkooi, netten, hekken en muurtjes;
- maak een als zodanig ontworpen en herkenbare 'hanghoek' voor de oudere jeugd;
- situeer de voorzieningen voor ouderen (zitbanken, groenperk) niet vlak naast de voorziening voor de oudere jeugd doch probeer de gebruiksmogelijkheden te splitsen;
- geef speelplaatsen een indeling voor de verschillende doelgroepen, dat wil zeggen alle functies* een eigen plek, die eventueel gemarkeerd wordt door muurtjes, hekjes of beplanting;
- markeer de grens van de speelplaats met de erbuiten gelegen openbare ruimte c.q. verkeersstraat duidelijk door middel van een hek, muur of haag van circa 1 meter hoog;
- zorg dat er geen honden en brommers de speelplaats op kunnen komen door bij de entree een 'brommersluis' en een 'wildrooster' te maken;

- maak de bestrating niet met klinkers maar met betontegels van 30 x 30 of groter (die zijn veel moeilijker te lichten);
- maak speeltoestellen doorzichtig, want dichte speeltoestellen nodigen uit tot vandalisme en ander ongewenst gedrag;
- zet het terrein niet te vol met speel- en andere objecten, maar hou het overzichtelijk en beheerbaar;
- situeer geen grote objecten zoals bijvoorbeeld een clubgebouw als 'sta in de weg' midden op het terrein maar zet het aan de rand van het terrein;
- geef een eventueel midden op het terrein gelegen gebouw een herkenbare, liefst buurtgerichte functie.
- zet objecten neer, waarin kinderen hun fantasie kwijt kunnen;
- pas de objecten aan de heersende 'mode' aan, of plaats 'tijdloze' objecten;
- creëer een (oningericht) ravot-terrein aan de rand van de stad/wijk, waar jongeren zich uit kunnen leven zonder schade aan te richten, als aanvulling op ingerichte speelplaatsen die tussen de bebouwing liggen.

*= Onder 'functie' wordt verstaan: de voorzieningen voor een bepaalde doelgroep c.q. leeftijdsgroep.

4.2.5 Straatmeubilair

- Geef objecten een strakke hoofdvorm zonder uitstekende delen die 'houvast' kunnen bieden aan vernielers;
- pas geen ronde horizontale buisconstructie boven lichaamshoogte toe die als zwaaierek kunnen dienen, waardoor bijvoorbeeld bijabri's vernieling van ruiten in de hand gewerkt wordt;
- vervang ruiten die niet strikt nodig zijn voor een goede zichtbaarheid door stevige panelen;
- geef de ruiten inabri's en dergelijke een zeer grote oppervlakte* (bijvoorbeeld 2 m^2) en maak ze van zeer dik glas (1 cm), hetgeen respect afdwingt en daardoor drempelverhogend werkt voor vernieling;
- pas zeer stevige ruitbevestigingsconstructies toe;
- situeer objecten (met uitzondering vanabri's) niet nabij bus/tramhalte, omdat daar de kans op vernieling groter is.

4.2.6 Groenvoorzieningen

- Geef plantsoenen en parken een duidelijke en heldere indeling, maak er geen 'rommelig' ontwerp van;
- plaats niet te veel voorzieningen in een beperkt, intensief gebruikt plantsoen of park, omdat de druk op die groenvoorziening dan nog hoger wordt;
- plaats niet te veel objecten her en der in de ruimte, maar houd het aanzien rustig en overzichtelijk;
- maak aantrekkelijk paden die redelijk direct ergens naar toe leiden, dat wil zeggen vermijdt de vorming van afsnijpaadjes;
- plaats lage hekjes op plekken waar te verwachten is dat het publiek buiten de paden zal gaan;
- gebruik geen geënte boomsoorten op plaatsen waar gevaar voor vernieling bestaat (deze soorten zijn zeer kwetsbaar, bijvoorbeeld bol-acacia);
- plant geen bomen in een perk vlak naast een school of buurthuis: deze kunnen als opstapje dienen om op het dak van het gebouw te komen;
- plant prikstruiken in zone's waar men ravotten wil voorkomen, bijvoorbeeld de strook langs een blinde gevel.

*= Een grote ruitoppervlakte geeft deabri een schijnbaar kwetsbaar aanzien. Dat zal bij velen de lust tot vernieling ontnemen (er lijkt toch geen kunst aan) en wie het toch probeert, merkt dat het moeilijk gaat.

4.3.1 Algemene beheersuggesties*

In deze paragraaf worden beheeraanbevelingen opgenoemd die door meerdere (soms zelfs bijna alle) geïnterviewden zijn gedaan; deze aanbevelingen zijn van toepassing ongeacht het type gebouw:

- maak het object/gebouw regelmatig schoon, inclusief het gebied er omheen;
- verwijder graffiti zo snel mogelijk nadat het geconstateerd is;
- repareer zo snel mogelijk geconstateerde vernielingen en vervang waar nodig door steviger materiaal.

Deze aanbevelingen berusten op de ervaring dat gebouwen/ objecten eerder ten prooi vallen aan vandalisme wanneer zij er toch al verloederd uitzien. 'Verloedering tegengaan', is derhalve de algemene aanbeveling, die vrijwel alle geïnterviewden in de beheer-sfeer doen. Soms lijkt het een machtsstrijd tussen bekladders en schoonmakers: 'snoopy contra the cleaners' was de leus, die op een bepaalde plaats steeds verwijderd moest worden. Opgeven is in zo'n situatie meestal het begin van veel méér graffiti.

Andere aanbevelingen die door sommigen gedaan zijn om dit te voorkomen:

- stel een graffiti gedoog-zone in op een plaats, waar graffiti niet echt hinderlijk is;
- laat een veel door graffiti geplaagd gevelvlak opsieren door 'graffiti-artists'; schakel hiervoor jongeren uit de buurt in, om betrokkenheid en toezicht op het kunstwerk te bevorderen.

Enkele geïnterviewden die werkzaam zijn in een stadsvernieuwingsgebied doen aanbevelingen die van toepassing lijken in elk stadsvernieuwingsgebied, ongeacht het type gebouw:

- zorg er door middel van een uitgekiend woningtoewijzingssysteem voor, dat de sociale structuur van de buurt zo min mogelijk wordt verstoord ('bouwen voor de buurt': bewoners krijgen een woning in hun eigen buurt of kunnen na renovatie terug naar hun eigen woning);
- laat de rommelige overgangsperiode zo kort mogelijk duren, c.q. versnel het plannings- en uitvoeringsproces.

Tot besluit doet een geïnterviewde een belangrijk lijkende aanbeveling die brandstichting en ander misbruik bij huisvuil/grof vuil kan voorkomen:

- reguleer het ophalen van huisvuil en grof vuil zodanig door middel van vaste ophaaltijden en informatie daarover aan bewoners, dat het vuil zo kort mogelijk op straat ligt.

*= Het gaat om de mening van de geïnterviewden. De suggesties zijn niet op hun waarde beoordeeld door de onderzoekers. Dit oordeel wordt in hoofdstuk 5 gegeven.

4.3.2 Specifieke beheersuggesties bij woningcomplexen

Enkele geïnterviewden doen de voor woningcomplexen specifieke aanbeveling 'zorgvuldig inplaatsingsbeleid'. Het is niet altijd duidelijk, hoe dit precies bedoeld wordt. Woningtoewijzing is een heet hangijzer, waarbij maatregelen gauw als discriminerend ten opzichte van bepaalde groepen wordt gezien.

Waarschijnlijk doelen de geïnterviewden op het vermijden van concentraties van bepaalde groepen met afwijkende leefstijl. Te denken valt aan:

- etnische minderheden;
- kansarme huishoudens;
- probleemhuishoudens.

Zekerheid is hierover niet, waardoor het niet verantwoord is om op deze plaats een 'harde' aanbeveling te doen inzake de woningtoewijzing.

Dit ligt anders voor de aanbeveling die een geïnterviewde doet om door middel van een bewonersfeest de sociale integratie (en daarmee de sociale controle) te verhogen. Dit soort activiteiten, waaronder ook begrepen kan worden de organisatie van spelen, wedstrijden, bewonersvergaderingen, schoonmaakacties, maaltijden, concerten, enzovoort lijken van harte aanbevelenswaardig; dit kan worden vertaald in een specifiek op woningcomplexen gerichte beheeraanbeveling:

- bevorder de organisatie van bewoners-activiteiten, die de sociale integratie en -controle kunnen versterken;
- steun het bewonersgerichte opbouw werk;
- stimuleer de oprichting van bewonersorganisaties.

4.3.3 Specifieke beheersuggesties openbare gebouwen/objecten

Verschillende geïnterviewden doen aanbevelingen, die specifiek op het door hun beheerde type gebouw van toepassing zijn en die hier derhalve per type gebouw gepresenteerd worden.

Scholen, buurthuizen, jongerencentra:

- stel één of meer conciërges aan, die naast het gebouw wonen*;
- organiseer meer activiteiten waardoor het gebouw frequenter in gebruik is; leg de organisatie ervan waar mogelijk in handen van de jongeren zelf (bijvoorbeeld: het runnen van een bar in een jongerencentrum);
- sluit het gebouw door middel van een stil alarm aan op een bewakingsdienst;
- breng geen 'broekscheurders' aan en smeer geen anti-klimpasta op regenpijpen en dergelijke (dit kan agressie wekken en leidt tot schadeclaims van ouders op de gebouwbeheerder).

*= Deze beheeraanbeveling wordt door de geïnterviewden met enige aarzeling gebracht, in de trant van 'het zou wel heel mooi zijn, maar het is waarschijnlijk niet te betalen'.

Straatmeubilair:

- stel voor het onderhoud van bestrating en straatmeubilair per buurt een buurtwerkplaats in met gereedschap en onderdelenvoorraad van waaruit snel kan worden geopereerd en waar bewoners bij betrokken kunnen worden voor klachten en meldingen;
- coördineer de reiniging van de straten (stadsreiniging) met de reiniging van straatmeubilair (openbare werken) door het instellen van een 'centraal reinigingsinstituut', dat zorgdraagt voor het schoonhouden van de totale openbare ruimte.

Speelplaatsen/kinderboerderij:

- verplaats een door vandalisme geplaagde speelplaats bij woningen naar een schoolplein en leg het beheer c.q. de reiniging in handen van de schooljeugd ('adoptie'), zodat betrokkenheid bij het object ontstaat;
- verplaats niet een enkel object, waaraan men jarenlang gewend is: dit valt op en kan uitdagend werken op vandalen;
- stimuleer op kinderboerderijen gedurende gebruiksuren (overdag) de instelling van toezicht door vrijwilligers, wanneer er geen geld is voor professioneel toezicht.

Groenvoorzieningen:

- motiveer de medewerkers in het veld (opzichters en tuinlieden) om 'als dragers van zendingswerk' het publiek meer respect voor het groen bij te brengen.

Ter afsluiting van deze paragraaf wordt opgemerkt dat veel beheeraanbevelingen betrekking hebben op het reguliere onderhoud (c.q. reiniging inclusief verwijdering graffiti), en dat er zeer uiteenlopende suggesties worden gedaan om dit onderhoud beter te doen verlopen (van adoptie door school via buurtwerkplaats tot centraal reinigingsinstituut). Nader onderzoek naar het verwachte effect en de uitvoerbaarheid van de diverse suggesties lijkt ons de moeite waard.

5 BESLUIT

Tot besluit van deze rapportage maken we een vergelijking van de onderzoeksresultaten bij woningcomplexen respectievelijk openbare gebouwen (paragraaf 5.1). Daarna formuleren de onderzoekers een algemeen oordeel over de onderzoeksresultaten in de vorm van conclusies op algemeen niveau (5.2). Tenslotte wordt een aanzet gegeven voor een nadere invulling van die conclusies: wat kunnen we met de resultaten doen? (paragraaf 5.3).

5.1 Vergelijking

In deze paragraaf worden de onderzoeksuitkomsten voor de woningcomplexen enerzijds en de openbare gebouwen/objecten anderzijds met elkaar vergeleken.

Deze vergelijking vindt plaats op de volgende punten:

- aard en omvang van het vandalisme alsmede van overige sociale problemen;
- de werking van (stede-)bouwkundige randvoorwaarden, met name de stedebouwkundige ligging;
- de werking van niet-(stede-)bouwkundige randvoorwaarden, met name het toezicht;
- de toepasbaarheid van de onderscheiden defensibele space-strategieën;
- de ontwerp-suggesties;
- de beheer-suggesties.

5.1.1 Verschillen woningen/openbare gebouwen

Het meest opvallende verschil is de aard en omvang van het vandalisme: bij woningcomplexen is het in vergelijking met openbare gebouwen onschuldig van aard en is de schade per gebouw* te overzien, bij openbare gebouwen (met name de op jongeren gerichte gebouwen zoals scholen en jongerencentra) kan het zeer grote omvang aannemen (tot totale verwoesting van het gebouw toe) en is het relatief vaker boosaardig van aard.

De werking van de niet-ruimtelijke randvoorwaarde toezicht is voor dit verschil waarschijnlijk een belangrijke verklaring: openbare gebouwen zijn grote delen dan de dag en van het jaar buiten gebruik, waardoor het (automatische) toezicht door gebruikers in die tijd geheel wegvalt, terwijl woongebouwen als het ware permanent in gebruik zijn.

Dit heeft sterke gevolgen voor de toepasbaarheid van de in hoofdstuk 1 onderscheiden defensibele space-strategieën.

*= Denk eraan dat het aantal gebouwen zeer groot is, waardoor er in guldens de schade toch hoog uitvalt.

Bij de op jongeren gerichte gebouwen is de voorgestelde strategie meestal 'afschermen en verstevigen', terwijl bij woongebouwen de meest aanbevolen strategie is 'bevorderen van het natuurlijk toezicht'.

In de gebouw-specifieke ontwerp-suggesties komt dit verschil tot uitdrukking, met name op het schaalniveau van de detaillering.

Ook in de beheer-aanbevelingen is het verschil te merken: deze gaan bij de op jongeren gerichte gebouwen veelal in de richting van het instellen van formeel toezicht (door politie, concierge of bewakingsdienst) terwijl bij woningcomplexen de aanbevelingen 'zachter' zijn (bijvoorbeeld bevordering van de sociale integratie door middel van bewoners-activiteiten).

Overigens zijn bij de niet op jongeren gerichte openbare gebouwen/objecten de verschillen tussen de aanbevolen strategieën, de ontwerpsuggesties en de beheersuggesties veel geringer.

Er zijn bij die gebouwtypen veel overeenkomsten met woningcomplexen. Deze komen hieronder aan de orde.

5.1.2 Overeenkomsten woningen/openbare gebouwen

De belangrijkste overeenkomst die opvalt uit de onderzoeksresultaten is de werking van bouwkundige randvoorwaarden, met name op het stedenbouwkundige schaalniveau. De volgende eigenschappen werken zowel bij woningcomplexen als bij openbare gebouwen vandalisme in de hand:

- openbaarheid van het gebied rond het gebouw;
- onoverzichtelijkheid van openbare ruimten door een sterk gelede vorm;
- slechte zichtbaarheid van openbare ruimten vanuit (woon)gebouwen en vanaf de (doorgaande) openbare weg;
- aanwezigheid van een jongerenvoorziening in de directe omgeving van het woongebouw of openbaar gebouw/object;
- ligging van het gebouw/object aan een 'jongerenroute' c.q. de weg die jongeren frequent gebruiken tussen twee jongerenvoorzieningen.

Het belang van de stedenbouwkundige functie, ligging en vorm komt tot uitdrukking in een lange reeks stedenbouwkundige ontwerp-suggesties, die zowel op woningcomplexen als op openbare gebouwen betrekking hebben. In feite pleiten deze aanbevelingen voor een integraal ontwerp van een wijk, buurt of blok, dat wil zeggen een benadering waarbij de planners en ontwerpers de verschillende gebouw- en objecttypen van het begin af aan in hun onderlinge samenhang bezien, c.q. oog hebben voor de sterk onderlinge verwevenheid van de verschillende gebouwtypen op het stedenbouwkundige schaalniveau.

Ook de algemene beheer-suggesties pleiten voor een integrale aanpak; regelmatige schoonmaak en snelle vernielreparatie worden zowel bij woningen als bij openbare gebouwen belangrijk gevonden, maar als zij niet gelijktijdig worden aangepakt is het effect gering*.

Tot besluit levert het onderzoek veel overeenkomsten op in de ontwerp-suggesties op detail-niveau: het gebruik van steviger en makkelijk te reinigen materialen voor kwetsbare onderdelen, het uitvoeren van deze onderdelen in standaardmaten, het gebruik van heldere kleuren, het planten van (prik)struiken tegen kwetsbare gevel en het gebruik van sterkere verlichting.

5.2 Conclusies

In hoofdstuk 4 zijn de ontwerp- en beheersuggesties opgenomen die door de geïnterviewden zelf naar voren zijn gebracht. In deze paragraaf worden die suggesties door de onderzoekers getoetst aan kennis uit eerdere onderzoeken en vervolgens geïntegreerd tot conclusies op algemeen niveau. De conclusies worden hieronder puntsgewijs weergegeven, te beginnen met de meer algemene, abstracte conclusies en afdalend naar de meer gedetailleerde concrete conclusies.

1. Bij alle onderzochte typen gebouwen en objecten kan in het ontwerp zinvol met vandalismpreventie rekening gehouden worden. Het meest urgent zijn scholen, buurthuizen/jongeren centra, speelplaatsen en woningcomplexen.
2. Er liggen legio mogelijkheden om in het ontwerp van woningcomplexen en openbare gebouwen/objecten met vandalismpreventie rekening te houden. Sommige strategieën lijken meer op symptoombestrijding (objecten worden onbenaderbaar of onvernietbaar, maar de agressie blijft bestaan), andere strategieën zijn structureler van aard (het motief tot vernieling wordt weggenomen of welt niet op). Alles bij elkaar genomen kan de defensible space aanpak de problemen nooit alleen oplossen, maar heeft hij steun nodig van de dadergerichte aanpak.
3. Er liggen legio mogelijkheden om in het beheer** van woningcomplexen en openbare gebouwen vandalisme te ontmoedigen. Dit vergt alertheid, volharding en tijd/geldinvestering van de beheerder. Deze inspanning verdient zichzelf mogelijk op de lange duur terug, niet alleen doordat vandalisme wordt ontmoedigd, maar ook omdat in algemene zin het aanzien van het gebouw in stand gehouden wordt c.q. het er netjes uit blijft zien.

*= Een voorbeeld: als de graffiti op de gevel van een woongebouw wordt weggehaald maar de straat voor het gebouw blijft dezelfde smeerboel, ziet de totale ruimte er nog steeds verloederd uit.

**= In eerste instantie wordt onder beheer verstaan: schoonmaak en reparatie c.q. onderhoud, in tweede instantie ook toezicht (professioneel).

4. Ontwerp en beheer zijn met elkaar verweven. Het ontwerp kan een goed beheer vergemakkelijken en omgekeerd alleen in stand gehouden worden door een alert beheer. Bij elk bouwplan hoort een hierop afgestemd onderhoudsplan. De beheer-ervaring zou moeten worden teruggekoppeld op het ontwerpproces, c.q. ontwerpers zouden moeten leren van beheerders*.
5. Van de 4 hoofdstrategieën zijn 'afweer' en 'toezichtmogelijkheid' wat sterker uit het onderzoek naar voren gekomen dan 'begrip' en 'respect'. Omdat echter de eerste twee strategieën meer lijken op symptoombestrijding (c.q. geen structurele oplossing aanbieden) en zij bovendien bij extreme doorvoering in een harde, saaie gebouwde omgeving zouden resulteren, zou aan de strategieën 'begrip' en 'respect' voorrang moeten worden gegeven. Als vuistregel geldt daarbij: zorg eerst voor het vereiste minimum aan 'toezicht' en 'afweer', doe vervolgens zoveel mogelijk aan 'begrip' en 'respect', en kijk tenslotte wat er nog aan extra 'afweer' en/of 'toezicht' nodig is.
6. Voor de invulling van de hoofdstrategieën willen wij de volgende deelstrategieën als belangrijkste naar voren schuiven: vergroting zichtbaarheid en overzichtelijkheid, vermindering toegankelijkheid, vergroting onderhoudsgemak en objectversteving. Daarbij geldt hetzelfde als bij de hoofdstrategieën: maatregelen die tot verharding (kunnen) leiden, moet men zo mogelijk niet extreem doorvoeren.
7. Op alle schaalniveaus in het plannings- en ontwerpproces kan zinvol met vandalismpreventie rekening worden gehouden. In het algemeen geldt: hoe eerder (hoger) in het ontwerpproces met vandalismpreventie rekening wordt gehouden, des te kleiner de kans dat de preventieve maatregelen in de gebouwde omgeving hinderlijk zichtbaar worden**. In de planologische en stedenbouwkundige fase is een integrale benadering nodig, dat wil zeggen de gebouwen die dicht bij elkaar komen te staan moeten in hun onderlinge samenhang worden bekeken op routevorming en uitstraling op elkaar.
8. De meest urgente beheer-activiteit ten behoeve van vandalismpreventie is onderhoud c.q. onmiddellijke reparatie van vernielingen en alerte uitvoering van normale onderhouds- en schoonmaakwerkzaamheden (inclusief het ophalen van vuilnis), teneinde het 'ontworpen aanzien' in stand te houden. Op de tweede plaats komt de aanbeveling om meer toezichthoudend personeel aan te stellen (concierges, huismeesters) dat willicht tevens een deel van bovengenoemd (klein) onderhoud op zich kan nemen. Op de derde plaats komen de aanbevelingen ten aanzien van de graffiti-gedoogzones (graffiti-artists) en (in stadsvernieuwingsgebieden) de versnelling en verbetering van het planningsproces.

*= Deze rapportage is in feite een middel om deze terugkoppeling te bereiken.

**= Voorbeeld: indien in de stedenbouwkundige fase rekening wordt gehouden met 'vermindering toegankelijkheid' door een gesloten bouwblok te maken, hoeft in de detailleringsfase niet meer met storende hekken te worden gewerkt.

5.3 Aanbevelingen

Nadat in de vorige paragraaf een oordeel is gegeven over de waarde van de onderzochte defensibele space-strategieën, worden in deze paragraaf aanbevelingen gedaan om de strategieën in te bouwen in het bouwplanproces en het beheerproces.

Daartoe is het schema op pagina 49 vervaardigd, waarin is af te lezen welke instanties zich in welke planfase met welke strategie zouden moeten bezighouden (toelichting op pagina 50). Wanneer een hokje leeg blijft betekent dit ofwel dat toepassing van de betreffende strategie in die planfase niet mogelijk is, ofwel dat een dergelijke toepassing maatschappelijk (nog) niet aanvaard is.

Het schema gaat het meest spreken wanneer met het blad rechtop houdt en zich de zwarte bolletjes voorstelt als een hagelbui. De planfase is dan de lucht en de beheerfase is de aarde. Worden de hagelkorrels opgevangen en vastgehouden in de lucht, dan komen ze niet op de aarde terecht.

Hier geldt het spreekwoord: beter tien hagelkorrels in de lucht dan één op de aarde. Wanneer in de planfase niets aan het opvangen van de hagelbui wordt gedaan, komt de hele bui op de beheerders neer; dan is méér politie nodig, beheerders moeten meer reparaties verrichten, bewoners en gebruikers meer aan bewaking doen. Kortom, het komt de leefsfeer op aarde ten goede, wanneer de hagelbui in de lucht blijft hangen.

In de rechterkolom is aangegeven, wat de kosten-aspecten zijn van de uitvoering van defensibele space-strategieën en welke instanties er over de meerkosten moeten beslissen. Onze verwachting is, dat de preventiestrategieën op termijn meer besparen dan kosten. Daarbij dient opgemerkt, dat het nut van sommige strategieën niet uitsluitend kan worden uitgedrukt in besparing op vernielreparatie. Ook buiten vandalismpreventie kunnen zij nut hebben, bijvoorbeeld aspectverbetering voor de verhoging van de beleving in de gebouwde omgeving.

We willen aanbevelen om aan de hand van het genoemde hagel-schema bij de instanties de discussie op gang te brengen over de toepassing van defensibele space-strategieën en om de financiële beslissingstechnieken bij bouwplannen te heroverwegen door niet uitsluitend met de netto bouwkosten, maar ook met de beheerkosten over bijvoorbeeld de eerste 25 jaar* rekening te houden.

Verder willen we aanbevelen om de suggesties gedaan in hoofdstuk 4 te toetsen aan de praktijkervaring van ontwerpers en bouwplanbegeleiders (zie ook het nawoord).

Tenslotte kunnen we niet nalaten te benadrukken dat het voortzetten van dadergerichte preventie-activiteiten (voorlichting, bezighouden, toezicht, alternatieve straffen etc.) steeds van harte aanbevolen blijft.

*= Het zogenaamde gekapitaliseerde (verwachte) onderhoud.

strategie, uitvoering		I TOEZICHT			II BEGRIP			III RESPECT		IV AFWEER		méer kosten?	beslissing o.a. door?
schaaal-niveau c.q.vak-gebied	plan-fase	1. vergr. zicht-baarheid	2. vergr. over-zicht	3. vergr. surveill-politie	4. vergr. terri-toria-teit	5. inten-sive-ring voor-zien.	6. verdui-delijk. functie	7. aspect-verb.	8. vergr. onderh-gemak	9. vermin-dering toegank	10. object-verste-viging		
sociologie/geografie/planologie	structuur-plan/stads-plan./bestem. plan			●		●						□	RGO, B&W Prov. (GS)
stedebouw-kunde	stedebouw.k. plan	●	●	●	●	●	●			●		+	RO, grond-bedr. proj groep
architec-tuur, vorm-geving, bouwtech-niek	programma v. eisen								●	●	●	□	OW/GWB VH/WBV
	voorlopig ontwerp		●		●		●	●		●		□	VROM/B&W architect OW/WBV
	definitief ontwerp							●				+	architect OW/WBV
	bestek							●	●	●	●	+	architect OW/WBV
technisch beheer (schoonmaak reparatie, bouwkund. aanpassing.)	onderhouds-plan							○				+	beheerder
	verpeterplan reparatieplan	○			○			○	○	○	○	+	beheerder
toezicht en toegangs-beheer	personeelsplan bewakingsplan bewoners/gebruikersplan									○		□	beheerder+ bewoners+ gebruikers +politie, etc.
sociaal beheer	bewonersplan begeleidings-plan.				○	○	○	○		○		□	beheerder

● = actie mogelijk
 ○ = marginale actie mogelijk
 + = méerkosten verwacht
 □ = geen méerkosten verwacht

RGO = Afd. Ruimtelijke Ordening, grondz., openbare werken
 B&W = burgemeester en wethouders
 RO = dienst ruimtelijke ordening
 OW = dienst openbare werken
 VROM = Ministerie van volkshuisvesting
 WBV = woningbouwvereniging
 SR = stadsreiniging
 VH = dienst volkshuisvesting

Toelichting bij het schema

Om het schema meer tot leven te laten komen verduidelijken we hieronder de betekenis van enkele bolletjes. Dit gaat het gemakkelijkst door het schema te lezen per horizontale regel. Voor elk opeenvolgend planniveau kan men dan aflezen welke mogelijkheden er zijn om met vandalismpreventie rekening te houden, wat dat eventueel meer kost en wie daarover moet beslissen.

In de bestemmingsplanfase wordt onder andere het stratenplan vastgelegd en wordt beslist over de toegankelijkheid van de straten en paden voor auto's, c.q. voor politiewagens. Tevens wordt in deze fase de plek en hoeveelheid voorzieningen vastgesteld. Men kan in deze fase beslissen om terwille van vandalismpreventie de straten berijdbaar te maken voor politieauto's en jongeren-voorzieningen op minder kwetsbare plekken te situeren. Deze maatregelen hoeven geen méérkosten met zich mee te brengen.

In de volgende fase, het stedebouwkundig plan, zitten de grootste kansen voor vandalismpreventie bij de vergroting van de zichtbaarheid (verlichtingsplan), vergroting van de overzichtelijkheid (vermijden van dode hoeken en dergelijke) en de verduidelijking van de functie (scheiding openbaar/privé). Ook deze maatregelen hoeven niet kostenverhogend te werken.

In de fase van het architectonisch plan ligt dit anders: wanneer men bijvoorbeeld in het voorlopig ontwerp kiest voor een meer respect-afdwingende vormgeving, gematerialiseerd in duurzamer materialen, wordt de opdrachtgever in eerste instantie voor méérkosten gesteld. Ditzelfde geldt in de bestekfase, wanneer men overweegt om voor zwaardere sloten, ruiten, etc. te kiezen.

Vervolgens komt men van de planfase in de beheerfase. De rol van de architecten/stedebouwers wordt hierin overgenomen door beheerder, bewoners en gebruikers. Als het gebouw er eenmaal staat, kunnen er geen structurele dingen meer in het ontwerp veranderd worden terwijl de beheerders zich voor excessieve kosten geplaagd zien. De defensible space-strategieën zijn dan nog slechts ad-hoc c.q. marginaal toepasbaar, bijvoorbeeld het achteraf aanbrengen van zwaardere sloten, deuren en ruiten. Het effect op het vandalisme is vaak niet groot, hoewel de maatregelen behoorlijk veel extra kosten met zich mee kunnen brengen. Daarmee komen we weer terug bij de aanbeveling uit het begin van deze paragraaf, om de hagelbui (de preventiekorrels) al in de lucht c.q. in de planfase vast te houden. In de woningbouw lijkt men (in de vorm van het standaard programma van eisen) al een zekere greep op de hagelkorrels te hebben, hoewel het financieren van de meerkosten vaak een knelpunt blijkt.

Bij openbare gebouwen is men hiermee nog wat minder gevorderd. Onze aanbeveling: blijven roeien, al is het tegen de stroom in en met te korte riemen.

NAWOORD

Tien uitgewerkte defensible space-strategieën, een hoofdstuk vol ontwerp- en beheersuggesties en tenslotte nog een uitvoeringsschema voor de strategieën ... het lijkt alsof dit rapport een complete handleiding wil zijn voor vandalismepreventie.

Enige relativisering is hier echter op zijn plaats.

Ten eerste wordt in dit rapport (en dat is misschien wel het manco van de hele Defensible Space-benadering) nauwelijks gekeken naar de **daders** van het vandalisme.

Wanneer men met deze beperking genoegen neemt blijft er het manco, dat de gepresenteerde ontwerp- en beheersuggesties merendeels ontleend zijn aan interviews met **beheerders**. Dit vormt absoluut geen garantie voor de toepasbaarheid van de suggesties in de bouwplanpraktijk. Hetzelfde geldt in zekere mate voor het uitvoeringsschema, waarin het bouwplanproces als een hagelbui wordt voorgesteld.

Is deze hagelbui niet 'uit de lucht gegrepen'?

Om op deze vraag antwoord te krijgen, willen we graag een volgende onderzoeksrondte maken.

We zouden graag zien dat ontwerpers, bouwplanbegeleiders en andere betrokkenen in het bouwplanproces dit rapport kritisch doornemen, met name de hoofdstukken 4 en 5. Met hun commentaar hierop moet het mogelijk zijn om te komen tot een rapport met ontwerpsuggesties en uitvoeringsschema's, die ook werkelijk corresponderen met de mogelijkheden in de bouwplanpraktijk. Voor de auteurs zal dit een hele opluchting zijn.

Bijlage 1

Schadebedragen gemeentelijk bezit in Amsterdam

De Afdeling Bestuursinformatie houdt vanaf 1985 een registratie bij van vernielingen aan objecten in gemeentelijk bezit.

Bijgehouden worden vernielingen aan lichtpunten (lantaarnpalen), afvalbakken, strooikisten, overig straatmeubilair (bijvoorbeeld zitbanken) en glas in openbare scholen.

Niet bijgehouden worden vernielingen aan openbaar groen, trams/bussen, gemeentelijke gebouwen (waaronder buurthuizen), sportaccomodaties, materieel van brandweer en politie, enzovoort.

<u>object</u>	<u>schadebedrag (in guldens)</u>
lichtpunten	329.281
afvalbakken	68.671
strooikisten	10.150
overig straatmeubilair	199.255
glas openbare scholen	904.620
Totaal*	<u>1.511.977</u>

Bron: Vernielingregistratie 1985, Afdeling Bestuursinformatie gemeente Amsterdam, juli 1986.

*= N.B.: het totale door de gemeente Amsterdam geleden schadebedrag zal vermoedelijk enkele malen hoger zijn, omdat lang niet alle soorten objecten geregistreerd worden.

Bijlage 2

Grote schades aan buurthuizen/jongerencentra in de gemeente Amsterdam door vandalisme, 1983/1984

<u>Gebouw</u>	<u>Functie*</u>	<u>Schade</u> (in gld.)	<u>Oorzaak</u>
De Swaan	j.c.	20.000	brandstichting
Het Meerhuis	b.h.	36.000	vernieling
De Keet	j.c.	40.000	brandstichting
Marco Polo	j.c.	46.000	brandstichting
De Bol	j.c.	125.000	vernieling
Animal House	j.c.	125.000	brandstichting
Muppet Place	j.c.	139.000	brandstichting
De Aker	b.h.	2.000.000	brandstichting

*= j.c. = jongerencentrum

b.h. = buurtcentrum annex jongerencentrum

Bron: Dienst Verenigingsgebouwen gemeente Amsterdam.

Selectie woningcomplexen

ALGEMENE OMSCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSCOMPLEXEN.1. Burg. v.d. Pollstraat

Gebouwd in 1958.

Architect van Gool.

Eén recht blok van 5 lagen.

Op de begane grond liggen de boxen. Op de eerste verdieping 10 woningen met een kamer op de beg. grond. Op de overige 4 verdiepingen elk 11 woningen. Totaal 43 woningen.

Op een kop van het blok de hoofdentree, met lift, trap en op de beg. grond de brievenbussen. Op elke verdieping een galerij, waaraan de entrees van de woningen. Op de andere kop van het blok een noodtrappehuis.

De trap en de lift en de hal en de galerijen en de noodtrap zijn gemeenschappelijk, maar ook onafgesloten.

Er is een plat dak.

Het blok ligt op een wat indifferente plek, aan een straat en aan een weg en naast en tegenover andere bebouwing. Vlakbij liggen twee scholen.

2. Banne Buiksloot II

Gebouwd in 1977.

Architect van Gool.

Meerdere aaneengeschakelde blokjes van 5 lagen, op de begane grond gedeeltelijk woningen en gedeeltelijk bergingen. Daarboven vier woonlagen. Het ontwerp van de hele wijk, waarvan dit complex deel uitmaakt, voorziet in afwisselend harde en zachte hoven tussen de bebouwing.

In het complex liggen 615 woningen, ontsloten via portieken met een afgesloten entreedeur.

Tussen de hoven, op de loop- en fietsroutes, steeds onderdoorgangen, versierd met kunstwerken.

Behalve de portieken geen gemeenschappelijke ruimten.

Er zijn platte daken.

In de buurt liggen een medisch centrum, een winkelcentrum en daarin o.a. een jongerencentrum en er is een algemeen buurthuis.

3. Van Beuningenplein.

Gebouwd in 1916.

Architect De Bazel.

In 1976 door Peek gerenoveerd.

De woningen liggen in 2 blokken: één volledig blok en één half blok dat gesloten wordt door andere woningen. Op de binnenterreinen van beide blokken ligt bebouwing: een school en een chakurikischool en in het andere blok een buurthuis.

Totaal zijn er 243 woningen, op de begane grond en in daarboven drie woonlagen. Op zolder liggen de bergruimte voor alle woningen. De woningen en bergingen zijn toegankelijk via afgesloten portieken.

De portieken zijn de enige gemeenschappelijke ruimten.

De zolders liggen onder een schuibe kap.

Gelegen aan een plein, gedeeltelijk, en verder tussen overige woonbebouwing, nabij een redelijk drukke doorgaande verkeersroute. Diverse kleinschalige voorzieningen in de buurt.

4. Roomtuintjes

Gebouwd in 1974.

Architect Dunnebier, Mol en Ronstad.

In 1985 opgeknapt door Peek.

Er zijn twee blokken. elk met een gelede vorm.
Eén blok met woningen op de begane grond en ontsloten via afgesloten portieken. Eén blok met carports en bergingen op de begane grond en ontsloten via trappehuizen en lift en met galerijen.
Beide blokken met totaal 5 lagen, dus resp. 5 en 4 woonlagen.
Totaal zijn er 237 woningen.
Tussen de blokken ligt een openbaar binnenterrein, gedeeltelijk begrensd door privé-tuimtjes. In het binnenterrein ook een verenigingsgebouwtje.
Bij het complex, aan de overkant van de straat, ligt een buurthuis.
Het complex ligt in een "voormalig" 19e eeuwse woonbuurt, waarin een groot deel van de bebouwing is vernieuwd. Er is een dagmarkt en er zijn veel winkels.
Tussen de blokken lopen onderdoorgangen. De toegangen tot de boxen is overdekt en gelegen achter de carports.
De bovenverdieping ligt onder een schuine kap.
Er zijn gemeenschappelijke trappen, galerijen, portieken.

5. 't Breed

Gebouwd in 1968.

Architect van Gool.

Er wordt heden opgeknapt, onder supervisie van de architect.
Een aantal blokken, gelijk van bouw, met totaal ca. 1100 woningen.
Op de begane grond gedeeltelijk woningen, gedeeltelijk fietsenstallingen, voor groepen bewoners. Er zijn totaal 5 lagen. De onderste twee worden ontsloten vanaf de begane grond, met een soort portieken, de bovenste drie lagen worden ontsloten via een loopstraat op de vierde laag, ook weer met trappen in portieken.
De loopstraat is toegankelijk via trappen op de koppen van de blokken en met liften.
Trappen, liften, loopstraat en de portieken zijn niet afgesloten en dus openbaar. Dat geldt in mindere mate voor de portieken.
Tussen de blokken liggen parkeerterreinen en openbaar groen.
In de middelste strook van het complex liggen schooltjes. Deze strook is tevens doorgaande route van het grote winkelcentrum naast het complex, naar onder meer de scholen aan de andere zijde van het complex.
Het gebouw heeft een plat dak, alle gebouwen.

6. Tielstraat

Gebouwd van 1982 tot en met 1985.

Architect Groep 5.

Naast laagbouw, bestaat het complex uit een gesloten bouwblok, waarin totaal 5 lagen. Op de begane grond gedeeltelijk woningen, gedeeltelijk bergingen en ook gedeeltelijk parkeergarage.
Totaal 249 woningen in dit blok.

Vanaf de buitenzijde van het blok komt men via onderdoorgangen bij het binnenterrein en bij de trappehuizen en bij de toegangen tot de boxen. De trappehuizen zijn deels open, deels dicht en geven toegang tot korte galerijen.

Alle ruimten zijn open en toegankelijk.

Vanaf de buitenkant komt men in twee afgesloten parkeergarages, die onder het -dus verhoogde- binnenterrein liggen.

Het binnenterrein is voor het grootste deel verhard, en openbaar.

Het complex heeft een plat dak.

Er zijn in de directe omgeving geen voorzieningen, verderop is een winkelcentrum en zijn er scholen.

Bijlage 4

Selectie Openbare Gebouwen

A. Geïnterviewde Diensten

Scholen:	Afdeling Onderwijs (Bouw, Onderhoud, Materieel), Dienst Openbare Werken, (afdeling Onderhoud Gebouwen);
Buurthuizen/ jongerencentra:	Dienst Verenigingsgebouwen, Afdeling Jeugdzaken en Volksontwikkeling;
Speelplaatsen/ Groenvoorzieningen:	Dienst Openbare Werken (afdeling Groenvoorzieningen);
Straatmeubilair:	Dienst Ruimtelijke Ordening, Dienst Openbare Werken (afdeling Wegen);

B. Geselecteerde Openbare Gebouwen

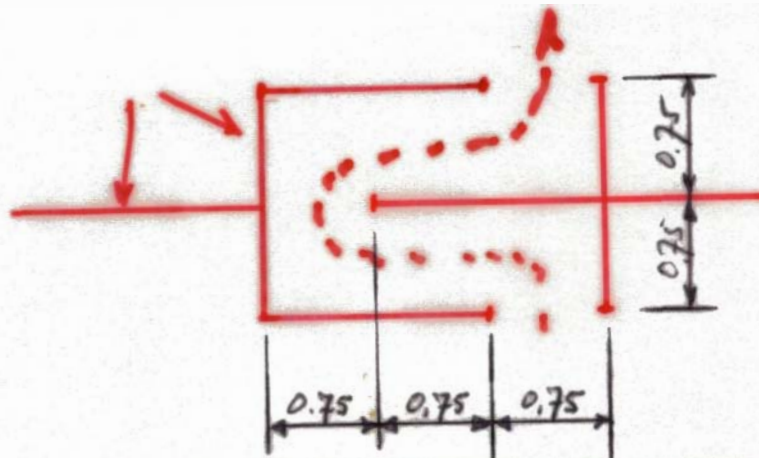
Scholen:	A. Roozendaalschool De Kraal S.G. Centrum- Oud West
Buurthuizen/ jongerencentra:	De Havelaar De Valk Cinetol Transvaal Purmer Animal House
Speelplaatsen:	Smaragdplein Balbaoplein Steve Bikoplein Transvaalplein 2 ^e Leeghwaterstraat Groningenstraat J. Zwanenburgerhof

Bijlage 5

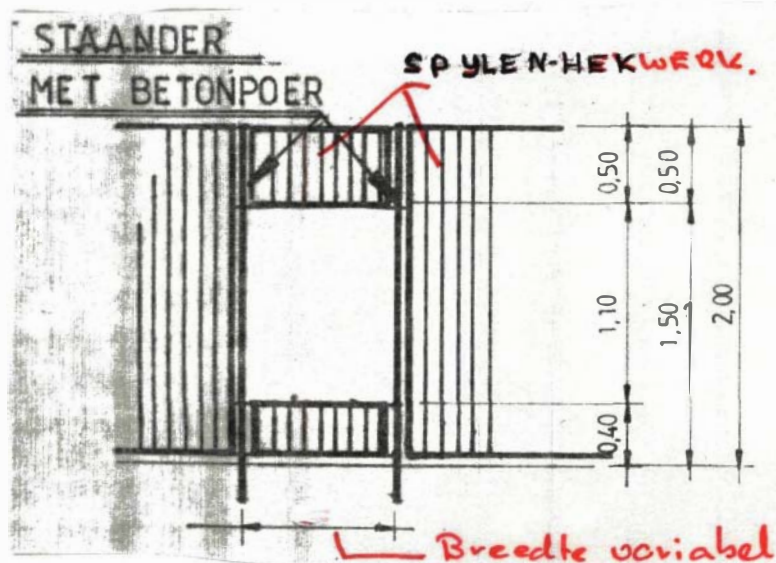
Het weren van brommers bij speelplaatsen

In aanvulling op de ontwerpsuggesties bij speelplaatsen (pagina's 35 en 39) volgen hieronder twee meer gedetailleerde mogelijkheden om met bouwkundige middelen brommers van spelen en binnenterreinen te weren.

I. Anti-brommersluis (bovenaanzicht, schaal 1:50)

II. Overstappoort (vooraanzicht, schaal 1:50)

LITERATUUR

- Algra, E.A.: Vandalisme op de Zoetermeerlijn, stageverslag N.S., Utrecht, 1983
- Allen, V.L.: Toward an understanding of the hedonic component of vandalism; in: Lévy-Leboyer, c. (ed.), Vandalism, 1984
- Coleman, A.: Utopia on trial, London, 1985
- Dijk, A.G. van en P. van Soomeren: Vandalisme, LBVM, Den Haag, 1982
- Dijk, A.G. van en P. van Soomeren: Amsterdammertjes vernielen?!, Amsterdam, 1982
- Dijk, C.V. van: Vandalisme en woonomgeving, stageverslag TH Delft, 1984
- Grool, H.: Vandalisme in de Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt, Amsterdam, juli 1986
- Handboek Veiligheid van speelgelegenheden, Amsterdam, 1985
- Hartholt, W. en G. Ploeg: Een spoor van vernieling, Groningen, 1982
- Jacobs, J.: Death and life of great American Cities, New York, 1961
- Jeffery, C.R.: Crime Prevention through Urban Design, Beverley Hills, California, 1977
- Korthals Altes, H.J.: Bouwkundig ontwerp en angst voor criminaliteit, Doctoraalscriptie Sociale Geografie, Amsterdam (UvA), 1985
- Korthals Altes, H.J. en andere: Defensible Space Openbare Gebouwen, tussenverslag, Academie van Bouwkunst, Amsterdam, 1986 (ongepubliceerd)
- Maakt de gelegenheid de dader?, Rijksplanologische Dienst, Den Haag, 1985
- Newman, O.: Defensible Space, New York, 1973
- Newman, O.: Design Guidelines for Defensible Space, Washington, 1975
- Rapportage Defensible Space, eerste fase, literatuuronderzoek, Dienst Openbare Werken gemeente Amsterdam, 1985
- Ronde, I. en S. Schuit: onderweg, een onderzoek naar veiligheid voor vrouwen op straat, gemeente Utrecht, 1987
- Sykes, J.: Designing against vandalism, London, 1979
- Vernielregistratie 1985, gemeente Amsterdam, Afdeling Bestuursinformatie, 1986
- Voordt, D.J.M. en H.B.R. van Wegen: Ruimtelijke Structuur en Kleine Criminaliteit, TH Bouwkunde Delft, 1986
- Waller, I.: Crimeprevention through social development, a Canadian perspective, in: congresverslag raad van Europa, september, 1986
- Walop, M. en andere: Eindrapport Jeugd vandalisme, gemeente Amsterdam, 1984

C. Jansen

CER

020-5523527

uitnodiging klankbordgroep vandalisme-
preventie 4 en 18 september 1990

discussiestuk

11 juli 1990

Geachte mevrouw/mijnheer,

De Gemeente Amsterdam werkt op dit moment aan het onderzoeksproject "Defensible Space". Hoofddoel daarvan is om na te gaan in hoeverre het ontwerpproces kan bijdragen aan het voorkomen van vandalisme.

Beheerders zijn van mening dat er in de ontwerpfase ruime mogelijkheden liggen om de gelegenheid tot het plegen van vandalisme te verkleinen. Dit komt tot uitdrukking in de aanbevelingen, die aan het slot van de afgesloten onderzoeksfase zijn geformuleerd naar aanleiding van onderzoek onder beheerders.

Om de volgende stap in dit onderzoek te kunnen zetten, doen we een beroep op uw inbreng. We willen de aanbevelingen van de beheerders toetsen op hun geldigheid, haalbaarheid en bruikbaarheid. Voor deze toetsing zijn op 4 en 18 september (van 09.00 tot 13.00 uur) twee bijeenkomsten voor klankbordgroepen belegd, waarvoor mensen worden uitgenodigd met een ruime ervaring in de praktijk van het ontwerpproces. De bijeenkomsten staan onder voorzitterschap van de heer Van Rijs (MBO). We zouden het zeer op prijs stellen als u aan een van deze bijeenkomsten deelneemt.

Tijdens de bijeenkomst buigen deelnemers zich over de aanbevelingen die in het bijgaande discussiestuk worden toegelicht. Om de discussie een stapje concreter te maken, nodigen we u uit de aanbevelingen te confronteren met voorbeelden (of tegenvoorbeelden!) uit uw eigen ontwerppraktijk.

Dit helpt ons ook het gestelde einddoel van het onderzoek te bereiken: de productie van een handzaam boekje, waarin de uitkomst van de discussie weergegeven wordt met de voorbeelden die door de leden van de klankbordgroepen zijn aangedragen. Een boekje dat ontwerpers en opdrachtgevers handvatten aanreikt om zich ook van de vandalisme-gevoelige aspecten van hun ontwerpen bewust te zijn en hier creatief preventief mee om te gaan.

Wij verzoeken u vriendelijk om bijgaande antwoordstrook in te vullen en op te sturen, ook wanneer u besluit om niet aan een bijeenkomst deel te nemen. S.v.p. aangeven welke datum uw voorkeur heeft en welke ontwerpvoorbeelden u wilt gebruiken.

Voor verdere informatie kunt u de leden van de begeleidingsgroep bellen.

Met vriendelijke groet,

Begeleidingsgroep Defensible Space

ANTWOORDSTROOK KLANKBORDGROEPEN

Ondergetekende:

(naam):

(adres):

(postcode, plaats):

(telefoonnummer):

neemt wel/niet* deel aan één van de klankbordgroepbijeenkomsten;

stuurt wel/niet* de benodigde plandocumentatie/produktdocumentatie* mee.

* a.v.p. doorhalen wat niet van toepassing is.

Voorkeursdatum:

0 4 september 1990 (09.00 - 13.00 uur)

0 18 september 1990 (09.00 - 13.00 uur)

Wilt u deze antwoordstrook retourneren aan (geen postzegel nodig):

De heer H. Altes
BCP/Onderzoek en Advies BV
Antwoordnummer 19359
1000 WD AMSTERDAM

U kunt ook gebruik maken van bijgesloten (voorbedrukte) enveloppe.

gemeente Amsterdam

stadhuis, amstel 1
1011 PN amsterdam
telefoon 020-552.9111
teksttelefoon 020-20 92 79
telefax 020-552.3426
postbus 202
1000 AE amsterdam

behandelend ambtenaar

C. Jansen

afdeling

CER

telefoon

020-5523527

nummer

uw brief

onderwerp uitnodiging klankbordgroepbijeenkomsten 4 en 18 september 1990
bijlagen discussiestuk
datum 11 juli 1990

Geachte mevrouw/mijnheer,

De Gemeente Amsterdam werkt op dit moment aan het onderzoeksproject "Defensible Space". Hoofddoel daarvan is om na te gaan in hoeverre het ontwerpproces kan bijdragen aan het voorkomen van vandalisme.

Beheerders zijn van mening dat er in de ontwerpfase ruime mogelijkheden liggen om de gelegenheid tot het plegen van vandalisme te verkleinen. Dit komt tot uitdrukking in de aanbevelingen, die aan het slot van de afgesloten onderzoeksfase zijn geformuleerd naar aanleiding van onderzoek onder beheerders.

Om de volgende stap in dit onderzoek te kunnen zetten, doen we een beroep op uw inbreng. We willen de aanbevelingen van de beheerders toetsen op hun geldigheid, haalbaarheid en bruikbaarheid. Voor deze toetsing zijn op 4 en 18 september (van 09.00 tot 13.00 uur) twee bijeenkomsten voor klankbordgroepen belegd, waarvoor mensen worden uitgenodigd met een ruime ervaring in de praktijk van het ontwerpproces. De bijeenkomsten staan onder voorzitterschap van de heer Van Rijs (MBO). We zouden het zeer op prijs stellen als u aan een van deze bijeenkomsten deelneemt.

Tijdens de bijeenkomst buigen deelnemers zich over de aanbevelingen die in het bijgaande discussiestuk worden toegelicht. Om de discussie een stapje concreter te maken, nodigen we u uit de aanbevelingen te confronteren met voorbeelden (of tegenvoorbeelden!) uit uw eigen ontwerppraktijk.

Dit helpt ons ook het gestelde einddoel van het onderzoek te bereiken: de productie van een handzaam boekje, waarin de uitkomst van de discussie weergegeven wordt met de voorbeelden die door de leden van de klankbordgroepen zijn aangedragen. Een boekje dat ontwerpers en opdrachtgevers handvatten aanreikt om zich ook van de vandalisme-gevoelige aspecten van hun ontwerpen bewust te zijn en hier creatief preventief mee om te gaan.

Wij verzoeken u vriendelijk om bijgaande antwoordstrook in te vullen en op te sturen, ook wanneer u besluit om niet aan een bijeenkomst deel te nemen. S.v.p. aangeven welke datum uw voorkeur heeft en welke ontwerpvoorbeelden u wilt gebruiken.

Voor verdere informatie kunt u de leden van de begeleidingsgroep bellen.

Met vriendelijke groet,

Begeleidingsgroep Defensible Space

gemeente Amsterdam

stadhuis, amstel 1
1011 PN amsterdam
telefoon 020-552.9111
teksttelefoon 020-20 92 79
telefax 020-552.3426
postbus 202
1000 AE amsterdam

behandelend ambtenaar

C. Jansen
afdeling

CER
telefoon

020-5523527
nummer

uw brief

onderwerp uitnodiging klankbordgroepbijeenkomsten bijlagen discussiestuk datum 12 juli 1990
4 en 18 september 1990

Geachte mevrouw/mijnheer,

De Gemeente Amsterdam werkt op dit moment aan het onderzoeksproject "Defensible Space". Hoofddoel daarvan is om na te gaan in hoeverre het ontwerpproces kan bijdragen aan het voorkomen van vandalisme.

Beheerders zijn van mening dat er in de ontwerpfase ruime mogelijkheden liggen om de gelegenheid tot het plegen van vandalisme te verkleinen. Dit komt tot uitdrukking in de aanbevelingen, die aan het slot van de afgesloten onderzoeksfase zijn geformuleerd naar aanleiding van onderzoek onder beheerders.

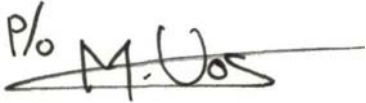
Om de volgende stap in dit onderzoek te kunnen zetten, doen we een beroep op uw inbreng. We willen de aanbevelingen van de beheerders toetsen op hun geldigheid, haalbaarheid en bruikbaarheid. Voor deze toetsing zijn op 4 en 18 september (van 09.00 tot 13.00 uur) twee bijeenkomsten voor klankbordgroepen belegd, waarvoor mensen worden uitgenodigd met een ruime ervaring in de praktijk van het ontwerpproces. De bijeenkomsten staan onder voorzitterschap van de heer Van Rijs (MBO). We zouden het zeer op prijs stellen als u aan een van deze bijeenkomsten deelneemt. Tijdens de bijeenkomst buigen deelnemers zich over de aanbevelingen die in het bijgaande discussiestuk worden toegelicht. Om de discussie een stapje concreter te maken, nodigen we u uit de aanbevelingen te confronteren met voorbeelden (of tegenvoorbeelden!) uit uw eigen ontwerppraktijk.

Dit helpt ons ook het gestelde einddoel van het onderzoek te bereiken: de productie van een handzaam boekje, waarin de uitkomst van de discussie weergegeven wordt met de voorbeelden die door de leden van de klankbordgroepen zijn aangedragen. Een boekje dat ontwerpers en opdrachtgevers handvatten aanreikt om zich ook van de vandalisme-gevoelige aspecten van hun ontwerpen bewust te zijn en hier creatief preventief mee om te gaan.

Wij verzoeken u vriendelijk om bijgaande antwoordstrook in te vullen en op te sturen, ook wanneer u besluit om niet aan een bijeenkomst deel te nemen. S.v.p. aangeven welke datum uw voorkeur heeft en welke ontwerpvoorbeelden u wilt gebruiken.

Voor verdere informatie kunt u de leden van de begeleidingsgroep bellen.

Met vriendelijke groet,

P/O

Begeleidingsgroep Defensible Space

Begeleidingsgroep Defensible Space

- C. Jansen, Gemeente Amsterdam, hoofd afdeling Cultuur, Educatie en Recreatie (CER) (coördinatiepunt vandalismpreventie),
telefoon: 020-5523527
- H. Sier, Gemeente Amsterdam, Dienst Bouwen en Wonen Amsterdam (BWA),
telefoon: 020-5961121
- E. Wannyn, Amsterdamse Federatie van Woningcorporaties,
telefoon: 020-761044
- H. Altes, BCP/Onderzoek en Advies,
telefoon: 020-257537
- N. de Vreeze, Nationale Woningraad
telefoon: 03240-91911

Genodigden voor klankbordgroepen Defensible Space

(allen gevestigd te Amsterdam, tenzij anders vermeld)

Architecten

Beek, de heer H. van	Atelier Pro, Den Haag
Borkent, de heer H.	Architect
Bosch, de heer H.	Architect
Bosch, de heer Th.	Architect
Bosse, mevrouw M.	Architect, Den Haag
Duinker, mevrouw M.	Architectenbureau Duinker & v.d. Torre
Groenhout, de heer O.	Architectengroep 69 Groenhout
Haan, de heer H. de	Architect
Hagenbeek, de heer H.	Hans Hagenbeek Architectenbureau BNA
Houben, mevrouw F.	Architectenburo Mecanoo, Delft
Kat, de heer K. de	Architectenbureau De Kat & Peek, Utrecht
Lafour, de heer L.	Architectenbureau Lafour & Wijk
Loerakker, de heer B.	Architectengroep Loerakker Rijnboutt
	Ruijsenaars BV
Meer, de heer H. van	Architect
Nust, de heer J.	Architectenburo Joh. Nust BNA
Reintjes, de heer ir J.	Architect
Steemers, de heer T.	Architektenkoöperatie Marge UA, Rotterdam
Stigt, de heer prof. J. van	Architectenburo Van Stigt BV
Uytenhaak, de heer R.	Architect
Visser, de heer S.	Architectenburo Sytze Visser BV
Wagner, de heer H.	Architect

Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening

Dekker, de heer R.
Pistor, de heer R.
Schaap, de heer T.
Struben, de heer H.
Val, de heer W.

Woningbouwverenigingen en Woningbedrijven

Broeke, de heer M. v.d.	GWB Noord-Oost
Gnirrep, de heer R.	Woningbouwvereniging 'Ons Huis'
Grotendorst, de heer	Woningcorporatie Nieuw Amsterdam
Haastrecht, de heer Van	Woningbouwvereniging Dr. Schaepman
Jonkergauw, de heer P.	GWB Amstel
Lageman, de heer	Woningstichting Zomers Buiten
Lalk, de heer H.	Algemene Woningbouwvereniging
Landgraaf, de heer	Woningbouwvereniging Het Westen
Langestraat, de heer H.	GWB Centrum-Oost
Limburg, de heer R.	Stichting Lieven de Key
Roth, de heer J.	Stichting Onze Woning
Schmidt, de heer C.	GWB Noord-West
Tol, de heer Van	Woningbouwvereniging De Dageraad
Tonbreeker, de heer C.L.	Bouwvereniging Rochdale
Versteijlen, de heer	Woningbouwvereniging Het Oosten

Ontwerpers (architecten) aan te schrijven voor klankbordgroep

Onderstaande namen zijn ontleend aan de VH-uitgave "Sociale Woningbouw 68-86"; geselecteerd zijn de namen/bureaus, die opvallend veel en/of veel grote nieuwbouwprojecten gebouwd hebben.

De Kat en Peek (+ Zeinstra)
Visser (werkte vroeger bij VH)
Paul de Ley
Hans Bosch
Van Herk en De Klein (+Nagelkerke)
Dick Tuynman
Johan Nust
Hans Borkent
Architectengroep '69
Loerakker Rijnbout Ruysenaars
Lopes Cardozo
Hein van Meer
Harm Jan Snijder
Hein de Haan
Reintjes
Van Rhijn
Girod en Groeneveld
Treffers en Polgar
INBO

concept uitnodigingsbrief deelnemers klankbordgroepen

Gemeente Amsterdam, afd JZ/VH

Amsterdam, .. april

Geachte mevrouw/mijnheer,

Graag vragen wij uw aandacht voor het onderzoeksproject "Defensible Space", dat de gemeente Amsterdam laat uitvoeren. Hoofddoel van dat onderzoek is, ontwerpers en opdrachtgevers bewust te maken van hun mogelijkheden om in het ontwerpproces bij te dragen aan het voorkomen van vandalisme. Niemand, behalve misschien de vandaal zelf, vindt het leuk als zijn gebouw beklad, besmeurd, beschadigd of vernield wordt. De ontwerper omdat het een smet op zijn produkt werpt, de opdrachtgever/beheerder omdat het de kosten van onderhoud omhoog jaagt, de gebruikers/bewoners omdat de leefbaarheid en bruikbaarheid van hun gebouw erop achteruit gaat.

Het spreekt bijna vanzelf dat de gemeente Amsterdam als lokale overheid er veel aan gelegen is het vandalisme terug te dringen en de schade ervan te beperken. Op verschillende manieren onderneemt de gemeente actie om dit te bereiken. Actie gericht op daders: bewust maken van schoolkinderen van door vandalisme veroorzaakte ellende, alternatieve straffen voor gepakte vandalen, stimuleren van sport onder groepen jongeren die zich vervelen, verhogen van toezicht op plaatsen met een hoog risico voor vandalisme, enzovoort. Daarnaast: actie gericht op objecten. Daarbij gaat het erom de gelegenheid tot het plegen van vandalisme zo klein mogelijk te maken. Als de bebouwing er eenmaal staat is het niet makkelijk om die gelegenheid structureel te verkleinen. Actie zal dan beperkt blijven tot incidentele maatregelen: een hek hier en een lamp daar. Is de bebouwing nog in de ontwerpfase, dan ligt dat heel anders: er zijn legio mogelijkheden om in de ontwerpfase de gelegenheid tot het plegen van vandalisme structureel te verkleinen. Eerdere fasen van het onderzoeksproject "Defensible Space" hebben al aanbevelingen opgeleverd voor ontwerpers en opdrachtgevers, op basis van onderzoek onder beheerders van gebouwen. In de nu lopende fase van het onderzoek worden die aanbevelingen van beheerders getoetst op haalbaarheid en bruikbaarheid voor ontwerpers en opdrachtgevers, en worden aansprekende ontwerpvoorbeelden bij de aanbevelingen gezocht. Om deze stap te kunnen zetten worden bijeenkomsten voor klankbordgroepen opgezet. Voor die klankbordgroepen zoeken we mensen die een ruime ervaring in de praktijk van het ontwerpproces bezitten. Tijdens die bijeenkomsten discussieren de deelnemers een halve dag met elkaar over de aanbevelingen en de voorbeelden die er ter illustratie van de aanbevelingen bij gehaald worden. Leidraad van de discussie vormt het paper, dat bij deze brief gevoegd is.

Deze brief is een oproep om zitting te nemen in een klankbordgroep. Door aan de oproep gehoor te geven, levert u een bijdrage aan de realisatie van het eindprodukt van het onderzoeksproject "Defensible Space": het "Werkboek Ontwerpen tegen Vandalisme". Doel van dit werkboek is de ontwerper en

opdrachtgever een handvat aan te reiken bij het nemen van ontwerpbeslissingen die inspelen op vandalismepreventie. In het werkboek zal door een overzichtelijke indeling en een veelheid van bruikbare ontwerpvoorbeelden snel de gezochte informatie opzoekbaar zijn die nodig is om een ontwerpbeslissing te nemen, op welk schaalniveau dan ook.

Om dit resultaat te bereiken is een ruime inbreng van deskundigen onmisbaar. We hopen daarom dat u zich bij de voortgang van het onderzoeksproject "Defensible Space" betrokken voelt en gehoor geeft aan de oproep in deze brief.

Besluit u aan de oproep gehoor te geven, vult u dan de aanmeldingskaart op die bij deze brief gevoegd is. Op die kaart kunt u meteen aangeven welke datum uw voorkeur heeft en welke ontwerpvoorbeelden u in wilt zetten in de klankbordgroep.

Stuurt u de ingevulde kaart naar onderstaand adres. Dit is ook het contactadres voor verdere informatie over het onderzoeksproject "Defensible Space".

Met vriendelijke groeten,

Kees Jansen, Coordinator vandalismepreventie
Gemeente Amsterdam, afd. JZ
Amstel 1
1011 PN Amsterdam

Discussiepaper Defensible Space (concept)

Inhoudsopgave

Inleiding

- vandalisme: korte omschrijving van cijfers, feiten en daders
- defensible space: korte toelichting van theorie en toepassing onderzoek Oscar Newman
- het defensible space onderzoek in Amsterdam: doel, opzet, fasering.
- opzet van het paper: per strategie komen steeds 4 fasen in het ontwerpproces aan de orde.

Strategie 1: Aanzien

- stedenbouwkundig ontwerp
- voorlopig ontwerp
- definitief ontwerp
- maaiveldontwerp

Strategie 2: Betrokkenheid

- stedenbouwkundig ontwerp
- voorlopig ontwerp
- definitief ontwerp
- maaiveldontwerp

Strategie 3: Toegankelijkheid

- stedenbouwkundig ontwerp
- voorlopig ontwerp
- definitief ontwerp
- maaiveldontwerp

Strategie 4: Zichtbaarheid

- stedenbouwkundig ontwerp
- voorlopig ontwerp
- definitief ontwerp
- maaiveldontwerp

Strategie 5: Materiaalgebruik

- stedenbouwkundig ontwerp
- voorlopig ontwerp
- definitief ontwerp
- maaiveldontwerp

Vandalisme: korte omschrijving van cijfers, feiten en daders

"Vandalisme is het moedwillig vernielen van andermans eigendommen zonder dat dit de dader materieel gewin oplevert."

Dit is (iets verkort) de gangbare definitie van vandalisme. Veel mensen denken dat vandalisme zinloos is, omdat het geen materieel gewin oplevert: *je schiet daar toch niets mee op, met dat vernielen.*

Uit onderzoek onder jongeren blijkt echter dat er juist heel duidelijke motieven bestaan om te vandalisme te plegen.

Vandalisme pleeg je hoofdzakelijk als je jong bent (in de leeftijd 8-18 jaar), vaak in een groep. Je doet het

- om de sensatie, als de verveling toeslaat
- om stoer te doen (zie eens wat ik durf)
- om je kracht te tonen (zie eens hoe sterk ik ben)
- om indruk te maken op anderen (meisje dat je leuk vindt)
- omdat je opgefokt wordt door anderen (je wilt niet achterblijven of een spelbreker zijn)
- omdat je de "gezagsdragers" wilt uittesten/uitdagen
- omdat je boos bent op gezagsdragers (school bijvoorbeeld).

Kortom een veelheid van motieven, die aantonen dat vandalisme niet "zomaar" gepleegd wordt.

Welke omvang hebben al die vernielingen?

Exacte cijfers zijn niet bekend, wel zijn er schattingen. Totaal gaat het om 1.500.000 vernielingen per jaar met een totale schade van 470.000.000 gulden (dit is voorzichtige schatting van de ondergrens: het zou in werkelijkheid nog veel meer kunnen zijn).

Er is een deelschatting bekend voor gemeente- en corporatiewoningen: 33.000.000 gulden schade per jaar. Gestapelde woningen hebben beduidend veel meer te lijden van vandalisme dan laagbouwoningen. Vooral in semi-openbare ruimtes (entreehal, lift, trappenhuis en kelderboxen) wordt vandalisme gepleegd.

Ruiten, deuren, verlichting, brievenbussen en bedieningspanelen van bel en lift hebben daar het meest van te lijden.

Naast de schatting voor woningen is er een deelschatting voor schade aan schoolgebouwen: ///// gulden per jaar, vooral ontstaan door vernieling van ruiten, en daarnaast vernieling van dakwerk, deuren, ramen en verlichting. Gestapelde woningen en scholen krijgen hier de meeste aandacht: bij die objecten is er vanwege de hoge schades het meeste (terug) te verdienen door in het ontwerp rekening te houden met verkleining van de gelegenheid tot het plegen van vandalisme.

Defensible space: theorie en onderzoek Oscar Newman

Oscar Newman, een Amerikaanse architect, was de eerste die systematisch onderzoek verrichtte naar de relatie tussen ontwerp en het optreden van criminaliteit (vandalisme, inbraak, beroving, aanranding). Daartoe lichtte hij van tientallen sociale woningbouw-complexen (gestapelde woningen in hoge dichtheid) in New York City het ontwerp door en vergeleek dat met de optredende criminaliteit. Vanuit dit onderzoek ontwierp hij zijn bekende "Defensible Space"-theorie (in het Nederlands: verdedigbare

ruimte, of beter: controleerbare ruimte). Die theorie stelt dat de met de begrippen zichtbaarheid, toegankelijkheid, betrokkenheid en aanzien een groot deel van de optredende criminaliteit verklaard kan worden. Aan die begrippen wordt vorm gegeven door de ontwerper (stedebouwer en architect) in samenspraak met hun opdrachtgever (woningcorporatie of gemeentelijk woningbedrijf).

Ontwerpers en in mindere mate opdrachtgevers, zijn er dus "gloeiend bij" als we zoeken naar de mensen die in hun werk verantwoordelijk zijn voor de vandalismegevoeligheid van een gebouw of omgeving. Geen wonder dat de gemeente Amsterdam als lokale overheid Newmans onderzoek en theorie heeft aangegrepen als een van de mogelijkheden om iets tegen het vandalisme in de hoofdstad te doen.

Het defensible space onderzoek in Amsterdam

Het onderzoek is door de gemeente opgestart in 1985. In de tussenliggende tijd zijn de eerste twee fasen afgerond en is de derde fase opgestart.

Inhoud eerste fase: literatuurstudie naar Defensible Space- en vergelijkbare theorieën. Ook andere auteurs brachten het belang van de begrippen aanzien, betrokkenheid, toegankelijkheid en zichtbaarheid naar voren wanneer de ontwerper iets wil doen aan vandalismpreventie. Er kwam nog een vijfde begrip naar voren: materiaalgebruik. Dat het begrip materiaalgebruik zeer duidelijk verband houdt met vandalisme, zal iedere architect inmiddels ondervonden hebben.

Inhoud tweede fase: onderzoek naar ervaringen met vandalisme onder beheerders van woningen en openbare gebouwen, en het op basis van dit onderzoek doen van aanbevelingen voor ontwerpers en opdrachtgevers van deze gebouwen.

Inhoud derde fase: toetsen van de haalbaarheid en bruikbaarheid van de aanbevelingen uit de tweede fase bij ontwerpers en opdrachtgevers die er mee zouden moeten werken. Gekozen methode: discussie voeren in eenmalig te formeren klankbordgroepen, waarin mensen met veel ervaring in de ontwerppraktijk zitting nemen. Als basis en leidraad voor de discussie dient het stuk dat u nu leest.

Dit stuk wordt aangepast, zeg maar totaal herschreven, op basis van de conclusies die uit de klankbordgroepen komen, en de hele operatie moet uitmonden in een Werkboek "Ontwerpen tegen vandalisme". Dit werkboek is een opzoekboek voor momenten dat ontwerpbeslissingen moeten worden genomen die raken aan vandalismpreventie. Door een heldere indeling per strategie en per planfase en daarbij een overvloedig gebruik van voorbeeldontwerpen is de gezochte informatie altijd snel opzoekbaar, in welke fase van het ontwerp men ook zit.

Opzet van dit paper: per strategie steeds 4 fasen

Voor de opbouw van dit stuk is het onderscheid tussen de strategieën het belangrijkste. Dit is gedaan omdat het karakter van de strategieën sterk verschilt. De ene ontwerper zal vinden dat het karakter van bijvoorbeeld de toegankelijkheidsstrategie goed bij zijn vakopvatting en ontwerpmethodiek past, de andere

ontwerper zal die strategie juist niet zien zitten en zich meer aangetrokken voelen tot bijvoorbeeld de zichtbaarheidsstrategie. Hierin schuilt een essentiële eigenschap van de strategieën: ze zijn niet altijd en overal te combineren. Per geval zal de juiste mix van toe te passen strategieën worden gekozen, afhankelijk van het soort gebouw, de bewoners/gebruikers, de plek in de stad, de vandalismegevoeligheid van de omgeving en de vakopvatting van de ontwerper. Daarom is het zo belangrijk dat we straks een grote rijkdom aan ontwerpvoorbeelden bij de hand hebben. Die geven houvast bij de keuze van strategieën: ze geven aan, welke mix van strategieën onder die specifieke omstandigheden met succes toegepast is.

Per strategie lopen we steeds 4 ontwerpfasen af:

- stedenbouwkundig ontwerp (waaronder ook beslissingen van planologische aard)
- voorlopig ontwerp bouwproject
- definitief ontwerp bouwproject
- maaiveldontwerp (inrichting openbare ruimte).

We denken dat deze indeling het best aansluit op de ontwerppraktijk, maar roept u alstublieft als dat niet klopt.

Strategie 1: Aanzien

Discussie

Het is een onbewezen stelling, dat mooie gebouwen minder vernield worden dan lelijke. Zo'n stelling is ook niet te bewijzen: om te beginnen, wat heet mooi en denkt een vandaal daar hetzelfde over als u en ik. En verder: al zou een vandaal een gebouw mooi vinden, is dat voor hem een reden om het te sparen? Ten slotte: als we een gebouw mooi willen maken, dan doen we dat toch niet voor de vandaal?

Zo te zien is er heel wat af te dingen is op de stelling "wat mooi is, wordt minder vernield". Is daarmee de aanzien-strategie onbruikbaar? Integendeel. Om verschillende redenen is er veel voor te zeggen om dat wat we ontwerpen, zo verzorgd mogelijk te ontwerpen. Wanneer we het hebben over een goed aanzien, gaat het niet om mooi of lelijk. Mooi of lelijk blijft een kwestie van smaak, de mate waarin een ontwerp er verzorgd uit ziet is veel objectiever. Wat bedoelen we met "verzorgd"? Dan gaat het er om zorgvuldig na te gaan hoe het gebouw in de stad moet gaan functioneren, gestalte te geven aan de relatie met de omgeving, de gebruiksmogelijkheden van het gebouw zelf goed uit te kienen en diep na te denken over materiaalkeuzes.

Laten we nu eens aannemen, dat de gebruikers van een gebouw of omgeving daaraan kunnen aflezen of de ontwerper er veel zorg aan heeft besteed. Dan werkt die verzorgdheid twee kanten op:

1. De gebruikers van het gebouw voelen zich er sterker mee verbonden (het is hun trots) en zullen er zorgvuldiger mee om gaan
2. Iemand met vernielneigingen zal eerder denken: toch wel zonde, als ik dit verniel.

Aanbevelingen

Stedebouwkundig ontwerp

Fase 2 van het Defensible Space onderzoek heeft voor de strategie "aanzien" geen aanbevelingen op stedebouwkundig niveau opgeleverd. Deze lacune zullen we zelf moeten opvullen. Immers, ook bij een stedebouwkundig ontwerp is van groot belang dat er een verzorgd en uitgekiend ontwerp komt te liggen. Het is alleen de vraag, hoe we hieruit concrete aanbevelingen afleiden. Laten we eens bekijken of een beroemd geworden stedebouwkundig plan ons op weg kan helpen: het Plan Zuid van Berlage.

"Berlage heeft het stratenpatroon voor dit plan als het ware gebeeldhouwd", heb ik Prof. Niek de Boer eens horen zeggen. Maar je kunt een ontwerper moeilijk aanbevelen "Beeldhouw het stratenpatroon". Hier komen we uit door te kijken naar het concept dat aan het plan ten grondslag ligt:

- de "vork" van 3 monumentale hoofdassen
- daartussen en daarlangs symmetrische arrangementen van bouwblokken
- het stratenpatroon binnen de arrangementen contrasteert sterk met de monumentaliteit van de hoofdassen: binnen het arrangement is sprake van besloten straten en pleinen.

Dit sterke concept, dat bovendien goed uitgewerkt is tot een ontwerp, boezemt een zeker onzorg in die zijn uitwerking op de

bewoners en gebruikers niet zal missen. Dit blijkt ook uit cijfers: het vandalisme in de woonstraten in het Plan Zuid is bijzonder laag vergeleken met andere wijken. Dit zal niet uitsluitend aan het goede aanzien van het stedenbouwkundig ontwerp te danken zijn, maar het zal er zeker toe bijdragen. Wat wordt nu de aanbeveling? Wordt het "Bedenk een concept, en werk dat consequent uit"? Het is de vraag of je er met een concept (en met een goede uitwerking daarvan) alleen al bent. Denk eens aan de Venserpolder: een helder concept (een arrangement van grote rechthoekige bouwblokken), maar het steekt in aanzien niet boven andere wijken uit. Het concept van de Venserpolder doet wat onverschillig aan, het is wat al te rechtlijnig en simpel. Er wordt niet met contrasten gespeeld, zoals Berlage doet. Een *sterk concept*, dat is wat er nodig is om het plan aanzien te geven. De kracht van een concept ligt behalve in de helderheid ook in de contrasten die gezocht worden.

Voorlopig ontwerp

Niet meer en niet minder dan 1 aanbeveling op het niveau van het voorlopig ontwerp van een gebouw:

Geef het gebouw een herkenbare of monumentale hoofdvorm.

Deze aanbeveling geldt niet zozeer voor woongebouwen, maar vooral voor vrijstaande openbare gebouwen zoals scholen en buurthuizen. Hier zijn in Amsterdam vooral in de jaren 70 bijzonder onverschillige dozen voor neergezet. Bij scholen zijn de semi-permanente gebouwen (pre-fab) berucht. Hiermee kan het schoolgaande kind zich op geen enkele wijze identificeren. Het nodigt als het ware uit om te vernielen, want dan komt er sneller een permanent gebouw voor in de plaats. Zou je denken, maar dat pakt vaak anders uit. Een planoloog verzuchtte eens: niets is zo permanent als semi-permanent.

In de jaren 80 is de tendens ten goede gekeerd: er zijn scholen en buurthuizen verrezen met een herkenbare vorm, een verzorgde detaillering, kortom met een goed aanzien. Neem bijvoorbeeld school "De Evenaar" van Herzberger in de Indische Buurt en buurthuis "De Witte Boei" van Snijder op het Wittenburgereiland. Deze gebouwen vormen vaak het middelpunt van een buurt en dat maakt een goed aanzien extra belangrijk.

//////// foto's met onderschriften van deze gebouwen////////

In de jaren 90 zal Amsterdam nog tientallen nieuwe scholen en ook enkele buurthuizen bouwen. Helaas zullen de budgetten waarschijnlijk alleen nog maar verder krimpen. De uitdaging is niet meer "Hoe geef ik mijn gebouw een goed aanzien" maar eerder "Hoe bereik ik ondanks het krappe budget toch een goed aanzien". Geldt de aanbeveling "herkenbare of monumentale hoofdvorm" ook voor woongebouwen? Antwoord: minder sterk, en met gebruik van kleinschaliger middelen. Woongebouwen laten minder variatie in hoofdvorm toe. Het is in de praktijk toch bijna altijd een langwerpige bouwstrook van 3 tot 5 lagen hoog met een plat dak. Binnen dat stramen zijn variaties mogelijk in hoogte (bijvoorbeeld een strook van 3 lagen met 5 lagen op de hoek), inspringende laag, geleding van de gevel door

inspringende/vooruitspringende balkons, loggia's, galerijen, trappenhuizen en erkers. De variatie in hoogte breng je meestal niet in de eerste plaats aan om het aanzien van het gebouw te vergroten, maar om antwoord te geven op de stedenbouwkundige situatie (aanzetten van een belangrijke hoek bijvoorbeeld). Soms geldt dat ook voor een terugspringende verdieping op de hoogste etage: meer zon en licht in een smalle straat. Er blijft dan niet zo gek veel over aan middelen die uitsluitend gebruikt worden om het gebouw een beter of herkenbaarder aanzien te geven. De meeste middelen die hierboven genoemd zijn, dienen meer doelen. Een goed voorbeeld van een woongebouw met een goed aanzien door een herkenbare hoofdvorm staat aan de Nieuwe Houttuinen (Van Herk en Nagelkerke).

///// foto met onderschrift Nieuwe Houttuinen////////

Definitief ontwerp

Geef het gebouw aanzien door detaillering.

Je kunt hierbij denken aan grote, opvallende toevoegingen zoals de waterval aan het Zuiderkerkhof van Hagenbeek, maar ook aan kleine (minder kostbare) ornamenten zoals een ingemetselde gevelsteen van het gebouw dat vroeger op die plaats stond. Let op: het gaat bij deze aanbeveling niet in de eerste plaats om ornamenten, maar om de keuze van materialen voor standaardonderdelen. Voor de balkonhekken worden tegenwoordig vaak roosters gekozen, die doen denken aan een rechtopgezet voetenveegrooster. Aanzienverhogend?

Het is duidelijk dat een ontwerper deze keuzes soms zelfs ook betreurt: hij wordt ertoe gedwongen door bezuinigingen, die helaas vaak doorwerken in onderdelen die het meest in het oog springen.

De volgende 2 aanbevelingen zijn gelukkig kostenneutraal:

Gebruik een heldere hoofdkleur (maar geen signaalkleur).

Geef op een neutrale hoofdkleur de details primaire kleuren.

Deze aanbevelingen lijken op het eerste gezicht strijdig, maar ze zijn het niet: ze laten een keuze open. Of je kiest voor een opvallende hoofdkleur (neem bijvoorbeeld het roze gebouw van Girod en Groeneveld bij de Haarlemmerpoort) of je kiest voor een neutrale hoofdkleur en je geeft onderdelen een primaire, dus opvallende hoofdkleur. Bij de laatste variant hoeft je niet meteen aan een huis van Hans Rietveld te denken. Je kunt ook denken aan metselwerk met hier een daar een geglazuurde tegel, of een gekleurd paneeltje in de raampartijen.

Maaiveldontwerp

Het ontwerp van het gebouw kan nog zo verzorgd zijn, wanneer de omgeving niet is ingericht komt het niet tot zijn recht. In de jaren 80 is de aandacht voor het maaiveldontwerp gestaag toegenomen. Tegenwoordig maakt het maaiveldontwerp deel uit van de opdracht aan de ontwerper, dat is een gunstige ontwikkeling. We hebben hier 2 aanbevelingen:

*Stoffeer de strook rond het gebouw met laag groen.
Sier het binnenterrein op met beplanting of objecten.*

De aanbevelingen zijn erop gericht de kaalheid rond nieuwbouwobjecten weg te nemen. Die kaalheid drukt het aanzien van het gebouw vaak sterk omlaag. Het gebouw wil zich als het ware niet aan zijn omgeving vasthechten. Het is een goede zaak, als er bij de oplevering van het gebouw al een plan voor het maaiveld klaar ligt, dat in uitvoering wordt genomen zodra de laatste bouwstelling afgevoerd is.

Strategie 2: Betrokkenheid

Discussie

Oscar Newman heeft met zijn Defensible Space-onderzoek al aangetoond, dat betrokkenheid een belangrijk begrip moet zijn bij het preventief ontwerpen. Hij gebruikt er een ander woord voor: "territorialiteit". Zijn stelling is: hoe beter de ontwerper afbakt wat bij wie hoort (en dat alles van iemand is), hoe groter de suggestie dat er sociale controle wordt uitgeoefend en hoe kleiner de kans op vandalisme.

We vatten Newmans stelling ruimer op: "betrokkenheid" betekent niet alleen afbakening van territoria, maar ook de aanleiding om sociaal contact te leggen. De stelling is daarbij: hoe meer aanleiding voor sociaal contact, hoe hoger de betrokkenheid en de sociale controle en hoe kleiner de kans op vandalisme.

Betrokkenheid is het tegengestelde van anonimiteit. Een anoniem ontwerp bakent geen territoria af en biedt weinig aanleiding voor sociaal contact, een betrokken ontwerp voldoet aan deze beide wensen juist wel.

Aanbevelingen

Stedebouwkundig ontwerp

De 2e fase leverde 2 aanbevelingen op:

*Maak voldoende speelgelegenheid voor kinderen.
Maak geen massale woongebouwen.*

Kinderen moeten ruimte hebben om te spelen, dat is duidelijk uit onderzoek naar voren gekomen. Met spel leeft een kind zich uit. Biedt je die mogelijkheid niet, dan is de kans groot dat een kind zich uitleeft in vernielingen. De behoefte aan ruimte en aan speelvoorzieningen verschilt per leeftijdsgroep. De kleintjes hebben behoefte aan een zandbak, met zitjes voor toeziende ouders. Op zo'n plek ontstaat ook contact tussen de ouders. Dit contact leidt, zoals eerder gesteld werd, tot verhoogde betrokkenheid met de buurt. De middengroep heeft behoefte aan wat wildere speeltoestellen en ruimte voor kleinere balspelen. De oudste groep wil kunnen voetballen, maar wil ook een beschutte plek om elkaar te ontmoeten en gewoon rond te hangen.

In stadsvernieuwing zal lang niet altijd ruimte zijn voor een dergelijk scala aan voorzieningen voor de jeugd. Honoreer dan ten minste de zandbak voor de kleintjes, een wild speeltoestel voor

de middengroep en een hangplek voor oudere jeugd. Plekken voor balspel (die de meeste ruimte vragen) kunnen gecombineerd worden tot 1 lokatie die een wijdere omgeving bedient. Een goed voorbeeld waar op een kleine ruimte veel wensen worden gehonoreerd is het plein temidden van de bebouwing op de voormalige Amstelbrouwerij.

////// foto speelplein Amstelbrouwerij met onderschrift///

Dan de 2e aanbeveling: maak geen massale woongebouwen. Het inmiddels wereldwijd bekende voorbeeld van super-anonieme woongebouwen staat in Amsterdam Zuidoost. De gebouwen (met name de honingraat-flats) zijn te lang, te hoog, te veel van hetzelfde en nauwelijks gericht op de plek waar ze staan. Vanaf het maaiveld is de ene woning niet van de andere te onderscheiden. De bouwwijze stimuleert op geen enkele wijze sociale contacten en sociale controle. Evenmin worden territoria afgebakkend: alles is van iedereen en niets is van iemand. Inmiddels zijn er boekenkasten volgeschreven over wat er mis is met de Bijlmer, en wat er aan moet gebeuren. De publiciteit heeft er toe geleid, dat er nooit iets vergelijkbaars in Nederland zal worden neergezet. Toch betekent dat nog niet, dat er nooit meer massale woongebouwen zullen komen. Dat gevaar ligt nog steeds op de loer. Sterker nog, de hang naar kleinschaligheid die in de jaren 70 als reactie op de massaliteit was ontstaan, maakte in de jaren 80 weer plaats voor een hang naar grootschaligheid en monumentaliteit. De aanbeveling is duidelijk: pas daarmee op. Doe het liefst niet en doe je het toch, probeer een groot gebouw dan zoveel mogelijk op te delen in afzonderlijk herkenbare compartimenten.

Voorlopig ontwerp

Fase 2 van het Defensible Space-onderzoek geeft hier aanbevelingen voor de ontsluiting en bergingen van woongebouwen:

Ontsluit het gebouw via portieken of korte galerijen.

Maak een ruime entreehal, waar veel daglicht in komt.

Compartimenteer de bergingsgang/bergingskelder.

Komt er een gemeenschappelijke fietsenberging, verdeel die dan in kleine clusters.

Maak bergruimte bij de woning zelf.

De ontsluiting (entreehal, trap, lift, galerij) is het gevoeligst voor vandalisme, blijkt uit de feiten. Daarom verdient die extra aandacht voor preventie. Betrokkenheid is hier een belangrijke strategie. Hoe meer mensen van een entree gebruik moeten maken, hoe anoniemer dus hoe minder sociale controle. Bij een galerijontsluiting worden vaak tientallen woning via dezelfde entreehal ontsloten. Door te kiezen voor portieken wordt dat aantal drastisch teruggebracht: maximaal 10. De woningen op de begane grond kunnen een eigen toegang krijgen, dat scheelt alweer 2 woningen. Soms is een ontsluiting via korte, doodlopende galerijen, waar maximaal 4 woningen op uitkomen een goed alternatief. Als zo'n galerij goed op de zon ligt gaat hij functioneren als een tweede (gemeenschappelijk) balkon, waar sociale contacten gelegd worden tussen de burens op de galerij.

Omdat de galerijtjes doodlopen komen er geen vreemden en is de betrokkenheid groot.

Entreehal en trap zijn plekken bewoners elkaar vaak tegen komen en waar contacten ontstaan. De hal wordt daarop ingericht: ruim en licht. Een inpandig trappenhuis is een nare ruimte, waar je niet graag blijft staan om een praatje te maken. Daarom liefst een trappenhuis aan de gevel, waar daglicht in binnenkomt. Bergingen zijn vandalismegevoelig. Soms worden bergingen door een groep jongeren gekraakt als ontmoetingsplaats. Ook wordt de verlichting vernield, waardoor bewoners de kelder of gang niet meer in durven en vandalen vrij spel krijgen. Bij grote woongebouwen is opdelen van de bergingen in kleine clusters van groot belang. Bewoners kennen na korte tijd alle vaste gebruikers van hun cluster en kunnen vreemden onderscheiden van bekenden: de anonimiteit is weggenomen en maakt plaats voor betrokkenheid. Maak je een portiekontsluiting, dan zijn de bergingen haast vanzelf per portiek geclusterd. De afstand tussen woning en berging is dan zo kort mogelijk, wat ook positief werkt op de betrokkenheid.

Echte betrokkenheid ontstaat natuurlijk wanneer de bergruimte in de woning zelf zit. Er is veel voor te zeggen de norm voor bergingen op de begane grond soepel te hanteren en de bergruimte grotendeels te verleggen naar de woning zelf. Een bewoner bewaart zijn dure racefiets toch liever in zijn woning dan in de kelder. In de kelder kan dan worden volstaan met een kleine gemeenschappelijke fietsenberging voor Amsterdamse krotten. Zo blijft er op de begane grond meer ruimte over om woningen te maken. Een opvallend voorbeeld van wat er in dit verband kan gebeuren staat aan de Kerkstraat, waar een groep studenten van de Academie van Bouwkunst zelf een woongebouw hebben ontworpen. Natuurlijk stoort dit ontwerp zich niet aan VH-normen voor de bergingen. Op de begane grond zitten kleine gemeenschappelijke fietsenbergingen, waar daglicht in komt via een pui van glazen bouwstenen. Per portiek (10 woningen) is er een fietsenberging, direct gekoppeld aan het trappenhuis en met een eigen deur naar de straat. Via de vide in het trappenhuis kunnen bewoners met een handbediende goederenlift hun spullen naar boven hijsen. Zo hoeven ze dus niet met hun racefiets op hun nek de trap op te sjouwen. Op het bordes bij de woningdeur is de balustrade ingenieus omgebouwd tot laad- en losplank. Al met al een prachtig voorbeeld van creatief omgaan met het bergingprobleem.

/// foto's van fietsenberging en goederenlift Kerkstraat ///

Definitief ontwerp

Het Defensible Space-onderzoek leverde in dit opzicht geen aanbevelingen op. Op zich niet vreemd, want de betrokkenheid zit 'm vooral in de schetsen voor het voorlopig ontwerp en nauwelijks in de detaillering.

Maaiveldontwerp

Van ouds willen mensen hun huis een voorgebied geven, dat ook nog duidelijk tot het eigen territorium behoort. Zo kan wat ruimte geschapen worden tussen het openbare leven en het privé-leven. Zelfs aan de Amsterdamse grachten, waar de ruimte toch bijzonder krap is, heeft het standaard-grachtenhuis zo'n voorgebied,

gevormd door de stoep, soms uitgebreid met een iets verhoogd plateau langs de hele gevel. Soms is dit plateau nog met een zware ketting van de straat gescheiden. Met deze middelen maken bewoners duidelijk waar de scheiding ligt tussen openbaar en privé. Bij nieuwbouw zal de ontwerper misschien andere middelen willen inzetten, maar met hetzelfde doel: een zekere afstand scheppen tussen gebouw en omringend openbaar gebied. Vooral bij vrijstaande openbare gebouwen (school, buurthuis) is dit van belang. Maar ook een woongebouw kan er baat bij hebben, dat de gevel niet plompverloren grenst aan openbaar gebied. Aanbeveling in dit verband:

Geef het territorium van vrijstaande gebouwen aan.

Dit kan gecombineerd worden met de aanbeveling die bij strategie 1 al passeerde: *stoffeer de strook rond het gebouw met laag groen*. Groen is natuurlijk maar een van de denkbare middelen die kunnen worden ingezet. Je kunt ook denken aan een brede trap of een iets verhoogd plateau, naar het voorbeeld van een grachtenhuis.

Strategie 3: Toegankelijkheid

Discussie

Het is een waarheid als een koe: waar je niet kunt komen, daar gebeurt geen vandalisme. Het beperken van de toegankelijkheid lijkt een zeer voor de hand liggende strategie om vandalisme te beperken, maar roept bij ontwerpers soms weerstanden op. Denk bijvoorbeeld aan de gesloten bouwblok-discussie. Moeten er van nu af aan alleen nog maar gesloten bouwblokken worden gemaakt, ook op plekken waar een open verkaveling met stroken en urban villa's beter zou passen? Ook op het niveau van de ontsluiting botst verkleining van de toegankelijkheid soms met de visie van de architect. Theo Bosch ontwierp de open portieken in het Pentagon heel bewust vanuit de ontwerpfilosofie van de groep Forum: het stelsel van semi-openbare ruimten (trappenhuisen, portieken en galerijen) moet een buffer vormen tussen openbaar en privé, een buffer die de schok tussen binnen en buiten opvangt. Op een studiedag over sociale veiligheid riep Herzberger (die ook uit de Forumgroep stamt) het maken van semi-openbare ruimten uit tot een goed middel om vandalisme te beperken.

Ook uit de hoek van beheerders klinken geluiden die de waarde van de toegankelijkheidsstrategie relativeren: afsluiting van het portiek helpt lang niet altijd, bewoners leggen een steen of mat tussen de deur zodat hun kinderen vrij in en uit kunnen lopen, soms mollen bewoners de toegangsdeur omdat ze de sleutel vergeten zijn, deurdrangers helpen ook al niet om de deur dicht te houden want die zijn gevoelig voor ontregeling en vernieling.

Alles bij elkaar toch niet voldoende argumenten om de toegankelijkheidsstrategie los te laten. Er zijn ontwerpvisies waarin deze strategie juist goed past, en op veel plaatsen werkt portiekafsluiting prima.

Fase 2 van het Defensible Space-onderzoek heeft voor deze strategie duidelijke aanbevelingen opgeleverd, die de moeite van discussie waard zijn.

Stedebouwkundig ontwerp

Beperk het geveleppervlak door het gebouw in een aaneengesloten gevelwand op te nemen.

Deze aanbeveling geldt in de eerste plaats voor openbare gebouwen: waarom moeten scholen en buurthuizen tegenwoordig haast altijd vrijstaande gebouwtjes zijn, zelfs in wijken met een verder heel gesloten verkavelingsstructuur? Opnemen in een gevelwand heeft het duidelijke voordeel, dat zij- en achtergevel geheel buiten schot van vandalen blijven. In dezelfde trant ligt de aanbeveling, die hierboven al terloops genoemd werd:

Maak gesloten bouwblokken.

Amsterdam kent een lange traditie van bouwen in gesloten blokken, die tot in het Plan Zuid van Berlage doorgezet is. Ondanks de nadelen van de geslotenheid (bezonning, moeilijke/dure hoekoplossingen) bleef men in deze trant doorbouwen toen in andere landen de strokenbouw gemeengoed geworden was. Waarom? Het gesloten bouwblok heeft duidelijke voordelen. Behalve de veiligheid is op het besloten binnenterrein ook rust en privacy gegarandeerd. Verder biedt dit de mogelijkheid tot vrije inrichting: dat mag net zo informeel als bewoners willen, de rommel is toch niet te zien vanaf de straat. Door de aaneengesloten wanden ontstaat een sterk contrast tussen straat en binnenterrein: de straat is formeel, het binnenterrein informeel. Aan de straatkant staan de planten voor het raam, aan de achterkant hangt de was te drogen.

Amsterdam wil nu na een periode van bijna 50 jaar open verkavelen terug naar het gesloten bouwblok. Vanuit vandalismpreventief oogpunt zijn we daar blij mee, hoewel we het zeker niet als de enige goede oplossing zien.

Voorlopig ontwerp

Ondanks de recente wedergeboorte van het gesloten bouwblok zullen er in de toekomst nog best wat openbare (of semi-openbare) binnenterreinen bijkomen. In die situaties is de volgende aanbeveling van belang:

Scherm de toegangen tot het binnenterrein af voor brommers.

Als het binnenterrein een crossplaats voor brommerjeugd wordt, is ten eerste de rust weg en wordt ten tweede een risicofactor voor vandalisme in huis gehaald.

Behalve het binnenterrein zijn vooral de entrees van belang bij toepassing van de toegankelijkheidsstrategie. Hiervoor gelden 2 aanbevelingen:

Maak entrees afsluitbaar.

Integreer de noodtrap in het gebouw en maak hem afsluitbaar.

Beheerders zijn wel eens sceptisch over de werking van afgesloten entrees. Er is een elektrische installatie (hallofoon, deuropener) voor nodig, die duur is in aanschaf en onderhoud, dit laatste mede omdat de installatie nog wel eens ten prooi valt aan

vandalen. De deur blijft vaak open staan, en zelfs al blijft hij dicht dan nog verblijven er groepen jongeren in de hal, die binnenkomen omdat een van de jongeren zelf in de flat woont. Hoe groter het aantal gebruikers van de entree, hoe groter het risico dat er vreemden binnen komen en hoe versnipperder de verantwoordelijkheid voor het toezicht. Afsluiting werkt pas goed wanneer een combinatie gezocht wordt met de betrokkenheidsstrategie: *maak de ontsluiting via portieken of korte galerijen* (zie bij strategie 2). Tien woningen per entree zijn het maximum om zeker te zijn dat de afsluiting goed zal werken. Tot 1945 bestonden gemeenschappelijke entrees praktisch niet: bovenwoningen moesten ook een eigen deur aan de straat hebben. Stapelde men 3 woningen boven elkaar, dan kregen de woningen op de 2e en 3e laag een eigen deur aan het bordes op de 2e laag: het Haagse portiek. Den Haag heeft een paar jaar geleden de bekende architect Siza binnen gehaald om nieuwbouwwoningen te ontwerpen. Siza liet in zijn ontwerpen het principe van het Haagse portiek terugkomen. Zo typisch Haags is dat portiek trouwens niet: Plan Zuid in Amsterdam staat er ook vol mee. Moeten we Siza nu eens naar Amsterdam halen om op het "Amsterdamse portiek" te studeren? Of kunnen Amsterdamse ontwerpers dat zelf wel aan?

Van de hoofdentree maken we nu de sprong naar de noodtrap. Voor de noodtrap geldt een vergelijkbaar verhaal als voor de hoofdentree. Als je ontwerpt vanuit de betrokkenheidsstrategie (10 woningen per entree bijvoorbeeld) heb je een noodtrap niet eens nodig. Komt er toch een noodtrap, dan komt de toegankelijkheidsstrategie in beeld: laat het ook echt een noodtrap zijn en geen alternatieve entree. Los van het gebouw staande noodtrappen zijn heel moeilijk afsluitbaar te maken. Is de trap geheel of gedeeltelijk in het gebouw opgenomen, dan volstaat een deur met paniekontgrendeling aan de binnenzijde om misbruik te voorkomen.

////foto van half geïntegreerde noodtrap////

Definitief ontwerp

Om te zorgen dat afsluiting van binnenterrein, entree en noodtrap in de praktijk ook werkt, zijn in het definitief ontwerp verschillende materiaal- en constructiekeuzes van doorslaggevend belang. Denk bijvoorbeeld aan het type deurdranger: er zijn tegenwoordig ook types in de handel die niet meer gevoelig zijn voor ontregeling. We gaan er van uit dat de ontwerpers goed inzicht hebben in de catalogi van de diverse leveranciers op het gebied van hang- en sluitwerk, deuren en poorten. Op deze plaats brengen we daarom geen aanbevelingen in discussie. Wel komt er bij strategie 5 (Materiaalgebruik) nog iets van aan de orde.

Maaiveldontwerp

Net als een invasie van brommerjeugd op het binnenterrein zorgt ook het voetballen tegen blinde gevels voor vergalling van het woongenot, versnelde slijtage en vandalisme. Aanbeveling:

Scherm blinde gevels af voor voetballen.

Iemand die opdracht heeft een maaiveldontwerp voor de openbare ruimte rondom een gebouw te maken kan deze aanbeveling oppakken in combinatie met eerdere aanbevelingen:

Stoffeer de strook rond het gebouw met laag groen (aanzienstrategie).

Geef het territorium van vrijstaande gebouwen aan (betrokkenheidsstrategie).

Voor het groen kun je een strook met prikstruiken kiezen, dan haalt niemand het in zijn hoofd om daar te gaan voetballen. Bovendien gaat het aanzien gaat ermee omhoog. Voor wie het met dit laatste niet eens is, biedt de betrokkenheidsstrategie meer aanknopingspunten. Dan maak je bijvoorbeeld in het voorlopig ontwerp de kopgevel al belangrijk door de hoekwoning aan die gevel een groot raam, uitspringende balkons en een eigen toegang te geven. In het maaiveldontwerp wordt hierop voortgeborduurd, bijvoorbeeld door het voorgebied van de entree te markeren met een laag muurtje, een iets verhoogd plateau, afwijkende bestrating of kunstobjecten.

Strategie 4: Zichtbaarheid

Discussie

Om toezicht uit te oefenen moet je iets kunnen zien. Ook al betekent zichtbaarheid niet automatisch dat iemand toezicht houdt, jongeren die van plan zijn vandalisme te plegen doen dat toch liever uit het zicht van straat en woningen. Dat is het eerste belangrijke argument om de zichtbaarheidsstrategie toe te passen. Het tweede argument is: al zijn bewoners vaak niet thuis of voelen ze zich niet geroepen om toezicht te houden, zichtbaarheid is een noodzakelijke voorwaarde om dat toezicht te kunnen uitoefenen als het er alsnog op aan komt.

We laten alle aanbevelingen hieronder over het voetlicht komen, al zijn het er nogal veel. We houden de toelichting wat korter om de zichtbaarheidsstrategie in balans te houden met de andere strategieën.

Stedebouwkundig ontwerp

Situeer gebouwen binnen zichtafstand van elkaar.

Bij een verkaveling met grote woongebouwen in lage dichtheid (denk aan Molenwijk en Bijlmerhoogbouw) is de afstand te groot om de ruimte tussen de gebouwen goed te kunnen overzien. Als maximale afstand waarop iemand nog voldoende kan zien wat zich afspeelt hanteren we 50 meter.

Geef openbare ruimten een eenvoudige hoofdvorm.

Ontwerpers willen soms in hun hang naar variatie, speelsheid en intimiteit een grotere ruimte opdelen in afzonderlijke hoeken, nissen, kuilen en bulten. Als voorbeeld geven we het "doolhof", een groenvoorziening op het Smaragdplein die de het plein in kleinere ruimten opdeelt. In de praktijk blijkt dit ongunstig

voor vandalisme: het plein is niet goed meer te overzien en ook in het doolhof zelf gebeurt van alles wat onder de noemer overlast en vandalisme valt.

Variatie en intimiteit zijn op zich goede ontwerpdoelen, maar de middelen om die te bereiken hoeven de zichtbaarheid niet te schaden. Een openbare ruimte met een heldere en gelijkmatige vorm kan ook best besloten en intiem zijn, denk bijvoorbeeld aan het Zuiderkerkhof in de Nieuwmarktbuurt.

Maak parkeerplaatsen in de openlucht, niet in garages.

Het is een onmogelijke opgave om een parkeergarage te ontwerpen die zichtbaar is vanaf straat en woningen. Garages bieden altijd een goede gelegenheid voor vernielingen en graffiti. In Amsterdam geven parkeergarages bijna altijd problemen, niet alleen met vandalisme.

In gebieden waar ruimte schaars is (stadsvernieuwing) valt de aanbeveling om auto's in de open lucht te parkeren moeilijk te rijmen met de eerdere aanbeveling om voldoende speelgelegenheid te maken voor kinderen. In die situaties kan het Franse model voor een bouwblok toegepast worden, waarbij de auto's op het binnenterrein geparkeerd worden. Dan is er op straat ruimte om te spelen, en voor andere voorzieningen die het verblijfsklimaat verbeteren en een actief straatleven stimuleren.

Vermijdt openbaar gebied uit het zicht van de openbare weg.

Buurthuis De Havelaar in de Kinkerbuurt omsluit met zijn U-vorm een openbare ruimte, waarin een speelplaats en een kinderboerderij liggen. Doordat de U-vorm zich van de omringende bebouwing af keert is dit openbare gebied geheel aan het zicht vanaf de openbare weg onttrokken. Er wordt op deze slecht zichtbare plek veel vandalisme gepleegd. Dit voorbeeld is een perfecte illustratie van de invloed die ontwerpers op de zichtbaarheid van het openbare gebied hebben.

//// situatie en foto Buurthuis De Havelaar////

Vermijdt onderdoorgangen.

Maak onderdoorgangen, wanneer die onvermijdelijk zijn breed en licht.

Onderdoorgangen blijken zeer uitnodigend voor graffiti-artisten: er is in Amsterdam geen onderdoorgang of hij is wel volgeklad.

Vaak is een onderdoorgangen niet echt nodig. Gaat het om een toegang tot een binnenterrein, dan kun je er ook voor kiezen om geen directe toegang tot het binnenterrein te maken, maar alleen via de entreehal. Gaat het om een straat onder een gebouw door, dan kan in plaats van een poort ook voor een beëindiging van het blok aan weerskanten van de straat worden gekozen.

Komt er toch een onderdoorgang, maak die dan minstens een hele travee breed en geef hem de hoogte van 2 bouwlagen. Smalle en lage onderdoorgangen zijn moeilijk zichtbaar, donker en daardoor extra uitnodigend voor graffiti, vernieling en ander onheil.

Wordt een onderdoorgang 2 traveeën breed, kies dan voor de constructie slanke kolommen (geen muurvlakken).

Geef het gebouw een strakke hoofdvorm, geen gelede vorm.

De vorm van het gebouw is de contramal van de vorm van de openbare ruimte, die bij het stedenbouwkundig ontwerp aan de orde was. Een verspringende rooilijn geeft nissen en dode hoeken, die zich aan het zicht onttrekken. Vaak concentreert zich het vandalisme in die hoeken.

Vermijdt blinde gevelvlakken aan de straatkant.

Bij veel woongebouwen bevat de onderlaag bergingen, en ontstaat daar een blinde gevel. Ook kopgevels van gebouwen zijn vaak blind. Aan dit laatste kan de ontwerper makkelijk iets doen: ramen, balkons en woningentrees aan de kopse kant van het blok situeren. Bergingen vormen een ontwerpogave apart zoals we bij de betrokkenheidsstrategie al zagen, daarom hieronder aparte aanbevelingen voor de bergingen.

Maak liefst woningen op de begane grond, geen bergingen.

Wissel op de begane grond bergingen af met woningen.

Leg de toegangsdeur tot de bergingen in het zicht van de woningen.

Situeer de bergingstoegang niet in carports of garage.

Niet alle aanbevelingen zijn bij elk projekt te verwezenlijken. Het gaat er steeds om, de best mogelijke oplossing voor die specifieke situatie te vinden. Dan kan men op verschillende oplossingen uitkomen:

- een portiek met in een travee de bergingen en in de andere travee(en) een woning
- bergingen in souterrain, daarboven wonen op bel-etage
- bergingen in losse blokjes op binnenterrein.

/// schematische weergave van deze 3 oplossingen///

Het is de vraag of een van deze oplossingen duidelijk beter en preventiever is dan andere oplossingen. En misschien kent u nog een vierde of vijfde oplossing, die goed en preventief werkt.

Situeer de entree aan de straat, niet aan een voetpad.

Deze aanbeveling geldt vooral voor openbare gebouwen, en minder voor woongebouwen. Entrees van gymzalen, scholen en buurthuizen zijn punten waar jongeren zich graag verzamelen. Ligt zo'n entree aan een stil en achteraf voetpad, dan is toezicht afwezig en de kans dat het verzamelen uitmondt in vernielen groot.

Maak een overzichtelijke entreepartij.

Het is geen eenvoudige opgave om entreedeur, trappenhuis en lift zo te ontwerpen dat ze in een oogopslag, liefst al vanaf de straat, te overzien zijn. Toch is dat de ideale situatie vanuit

de zichtbaarheidsstrategie, en er zijn genoeg voorbeelden waarin de ontwerper erin is geslaagd een overzichtelijk geheel te maken.

Definitief ontwerp

Maak verlichting rondom het gebouw, zodat er geen donkere plekken ontstaan.

Ontwerpers vergeten zich vaak af te vragen hoe hun plan er in de avondsituatie uit ziet. IJdele ontwerpers (en dat zijn de meesten) doen dat ongetwijfeld met opzet. Die denken: bij donker zien ze toch niet goed hoe mooi de architectuur van mijn gebouw is. Maar zij vergeten hoe belangrijk verlichting is voor de zichtbaarheid. Een ruimte kan nog zo overzichtelijk zijn, als er geen verlichting is zie je bij duisternis niet wat zich er afspeelt. En dat terwijl al in een eerder stadium van het planproces nagedacht kan worden over verlichting: waar kan straatverlichting komen, waar moet aanvullende verlichting op de gevel worden aangebracht.

Maak de verlichting sterk genoeg en geef het schijnsel een natuurlijke kleur.

Om goed te kunnen zien wat zich ergens afspeelt moet de verlichting aan normen voldoen (aantal Lux), goed geprojecteerd zijn (hoogte en instelling armatuur) en wit licht geven. Oranje neonlicht onthult wel vormen maar geen kleuren, waardoor situaties moeilijker te herkennen zijn dan bij wit licht.

Maaiveldontwerp

*Situeer speelgelegenheid in het zicht van woningen.
Deel speelgebied bij woningen duidelijk en overzichtelijk in.
Plant geen snelgroeiende struiken op plaatsen waar zicht belangrijk is.*

Speelplaatsen zijn, hoewel bedoeld voor kleine kinderen, vaak een geliefde ontmoetingsplek voor oudere jeugd. Al zou je anders willen, daar helpt letterlijk geen lieve moeder aan. Overzichtelijkheid is daarom op dit type plekken heel belangrijk. Als de jeugd zich kan verschuilen achter massieve speeltoestellen of dichte beplanting is de kans op overlast en vandalisme groot. Wil een ontwerper die kans verkleinen dan moet zijn ontwerp aan beide voorwaarden voldoen: en overzichtelijk en binnen zichtafstand van woningen. Maar ook weer niet te dicht bij de woningen. Ligt de speelplek vlak onder een slaapkamerraam, dan kan dat weer overlastproblemen geven als de jeugd er op zwoele avonden tot in de kleine uurtjes blijft hangen.

Strategie 5: materiaalgebruik

Discussie

De meeste ontwerpers zijn er al aan gewend, dat opdrachtgevers tot vervelens toe verzoeken om vandalismebestendige materialen toe te passen. Vaak zien ontwerpers dat als een beperking van de

mogelijkheden, maar het is ook als een uitdaging te zien. Er komen steeds meer hufterproof materialen op de markt, die van de industriële ontwerper ook nog een artistieke vormgeving meegekregen hebben.

Bij materiaalgebruik gaat het niet alleen om de stevigheid, maar ook om het beheergemak: bij graffitti makkelijk schoon te maken en bij vernieling makkelijk te herstellen.

Stedebouwkundig ontwerp en voorlopig ontwerp

Bouw niet hoger dan de liftgrens

Een woongebouw zonder lift is voor de beheerder makkelijker dan met lift, zelfs al wordt er nooit iets in de lift vernield.

Helaas is de lift vooral in gebouwen waarin veel jongeren wonen vandalismegevoelig, waardoor deze tot een regelrechte crime kan worden voor zowel beheerders (steeds uitrukken voor reparatie, hoge kosten) als voor bewoners (steeds wachten op een lift die nooit komt, trappen op en afsjouwten).

Bouwen onder de liftgrens is beheerproblemen uit de weg gaan.

Definitief ontwerp

Maak glas in entree van een stevig soort

Laat ruiten niet tot de vloer doorlopen

Gebruik zwaardere materialen op risico-plaatsen

Geen stucwerk op gevels waartegen men voetbalt.

De ruiten in de entree van gestapelde woningen vallen veel vaker ten prooi aan vandalen dan enig ander onderdeel. Vooral wanneer veel woningen via eenzelfde entree worden ontsloten is het risico hoog. In die gevallen moet op zijn minst spiegeldraadglas, maar liever nog gehard glas worden toegepast. Lexaan is ongeschikt: juist in de entree zal daar op worden gekrast en worden er gaatjes in gebrand omdat er groepen jongeren rondhangen. Soms zijn glazen bouwstenen het aangewezen materiaal, en dat is bijna niet te vernielen.

Ruiten mogen niet tot op de vloer doorlopen: dan is de verleiding groot om ze met de hak in te trappen. Door het kozijn op 1 meter hoogte te brengen sluit je dat risico uit.

Behalve ruiten zijn er ook andere onderdelen gevoelig voor vernieling: deuren, brievenbussen, verlichting, lift. Op risico-plaatsen moeten die van verzaamd materiaal zijn. Hoe groter het risico, hoe zwaarder het materiaal. Het risico kan worden ingeschat door te kijken naar:

- het aantal jongeren dat er woont of komt
- het aantal gebruikers (hoe versnipperd is de verantwoordelijkheid)
- zichtbaarheid vanuit woningen.

Gebruik onderdelen in standaardmaten.

Pas makkelijk te reinigen gevelbekleding en beglazing toe.

Deze aanbevelingen zijn er voor het gemak van de beheerder.

Ruiten in standaardmaten zijn gemakkelijk op voorraad te houden.

Komt er een melding van een vernielde ruit, dan is het snel een ruit van de stapel pakken en vlot erin zetten. Geen wachten meer op bestellen, op maat maken, leveren. Behalve ruiten zijn ook tegels, drangers, deurkrukken en sloten in standaardmaten toe te passen.

Maaiveldontwerp

Pas geen geschroefde, maar gelaste/vaste constructies toe.

Straatmeubilair uit elkaar proberen te schroeven is een leuke bezigheid, als je ergens met een groep jongeren rond aan het hangen bent. Zo verdwenen er heel wat zitbanken, die naar de sloot of de achtertuin verhuisd bleken. Totdat iemand bedacht om de geschroefde constructies te vervangen door gelaste constructies. Sindsdien blijven ze op hun plaats staan.

En nu?

Eerst en vooral zijn we benieuwd of de inhoud van dit paper u aanspreekt, of u er iets in herkent. Dat zou betekenen, dat u zich betrokken voelt bij het ontwerpen tegen vandalisme. Deze lijn doortrekkend, zult u zitting willen nemen in een klankbordgroep, die in discussie gaat over de wenselijkheid en haalbaarheid van strategieën en aanbevelingen. En dat u aanvullende of betere voorbeelden op wilt gaan zoeken, die de link leggen van de aanbevelingen naar de ontwerppraktijk. Dat is de kern van onze vraag: wilt u ons meehelpen het ideeënvat voor ontwerpen tegen vandalisme verder te vullen.

In dat geval vult u bijgesloten aanmeldingskaart in, en stuurt die op naar de coördinator van het project. U ontvangt dan zo spoedig mogelijk een uitnodiging en deelnemerslijst voor de klankbordgroepbijeenkomst.

Heeft u vragen over de organisatorische kant van het project?

Belt u dan naar:

Kees Jansen, Gemeente Amsterdam afd. JZ, tel. ////

Betreft u vraag de inhoud van dit paper, belt u dan naar de auteur:

Harm Altes, Bureau Crim. prev., tel 020-257537.